

A

PALÓCOKRÓL.

NÉPISMERTETŐ TANULMÁNY.

IRTA

PINTÉR SÁNDOR.

BUDAPEST,
AIGNER LAJOS.

1880.

A

PALÓCOKRÓL.

NÉPISMERTETŐ TANULMÁNY.

IRTA

PINTÉR SÁNDOR.

BUDAPEST,
AIGNER LAJOS.

1880.

BEVEZETÉS.

A „Századok“ 1876-ik évi IX-ik füzetében olvastam először Hunfalvy Pál „Magyarország ethnographiájá“-nak rövid ismertetését s mert az író, európaszerte ismert neve, a különben is irodalmunkban páratlanul álló mű értékességéről teljes kezeséget nyújtott: siettem én is tulajdonommá tenni. Ez idő szerint negyedszer olvasom e nagy szorgalommal alkotott művet, de minél többször lapozgatom, annál inkább meggyőződésé válik bennem azon föltevés, hogy a mi nagy tudományú szakembereink, az írott kútfők minden parányi részére kiterjesztetik ugyan éber figyelmüket, s azt minden ízében elemeire bontják, hogy a tárgyilagosságot megállapíthassák, de azt a mi talán leglényesebb volna, figyelemre nem méltatják.

Nem érzem magamat hivatottnak arra, hogy Hunfalvy Pál idéztem munkáját bírálat tárgyává tégyem, de mégis elvárja tőlem minden olvasó, hogy ezen jegyzeteimnek bizonyos kitűzött céljuk legyen. Igenis van. Ámde e cél nem az ethnographia tudomány keretén belül, hanem a már közkincesé vált e nagy mű mellett keres magának egy kis igénytelen helyet. Ismeretlenségbe törpült kicsiségem éppen nem riaszt vissza attól, hogy tapasztalat, megfigyelés és közvetlen tudás által szerzett ismereteimet föl ne jegyezzem; habár igaz, hogy én ezen ismeretem tökéletesénél sem Ibn Dusthara, Nestorra, Constantinusra, sem más historiographusokra nem hivatkozom, de nem hivatkozom Schafarik, Miklosics és Palackira sem, mert ezen írók, a mit a magyar nemzet bármelyik családtagjáról irtak, azt csak hallomásból, vagy hasonló alapon nyugvó művekből irták és jegyezték fel, mely följegyzések, az események mikénti lefolyására ugyan vethetnek némi halovány fényt, de a magyar nemzet ethnographiáját soha sem fogják megvilágosítani.

De van mégis egy „cronica“ melyre hivatkozom, s ez maga az élő „nép“. A nép nem a „hedegősök és énekésék“ ajakáról tudja azt, a miről több ezredéves mikéntiségéről életével tanúskodik, hanem maga adja az „énekésék és hedegősök“ ajakára mult és jelen eseményeinek tiszta igazságát.

Az „ethnographia“ cikkelyezett hang magába foglalja azon fogalmat, mely általa elérendő, t. i. a „nép ismeretét“. Valjon a népen kívül magát a népet, lényegében meg lehet-e ismerni? Nem lehet. Carnot tantételét soha sem fogja az helyesen megoldani, a ki az egyszerűget meg nem tanulja, már pedig a népek eredetét helyesen fölismerni, első sorban az élő nép között lehet csak.

Tudományos akademiánk sokat áldozott már idegen népek, nemzetek tanulmányozóira, de a magyar nemzet egyes ágainak helyszíni, tudományosan leendett megfigyelésére, még elvben sem állapított meg eddigelé buzdító eszközt, pedig imé, itt vannak és élnek a „jászok“, „kúnok“ és „palócok“!

No de, minek is volna a magyar nemzet e családtagjainak ház-tűzhelyét — családi életét — jellemző gondolatmenetét, — önállólag sajátos nyelvezetét, házi iparát stb. stb. . . . itthon tanulmányozni? Ott vannak a Finnek, Osztyjakok — Cseremiszek — Czuvasok és a többi népfajok, tanulmányozzuk először azokat, hogy megtudjuk, kik és mik vagyunk mi itthon.

Valóban, úgy vagyunk mi ezzel, mint azon „eladó leány“, a ki meglátta ugyan a távol álló kapufélfában a tüt, de a lába előtt levő nagy kőben megboflott.

Szeretnék „torony iránt“ menni kitűzött célom felé, mellék körülmények miatt nem tehetem, s éppen ezen okból engedje meg a türelmes olvasó, hogy a falu határán túl is széttekintsek egy kicsit, mert:

Az emberek tudákos részének kilenc tizedrésze azon hitben él, hogy a történettudomány mezején lehet irodalmi névre legkönyebben szert tenni. Oh! mennyire csalódnak; hiszen a nap minden perce új és új eseményeket tár fel, s az egymásra halmozódó alakok, tettek, okok és okozatok annyira összefolynak, hogy azokból a tárgyilagos igazságot megállapítani vajmi nehéz, sőt bátran ki lehet mondani, hogy a tudomány egyetlen osztálya sem szenved annyira az ember kedélyhangulata, fellengzése és érzelme alatt, mint a történeti események felírása, vagy leírása, annyival is inkább, mert minden ember azon időben, melyben él és cselekszik, érzelmeit a mellette és körülötte lefolyó eseményekkel szereti összhangba hozni, és igen sokszor a megtörténtnek okát, kedélyével ellentétesnek érzvén, okozatként a valótól teljesen különböző igazságot törekszik érvényre emelni.

Lehetnek, kik azt mondandják, hogy ezen állításom csak az élővel egyidejűleg történő események feljegyzésénél történhetik meg, míg a mult események rendszeres és időszerű egybefoglalásánál az ítélőtehetség mindig képes a tárgyi igazságot úgy megállapítani, a mint az másként nem is lehetett. Meglehet; de az emberben a kedélyállapot és érzelem az ítélő tehetséggel egy időben és egyszerre működik. A mult események rendszeres egybefoglalójának munkáját mindig fáradtságos bűvárkodás előzi meg,

s e bűvárkodás alatt ugyanazon egy eseménynek százféle alakja tűnik fel lelki szemei előtt, s e sokféle alakváltozatosságból bizonyára az vésődik emlékébe leginkább, mely érzelmével a felfogás pillanatában összhangzik.

A multról író, a „jelen“ írójával, ugyanazon egy állapottal ví harecot.

A mult eseménye a jelen érzelem csatornáján folyik megtestesüléséhez.

De talán már tovább is mentem, sem mint falusiasságom megengedi, s méltán kérhethi bárki is: Valjon miért e fenékre törekvő hosszú okoskodás? Egy kis türelem, meg fogom mondani, előre is kijelentem azonban, hogy én a „historiát“ és „ethnographiát“ siami ikreknek tekintem.

Hát biz én csak azért gondolkoztam el egy kissé magamat a történelemírás tudományának nehézsége felett, mert Hunfalvy „ethnographiájának“ 405-ik lapján a „kúnok“ tősgyökeres magyarságát a magyar írók szerint említvén fel, 84-ik számmal jelölt jegyzetében ezeket mondja: „Magam is azon véleményben valék 1866-ban“.

Bizony 1866-tól 1877-ig mintegy tizenegy év tűnt le a vég-nélküliségbe! Tizenegy év! Nagy idő, s nem csuda, hogy ezalatt a jeles író véleménye megváltozott. Nincs ugyan előadva e műben azon meg nem cáfolható indok, a mely a „vélemény“ megváltozást szükségessé tette — de mert írva van, tehát nekünk himni kell.

Az ismeret és tapasztalat idomitja az ember tudományát, — a tudomány gyarapodása alatt változik a vélemény, — de van eset reá, hogy az ismeret és tapasztalat a véleményt meggyőződéssé is érleli.

Én ugyan a „kúnok“ és „jászok“ jellemző népelet-viszonyait közvetlenül meg nem figyelhettem soha, s így, a nyugtalan emberiség hullámzatából lett kibontakozásukhoz szóllani nem is akarok — — — de még is, a „Jászokról“ jut eszembe, hogy Hunfalvy Ethn. 376-ik lapján ezeket mondja: „Az ijász, jász az ijjal bánik, az ij pedig németül pheil, ónémet phil. Zsigmond királynak egy németül tudó írődeákja nem is mulasztá el tudását az által kimutatni, hogy az addigi jassot philistaeusnak is nevezze. A philistaei és jaziges metanastae ezennel tág mezőt nyitottak ethnographiai és historiai álm-hüvelyezésnek.“

Josua könyvéből, azaz a „bibliából“, vagy talán jobban fog hangzani, ha azt mondom: a „szent írásból“ olvasám, hogy Josuának még a Philistaeusok földjét is meghódítani parancsolá az úr, s hogy Dávid királynak a Philistaeusokkal igen kemény csatái valának.

Ezeknek tudása után oly kérdések merülnek fel, a melyekre felelni vajmi nehéz. Első kérdés, úgy hiszem, az volna, valjon a

„Josua könyvének írója ismerte, illetőleg tudta-e az „ógermán nyelvet“? Minden esetben tudnia kellett, különben a „pheil“ és „phil“ germán szó nélkül hogyan nevezhette volna el a „Philistaeusokat“? A második kérdés az lenne talán: vajon Zsigmond király németül tudó íródeákja előbb élt-e, mint Dávid a zsidók királya?

No de maradjon ezen utolsó kérdés felelet nélkül azért, mert Hunfalvy a „Századok“ 1877. évi IX-ik füzetében, annak 777-ik lapján maga is ekként nyilatkozik: „Egyébiránt bizonyos nagyságok, könnyen megférnek bizonyos fogyatkozásokkal.“

Ha tehát a kúnokról semmit, a jászokról pedig csak oly keveset tudok, hogy azokat már Dávid király is „Philistaeusok“-nak nevezte, bizonyára valamivel többet kell tudnom a „palócok“-ról. Igenis valami kevéssel többet tudok, talán azért, mert szép apám, s dédanyámnak is hamisítatlan palócvér lüktetett ereikben, és így önmagamat is tőlől sarjadt palócnak ismerem, már t. i. a mennyiben a leszármazás láncolatossága egymás utánja azt föltetni jogosít.

No de szives olvasóm, a midőn bevallom, hogy „palóc“ vagyok, egyszersmind illő, hogy szégyenlétemben kis körmömig elpiruljak, mert tudod-e mit tesz magyarul e szó „palóc“? Sem többet sem kevesebbet, mint „együgyü“!

Sokat és előszeretettel olvastam már a népek vándorlásáról, de mégsem találtam eddigelé följegyezve sehol azt, hogy volt idő, a midőn a Kaukaszus tövétől felkerekedett egy nagy népcsalád, melynek minden egyes tagja, az újdonszületőtől fel egész a „khánjaig“ csupa „együgyü“ volt — s új hazát keresni indult. Ma hinnünk kell, hogy igen is volt ilyen együgyü népcsalád, a palóc; irva vagyon ez a magyar történelmi társulat szakközlönyében minden cáfolat nélkül.

Es miért ne lehetne ez igaz? Ha lehet a terebélyes, vérszel dacoló százados tölgy lombos ágai között egy aszott vézna gally, miért ne lehetne az ezred év viharával megküzdött magyar nemzetnek családtagjai között ily, százezernél is többet számláló együgyü csoport . . ! Szegény magyar nemzet, de sok együgyüid vannak . . . és mi szegény palócok, kiket telepedési ősi lakhelyünk fekvése miatt neveznek így esetleg, — kik az ősi jellemvonást nyelvben, ház-iparban, földmívelésben, baromtenyésztésben és minden tekintetben, egyesítve a haladó művelődéssel oly annyira féltékenyen őrizzük, tőrjük homlokainkon e lealacsonyító bélyeget csak azért, mert esetleg e szláv szó „powlocz“ magyarul annyit is jelenthet, hogy „együgyü“, „ostoba“. — —

Történet íróink között három kiváló jeles férfiú fordította figyelmét a „palócok“ ismertetésére, Horvát István, Jerney és Hunfalvy; Hunfalvynak ismertetése csak annyira terjed, a mennyiben azt „Ethnographiá“-ja nélkülözhetlenné tette, — Horvát István úgy látszik a „név“ elemzésére fektetett fősúlyt, — Jerney

ellenben az orosz, lengyel és egyéb régi írónál talált följegyzésekből iparkodott összeállítani a „palóc cronicát“.

Horvát István következetesen ragaszkodik e népfaj ősiségéhez és eredetiségéhez.

Jerney e népfaj ősiségére mit sem pillant vissza a messze multba, talán azért, mert a kún és palóc nemzetet egynek tartja, s elfogadja alapelvül azt, hogy a ma is élő „palócok“ Árpád hadához Kiovnál csatlakozott „szlavisált kún palócok“ ivadékai.

Hunfalvy a palócokat a kúnokkal azonos törzsből eredetteknek vallja, de bejövetelüket 1104-nél előbbre meg nem engedheti, úgymond, azért, „mert nálunk palóc nem lehetett előbb, mint az oroszoknál, az orosz évkönyvek pedig 1061-ben említik meg először a „polowecokat“.

Jerney a palóc-kún nyelvet a magyarral azonosnak tartja, Hunfalvy ellenben határozottan kétségbe vonja nem csak, sőt Oláh Miklós esztergomi érsek feljegyzése s Varró István utolsó kún miatyánkja alapján „török nyelvűnek s tatárszokásúnak“ nyilvánítja.

Ime tehát három jeles történész, fáradhatlan bűvár, s mind meg annyi irodalmi tekintély, s mégis, ugyanazon egy tárgy fölött, lényegesen eltérő nézetben vannak.

Igaz, hogy már maga az alap, melyre meggyőződésüket építik, különböző; ugyanis:

Jerney föltétlenül elfogadja az orosz-lengyel-görög krónikások feljegyzését, sőt Anonimust is teljes hitellel érdekesíti.

Hunfalvy minden nemzet nyelvén írt följegyzést elfogad bizonyító indokul, csak a magyar krónikákat nevezi „haszontalanságoknak“ s esalhatlan alapul egyedül a „nyelvet“ tekinti csak; mert, úgymond „A nemzet lesz nyelve, hite és társadalmi szerkezete által. E három közt a nyelv az első; ez a nemzetnek születése és, ha szabad így mondanom, életének fája is“.

Ha reá gondolok a Jerney által idézett orosz, lengyel, tót, német, görög, latin stb. írók munkáira s szétttekintek Hunfalvy 1—92 + 1—55 + 1—11 szám alatt jelölt, rengeteg erdőt képező forrás tanulmányára, fejem elszédül s alig tudok önmagannak feleletet adni arra, valjon miként történhetik mégis, hogy e két jeles író annyira lényegesen eltér egymástól? Pedig vajmi könnyű reá a felelet — no nagyon természetesen itt falni!

Valószínűleg azért, mert Jerney János úr ugyan beutazta keletet, s a Kaukázusnak talán minden zegit-zugát megnézte, de elfelejtett a Mátra hegység közé s az Ipoly-Zagyva mentére betekinteni, s úgy látszik munkájából, mintha csak az Azovi tenger partján levő egyik „Kurgán“ tetején hallotta volna meg, hogy Magyarországhban e nevezet alatt „Palócok“ egy nagy népcsalád él am.

„Palóc krónikát“ írni, s azt sem tudni hányan, hol és mily viszonyok között élnek hát ezen „szlavizált palóc-kúnok, az irodalmi téren talán bűn? De álljanak itt Jerney saját szavai: „Fennebb a 27-ik lapon álló jegyzékben megkisértők a tősgyökeres palóchelységek névsorát adni. Im ezzel bővitve és megye rendben közöljük, ámbár lajstromunk hiányát igen is érezzük“.

Az irodalmi „modus procedendi“-ben is van divat. Talán azon időben, mikor Jerney ezen krónikát írta, olyan divat volt, hogy a miről irtak, különösen ha az a magyar nemzettesthez tartozott, ismerni szükség nem volt.

Nem szép ugyan, hogy egy minden művelt ember által még emlékében is mélyen tisztelt, ily nagyérdemű tudós férfiú fölött ennyire kíméletlenül gondolkozom, de ha akár tiszteletből, akár féltékenységből megrovás nélkül hagyjuk a hibákat, a tudomány és igazság ellen még nagyobb bünt követünk el. Mert azért, hogy én egyszerű parlági ember létemre a napban foltot látok, még nem én vagyok ám a mindenható — és a nap sem fog az én kedvemért kőmeteorrá átváltozni. De menjünk tovább.

Hunfalvy ethnographiájának 55-ik §-ban ezt mondja: „A jelent a multnak eseményei teremtették“. Mily jól hangzik e vezér mondat; csak azon esudálkozom, hogy ez Hunfaly tollából ered. Ha Jerney élne, olvasván e mondatot, veres ónnal húzná keresztül „Palóc-krónikáját“, elmenne a Mátra vidékére, fölkeresné a tősgyökeres palócokat, megtanulná azoknak jelenét és átkutatná, hogy miként teremtette azt a multnak eseménye — és igen valószínű, hogy Hunfalvy ethnographiáját lényegesen kiigazítaná.

És Hunfalvy mit tevé? Lemásolta 1876-ban azon hibát, melyet Jerney 1855-ben, tehát 21 évvel előbb, leírt. Ez igen könnyű munka, pedig lát Jerney nem is ethnographiát, hanem csak „krónikát“ másolt. A Mátra vidékén élő tősgyökeres palóc-nép jelen „ethnographiáját“ finn vagy osztyák országban csak akkor lehet bárkinek is megírni, ha azt az élő-nép között idehaza megtanulta.

Jerneyt ismereteinek idehaza leendő gyarapítására immárom figyelmeztetni nem lehet; hiányos munkáját az időszak, melyben írta, s a viszonyok, melyek között írta, eléggé mentik; — ellenben Hunfalvy ethnographiájának a palócokra vonatkozó részét semmi sem menti, mert Hunfalvynak Jerney fogyatkozásait észre kellett vón vennie, s mert huszonegy év óta a tudomány is óriási lépésekkel haladt előre, különösen a történetírás terén úgy annyira, hogy ezen körülményeket figyelmen kívül hagyni nem lehet; különösen a régészeti tudomány, mely a történelemírás közvetlen forrásaként mutatkozik, a geológiai tudomány, mely a történeti események tárgyilagos meghatározásánál szintén szolgálatot tesz a jelen ethnographiájának igazságos megírásánál annyira nélkülöz-

heflen kellékek, a mennyire elkerülhetlen szükség ismernünk a mai kard használatát, hogy a bronz kard használatát tudhassuk.

Miből ismerjük meg a népek multját, ha azoknak írott hagyományai nincsenek? Mondáiból, melyekben őskorának kiváló mozzanatait tükrözi vissza. Szokásaiból, melyekben régen mult családí vagy társadalmi beszervezetének élénk jellege vonúl keresztül. Viseletéből, melynek egy-egy alkatrésze ezredeken keresztül megtartja eredeti jellegét és az ahhoz kötött ősi fogalmat. Vallásából, mely ha még annyi alakváltozáson szűrődött legyen is keresztül, ősi jelentőségét elveszíteni nem képes soha. Játékaiból és gyülekezési mulatságaiból, melyeket még az éghajlati viszony sem képes megsemmisíteni és ősiségéből kivetkőztetni.

A népek nyelvének ősi gyökere annyira mélyed azok mondáiba, szokásaiba, viseletébe, vallásába és játékába, hogy azt azokból, míg a nép él, kitépni, kiirtani nem lehet.

Valjon Hunfalvy tett-e a palócnép ezen ősiségének megfigyeléséhez csak egy lépést is? Nem tett. De mégis; kimondott két fontos ítéletet, azt t. i. hogy a székelyek nem Attila hunjainak maradékai, hanem csak sz. László után oda rendelt, telepített határőrök — és hogy a palócok a magyarok között magyarosodtak meg, és ősi nyelvük „szlavo-csuvasörök habarék“ volt.

Hunfalvy Pál országosan elismert irodalmi tekintély, s így minden munkája — különösen pedig ethnographiája, mint forrás fog idéztetni a világ mindazon írója által, ki megismerendi, s állításának indokolásához szükségesnek látja. Tenni fogják ezt legkivált a magyar nemzet ellenségei.

A nagy tudományú író ezen súlyos ítélete ellen csak egy fellebbviteli forum van, s ez maga az élő nép. Vajha Hunfalvy Pál, mint a magyar tudományos akademiának egyik kiváló tagja saját tollával igazítaná ki ítéletének téves alapját. S miért ne tehetné azt? Ha 1866-ig táplált nézetét megtudta változtatni, miért ne változtathatná meg utóbbi nézetét? Hiszen a rozsztúl értesült fél a jól értesült bíróhoz mindig önerzetesen fellebbezhet. Ámbátor az is igaz, hogy Hunfalvy Pál ethnographiájának súlypontja „átalános világnézleten alapszik“, ámde egyes népfajok közvetlen ismeretét az emberi nem általános szempontjából megírni nem lehet. Sajnos, hogy ily nézetek nem csak társadalmi, hanem tudományos életünkben is erős lábra kaptak — pedig aligha nem ebben rejlik azon méreg, mely nemzetünket a végenyészethez tereli. A „világpolgárnak sem hazája, sem hagyományai nincsenek, csak ősisége van egy, s ez az „állati rész“ — ma holnap mi is mindnyájan „modern“ polgárokká leszünk — — — de hogy el ne téveszsem célokat, immár ideje, hogy áttérjek a palócokra.

A palócok lakóhelye és száma.

Nógrád-, Heves-, Gömör- és Borsodvármegyének azon téreit, melyeket a Mátra hegylánc és kinyúló ágai behálózna, választotta letelepedési helyül az általános elnevezés alatt ismert „palóc-nép“ vagyis „alúllakók“, mint ellenlábasai a „hornyákok“, azaz „felúllakók“-nak.

A palócok lakta eme földterületen, három kisebb folyó neve ismeretes, és pedig az „Ipó“ (vagy talán „Ipjő“) = Ipoly, Zagyva és Sajó. Mindháromnak neve magyar. Nevezetesebb patakjai között is csak egyet ismerek, melynek neve szláv; ez a „Karancs“-ból eredő s a Keszi—Gerge—Litke völgyön folyó „Dobroda“, ámbár kétséget nem szenved, hogy ezen elnevezés a „jőviz“-nek későbbi szlavizálása, mert azon patak mentén fekvő községek nagy határaiban egyetlen szláv elnevezésű hely, vagy düllő nevet sem ismerek.

A Mátra ágainak egyik nevezetesebb kiemelkedő részét „Karancs“-nak nevezik, mely három domborulatból látszik egygyé forradtnak s középső magaslatán, hajdan góth rendszerben épült egy nagyobb szerű kápolna romjai szemlélhetők.

Minden kétséget kizár, hogy az „ancs“, „encs“, „incs“ képzőkkel alkotott nevek eredeti palócszavak, mint p. o. „parancs“, „manacs“, „Törincs“, „kincs“ „lapincs“, sőt a „karancs“ gyökszava a „karaj“ szóban teljes épségében is megvan, s mert a palóc a j betűt a hol csak szerit teheti elnyeli, kilöki, vagy enyhíti, a „karajcs“ szónál is enyhítendő a kiejtést, a „j“ betűt „n“ betűvel helyettesítvén, alkotta a „karancs“ nevet.

Ámde volt e hegynek más neve is, melyet a hagyomány a közvetlen tövében fekvő „Lapútó“ helység nevében manap is fentart.

Szükségesnek véltem ezt azok ellenében megjegyezni, kik e hegynek elnevezését a „kara“ szláv szótól szeretik eredeztetni, és pedig annál inkább, mert a „karancs“ fekete színben soha, s csak kék színben tűnik fel a szemlélő előtt, s így a mindenképen szlavizálók állítását még a természet tüneményével sem lehet indokolni.

A „Karancs“ a körülötte lakó palócnépnek idő jósolója is, ezért szokja mondani, hogy „füsteő a Karancs, esseő lesz“ vagy „kékellyik má a Karancs, szép időnk lesz“.

Talán e helyütt kell megértenem még azt is, hogy a ságyfali és kis-hartyányi határok érintkezésénél létezik egy kelet-éjszak-nyugat és délnyugatról hegyekkel körített völgy, e völgynek éjszak-nyugati végén bő forrás ered, melynek vize mintegy kétszáz méternyi hosszúságban éjszak-keletnek folyik, itt azonban, hogy tovább folytathassa útját, a völgy nyíláson nyugatnak folydogáló patakba derékszög alatt kell betörnie. Ezen alig háromszáz méternyi hosszúságú völgyet a palóc „dunavögy“-nek, a forrásvizet pedig a derékszög alatti megtörésig „dunapatak“-nak nevezi. Nem kíméltem semmi fáradságot, hogy magától a néptől megtudhassam, vajon miért nevezi e kis völgyet éppen „dunavögy“-nek?

Megfigyelve a helyszíni fekvést, azt tapasztaltam, hogy az e völgyet majdnem négyzet alakban befogó domborulatok, neptuni képződmények s minden talpalatnyi területe az ott lépten nyomon szembe ötlő cserépdarabokkal, égetett csonttörmelékekkel, a kőkorszak tanyázó és temetkezési helyéről tanúskodik. Zaklató kérdéseim alól egy életes palóc e szavakkal szabadult el „hát nem láttya az úr, hiszen ez a vögy éppen olyan mint a „dunna“ hát azé nevezték így el a mi eleink“. Az én öregem megtalálta ugyan szabadulására a mentő gondolatot, 'de engemet ki nem elégített, annyiról azonban mégis meggyőződtem, hogy ezen völgynek elnevezése a régen mult időben keresendő.

Figyelmet érdemel még azon körülmény is, hogy a palócok lakta területen egymást érik a várromok, s azok az ott lakók anyanyelvén neveztetnek p. o. „pogánvár“, „somoskő“, „baglyas“, „salgó“, „fülek“, „pécskő“, „gede“, „sírok“, „hasznos“ stb. sőt nem létezik úgyszólván egy palóc község sem, melynek határában „várdomb“, „várhegy“, „várallya“ nevezetű dűllő nevek, vagy más hasonló elnevezések ne találhatnának, mintegy tanúbizonyosságot teendők arról, hogy e népesalád már a hajdankorban is kellőleg gondoskodott megszállt helyének védelméről, de hogy mikor szakadt ki, a nagy hun-scytha nemzetből, mikor és mely úton jutott el a jelenleg is megszállva tartott helyére? Megmondani ugyan nem, de sejteni lehet. Annyi bizonyosnak látszik őshagyományainak még ma meglevő foszlányaiból, hogy e népcsalád a hunnok, avarok és magyarok által tört úton, vándorútját mostani hazájába nem vette soha.

De lássuk most már megye- és községenkiint hol' laknak a palócok?

Nógrád megyében:

Alsó-Ludány	Karancs-Ság	Rárós-Múlyad
Bárkány	Karancs-Keszi	Rapp
Baglyas	Karancs-Allya	Ragyolecz
Bárna	Karancs-Ápátfalu	Rimocz
Busa	Karancs-Birinke	Romhány
Czered	Kis-Hartyán	Ságtújfalú
Csalár	Kis-Terenne	Salgó-Tarján
Csákánháza	Kis-Gerge	Somoskő
Csitár	Lapútó	Somosújfalu
Darócz	Litke	Sós-Hartyány
Ettés	Lipta-Gerge	Szakal
Endrefalva	Lócz	Szőllős
Felső-Ludány	Marczal	Tarnócz
Felfalu	Mátra-Verebély	Trázs
Fülek-Kelecseny	Mátra-Szele	Tőrines
Fülek-Püspöki	Miksi	Varbó
Galábocs	Mihály-Gerge	Varsány
Halászi	Nemti	Vecseklő
Hidegkút	Óvár	Verebély
Hollókő	Ó-Bást	Vizslás
Homokterenne	Perse	Vilyke
Hugyag	Pilis	Zagyva
Iliny	Piliny	Zagyvaszántó
Jobbágyi	Pincz	Zagyva-Lőrinczi
Kazár	Pogony	Zellő
	Zsély.	

Vagyis Nógrád vármegyében 76 községben, 8511 lakóházban, 221.028 kataszteri hold területen lakik 57.131 palóc.

Gömör megyében.

Almágy	Csiz	Síd
Ajnácskő	Egyházashást	Simonyi
Balog	Feled	Sőreg
Balogfalva	Gesztete	Sánkfalva
Bátka	Hamva	Sajó-Gömör
Bellény	Jánosi	Sajó-Püspöki
Béna	Pálfala	Szent-Simon
Czakó	Péterfala	Uraj
Csoma	Serke	Várgede
	Velkenye	Zabar.

Vagyis Gömör vármegyében 29 községben, 2956 lakóházban 76.268 kat. hold területen lakik 19.353 palóc.

Heves megyében.

Aranyos	Erdő-Kövesd	Parád
Bátor	Fedemes	Recsk
Bakta	Püres	Sírok
Balla	Istenmező	Szajla
Bátony	Ivád	Szék
Bekölcze	Lelesz	Szent-Erzsébet
Bodony	Maczinka	Szent-Domonkos
Boos	Mikófalú	Szuha
Csehi	Mindszent	Szúcs
Derecske	Nádújfalu	Tárkány
Dorogháza	Pétervásár	Tar
	Terpes	Váraszó

Vagyis Heves vármegyében 35 községben, 5336 lakóházban, 145.560 kat. hold területen lakik 32.880 palóc.

Borsod megyében.

Apátfalva	Bánfalva	Noszvoj
Balatony	Csernely	Omány
Bán-Horváth	Dedes	Tardona
	Velezd	

Vagyis Borsod vármegyében 10 községben, 2107 lakóházban 33.513 kat. hold területen lakik 10.960 palóc.

Összesítvén most már a főbb számokat, azt találjuk, hogy Magyarország e négy vármegyéjében ez időszerint 150 községben, 18.910 lakóházban, 50 négyszög-mérföldnyi területen még a mai napon is — óvatos és legkisebb számítás szerint — 120.324 tiszta palóc-ajkú lélek lakik, s így esik minden lakóházra 6 lélek, s minden lélekre 4 kat. hold terület.

Figyelembe véve most már a lakóházak számarányát a lélekszám arányával, azon következtetést kell levonnunk, hogy a palócok már ősidők óta az önálló családélet alkotására ösztönszerű hajlammal bírtak, s ezen hajlamuk az államélet szervezetében nem megvetendő tényező volt hajdan úgy, mint az ma, mert egy állam annál vagyonosabbnak tekintendő, mennél kedvezőbb számarányt tüntet fel az önálló család, illetve „háztűzhely“ a lélekszám arányához mérve. Fokoztatik az által a munkaerő, gyarapszik az ipar, kedvezőbb viszonyok közé jut a gyermeknevelés, és aztán a legújabb nemzetgazdászati elvek szerint, növekszik az adó alapja is.

Igaz, hogy ezen észleletből még azt is kellene következtetnünk, hogy ily viszonyok között a palócok lélekszámának évről

évre gyarnpodnia kell. Ámde e pontnál lekövetkeztetéstink a valóságba ütközik.

A palócok általában véve fogynak s nem szaporodnak, s ezt számos tényező segíti elő. Talán nem lesz fölösleges, ha ezen tényezőkből egynehányat fölemlitek.

Fentebb kiténtettem, hogy egy palócra 4 kat. hold terület esik. Ámde e területből le kellene vonni még azon községi téreket is, a melyeknek jövedelme nem esik az egyesek rendelkezése alá; de vegyük a 4 holdat úgy a mint van, — e négy holdból levonandó egy hold legelőre, útakra és haszonvehetetlenekre, marad tehát három hold; e három holdból egy hold ugarnak hagyandó, s így, ha az időjárás kedvez, két hold föld terméséből kell megélni egy palócnak, abból kell fizetnie az adót, papot, kántort, vicinálutat, megyei hírlélőt és még a jó isten tudja mit; ha tehát e 4 hold a Niluspartján volna, sem fedezhetné életfentartási szükségletét; — a hiányzó szükségletet tehát a baromtenyésztésből és egyéb mellékpartizletből kellett előteremtenie.

Az úrbér rendezése előtt lévén nagyterjedelmű közös legelője, a baromtenyésztésből nem csak hiányzó szükségletét pótolta, hanem még fökevagyonot is képes volt gyűjteni, — manap azonban már a földesúri jog rendezve lévén, a megfeszített munkaerő, az óriási nagyra növekedett állami teher mellett, a sovány életmód, a palóce átlagos élettartamát 70, 80 évről 45—50-re apasztotta; már pedig azon népesalád, melynek egyedei a századfelének „innenső oldalán“ hálnak el, szaporának többé nem nevezhető.

A sovány életmód okozataként jelezhető a szeszese ital túlságos használata is. A test kellő tápanyagot nem nyervén, az izmok és szervek szeszivással izgattatnak fel, mert a létért küzdeni kell, a küzdelem pedig erős munkát igényel. Palócainknál — sőt minden népnél — a szeszese ital nagymértékű használata, az elszegényedésnek ijesztő jele.

Vajmi természetes, hogy a test izmainak szeszivással történő erőszakos felingerlése, nem csak az életkort rövidíti meg, de kihat magára a faj elsatynulására is.

Azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a palócok számos községei — különösen ott, hol az elfoglalva tartott föld, csekélysége mellett még sovány is — „kikeletkor“ munkátkereső egész rajokat bocsájtanak ki. Igen természetes, hogy ily munkát keresőknek bizonyos hányada elmarad ott, hol magának kedvezőbb jövőt lát; s így ezen kiköltözöttek is apasztják a népesedést.

De mindezek mellett legfontosabb tényező a palócok szaporatlanságára nézve azon ősi szokásuk, hogy saját falujuk határán kívül feleséget nem keresnek; sőt náluk megszegyenítő az, ha bármelyik legény magának a saját falujában feleséget nem talál,

még ha a szomszéd falu éppen oly palóc is, mint ők maguk. Ismerek nem egy, de több tiszta palócéközséget, a hol az egész falu népe, noha 5—800 lakossal bír, csak három, négy családból eredt, szóval mindnyájan vérrokonok.

Nem tartozik feljegyzéseim közé a vér nem keverésének hátrányos következményeit fejtegetni, de magától érthető, hogy ezen megrögzött szokás e népfajnak gyors kiveszését fogja eredményezni annál is inkább, mert száz eset között alig találkozik egy kettő, hogy egy tiszta vérű palóc házaspárnak négy gyermeke születék, s e nemzetek között is a nőnem túlnyomó, mindezek mellett a palócoknál a „pártába száradt“ aggleány oly ritka, mint a fehér holló, az agg legény meg éppen nem ismeretes. Az is igaz ám, hogy a palócoknál a nőstülés főindító oka nem annyira a szerelem, hanem a munkaerő gyarapítása.

A palóc gyermekek testfejltségének milyenségét eléggé igazolja az, hogy száz palóc hadköteles közül alig egy-kettő találtatik alkalmatlannak, s közülök tekintélyes szám szokott a huszár-ezredekbe soroztatni.

A mi a szőlőre a *philoxera vastatrix*, — burgonyára a *colorado*, ugyanaz a palócra a kőszéntelep. Éppen ott vett legkiterjedtebb lendületet a kőszén bányászata, hol a palócok főfészke létezik. A kőszénbányászat (nagyon természetesen, mert idegenek kezében van) annyi gyülevész népet telepített már le a Karancs környékén, Zagyva mentén és a Mátra aljában, hogy ez az őslakókat elnyeléssel fenyegeti.

Bizonyára nem múlik el egy század s ethnographusainknak nagy fejtörésébe fog kerülni annak meghatározása, hogy Baglyas, Zagyva, Terenne és a többi községek miként és mikor váltak morva, cseh avagy tót telepekké.

Eddigi feljegyzéseimben, a magyar nemzet ezen ős családágának még manapság is élő számát iparkodtam hiven feltüntetni, és szeretem hinni, hogy azon nép, mely még ma is 120,324 lelket számlál, úgy Jerney mint Hunfalvytól megérdemlette volna a komolyabb megfigyelést — de figyeljük csak meg e nép háztűzhelyének milyenségét, mert hiszen kétséget sem szenved, hogy a népek szervezett életének kiindulási pontja ott veszi kezdetét, a hol a család első tűzhelyének talapzatát lerakja.

A palóc-ház tűzhelye.

A népek fejlődési fokát leginkább föl lehet ismerni lakóhelyük (házuk) milyenségéből. Minél fejlettebb valamely nép általánosságban véve, annál gyarlóbb alakban építi lakóházát, ellenben a társadalmi műveltség előhaladásával, egyszersmind lakó-

helyének építését is egészségesebb-, célszerűbb- és alakszerűbbé idomítja át.

Ha valaki ezelőtt csak félszázaddal is utazott légyen a palócok lakta vidéken, s ma ismételné ezen utazását, álmélkodás fogná el, mert hiában keresné azon régi, minden tekintetben kezdetleges fagunyhókat, melyek akkor nem igen gyönyörködtethették látérzékeit. Ma a hajdani faházak helyett nagy ablakú, néhol-néhol több lakrészre osztott izléses és kényelmes házakat fogna látni. Vajmi természetes, hogy itt-ott a szegényebb sorsú most is régi fagunyhójában kucorog.

A palócok telepedési helyül mindig kisebb nagyobb patakok által hasított völgyeket választának, s ha csak természeti akadály nem állott útkövekben, lakházukat e patak mentén építették fel sorban, és pedig akként, hogy egyenes vonalú építkezésük azon része, melyet ők mai nap is tulajdonképeni „háznak“ (nappali, ebédlő, társalgó, dolgozó és főző helyiség) neveznek, a patakpartra tekintett. Náluk régidők óta patriarchalis élet divott, sőt nagy részben divik mai nap is, — ebből kifolyólag lakházukat is annak megfelelőleg rendezték be.

Nem lesz fölösleges, ha egy ily ősi faház „küszöbét“ át-lépjük, mert jól megjegyzendő, hogy egy ily ősi szerkezetű lakóhely minden egyes zugából a bentlakók hajdaniségének alakja tűnik szemünk elé.

Mint fentebb mondtam, a palóc lakóházát mindig egyenes vonalban építé, melynek első része képezte a tulajdonképeni „házat“, ezt követte közvetlenül a „pítvar“, melyen keresztül a házba lehetett jutni. A pítvar gazdasági „szerszámok“ lerakó helye volt; a pítvart közvetlenül követte a „komra“, mely éléstár és egyszersmind a nők közös hálótermeül szolgált, melyben azonban semmiféle tüzelő hely nem vala, — hanem a bent hálók (rendesen asszonyok, lányok, gyermekek) hogy télben a kemény hideg ellen magukat oltalmazzák — a „cseresznyegen“ megmelegített köveket tettek ágyukba.

A ház fő részét képezte a „kemence“, ez volt, tágas felső részénél fogva, az egész család gyermekseregének télen át tanyázó és játszóhelye, éjjel pedig a „gazdá“-hoz vérrokonságilag legközelebb álló férfitagoknak alvó helyisége.

A kemencének lényeges részei valának, nevezetesen: belső üressége, mely a tulajdonképeni „kemencének“ hivatott, s kenyér és minden egyéb sütni való helyiségeül szolgált. A kemence szája előtt húzódo lapos részt „padká“-nak nevezék; e padka közepére, mely „cseresznyeg“-nek neveztetik, húzatván ki a kemence parázsa, s a mellett főzte meg a „gazdasszony“ a „cselédség“ ételét. A tűzhely fölött, melyet két darab cserkő jelölt, egy nagy kürtalakú füstjárás volt a „padra“, melynek neve vala „kürtő“. A kürtő két oldalán a kemence-építménybe illesztett, egyenlő alakú

térség volt fokozatszerűleg elhelyezve; az első részét „pártázat“-nak, a felső részét „kuckó“-nak nevezték. A pártázat télen át a fonó lányok és asszonyok ülőhelyeül szolgált, a kuckón pedig a család fő kedvencei gyermekei helyezkedtek el. A kürtő és kuckó között volt még mindkét oldalon köralakú mélyedés, mit „fülké“-nek neveztek. E fülkékben szokta a gazdasszony tartogatni a főzéshez szükséges szereit. Végre a kemencének azon részén, hol a házba bejárás volt, vala egy jó szélesre hagyott, alul üres pad, ezt „szap“-nak nevezék. Ezen, rendszerint a falu szegényei, mint kéregetők, s idegenek foglaltak helyet. Innen veszi a palóc e „szokás-mondása“ is eredetét: „Hivatlan vendégnek szap alatt a helyi“.

A ház belsejében továbbá főszerepet játszott a „mestergerenda“. Ennek felső része volt a gazda pénztára és minden értékesebb tárgynak helyisége. A mestergerendát két gömbölyű oszlop tartotta, egyik közvetlen a „szap“ mellett s ezt „bódog anyá“-nak, a másik a ház közepe felé, s azt „bálvány“-nak nevezték.

A ház belső fala mellett környöskörül széles lócák futottak. Az asztal a bejáratától mindig és mindenütt a baloldali szögletben volt elhelyezve s az asztalszögben mindig a „gazda“ foglalt helyet, mellette jobbról a család öregebb, balról pedig fiatalabb tagjai ülének étkezéskor; vendégség, lakodalom, vagy egyéb ünnepélyeségek alkalmával pedig a meghívott vendégek úgy, a mint a tekintély hozta magával.

Ime ez egy palócháznak ősi belső képe, de lássuk most már hogy a „had“ *) (mert minden palóc-család ilyen nevezte volt, s nevezi még ma is magát) miként sorakozott e tűzhely körül?

*) Szabó K. a vezérek koráról irt munkájában ezeket mondja: „Véleményünk mellett szól az is, hogy az ősi időkből a törzsek külön hadtesteket képezvén, nemzetség és had szavainknak azon értelműeknek kellett lenni, a minthogy e két szó egy értelemben használva az ősrégi nemességben gazdag Szabolcs vármegyében maig is divatos. Jászay még 1848 után is hallotta Szabolcsban egy pásztor embertől a Kállay-had, Desselwffy-had kifejezést, nemzetség értelemben“.

Valjon hogy értelmezi a tisztelt író e megjegyzést, nem tudom. Szabolcs vármegyében általánosan használtatott-e a „had“ elnevezés nemzetség helyett? Vagy csak Jászay „egy pásztor emberének“ szólásmódjából vonta légyen le „véleményének“ támogató ezen indokát?

Tudomásom szerint a nemzetség helyett a had elnevezés, egyedül a palócok között szokásos, és így, ha Jászay beszélt 1848 után Szabolcs vármegyében „egy pásztor emberrel“, azon pásztor ember palóc származású és nem Szabolcs megyei volt.

A palócoknál a „had“ elnevezés, még a jelen időben is, általánosan használtatik a „nemzetség“ helyett, sőt a nemzetség szót igen ritkán használja, e helyett inkább él a „csomóta“ kifejezéssel.

A palócok családi beszerkezete.

Mint mondám, az egy községben lakó mindazon palócok, kik egy vezetéknevet viselnek, ha mindjárt különálló családokat képeznek is, a „had“ csoportosító szó alatt szeretik magukat nevezni, mint p. o. ha kérdi valaki „kinek a hadábó való kied?“ „Én az Andó hadábó vagyok, a meg a Lantos hadábó való, de vagyón mink itt több hadbó is, láti ked ím ahun van ni az a magos embér a Gordos hadáhó nevezi magát, e még ehun a Zámbó hadáho szit“.

Veszélyben, pörös kérdésekben, vagy bármimemű szükségben az egy „hadhoz“ tartozók kölesönösen védik, támogatják és segítik egymást; ez náluk elengedhetlen kötelességnek tartatik. Családi beléletük patriarchalis, a következő beszerkezettel:

A család legöregebb tagja a főgazda; a gazdának mindenki alárendeltje lévén, annak parancsát teljesíteni köteles. A gazda intézi a mezei munkát, ő adja, veszi mindazt, a mit adni-venni kell; a gazda köti a gazdaságot érdeklő mindennemű jogtgyületet, számot adni semmiről sem tartozik ugyan, de ha esetleg tékozló, vagy iszákos, mást választanak tagjaik közül gazdának. A gazda munkára ezek előtt kötelezhető nem volt, s mégis az ételek java őt illette. Többnyire külön, és pedig magányosan étkezett az „asztalszögben“.

Rendszerint a gazdának felesége a gazdasszony; ez a belső háztartásnak önálló s korlátlan kezelője ugy annyira, hogy „othon még a gazdának is parancsol“. A gazdasszony számot adás nélkül kezeli a lisztet, szalonnát és zsiradékot és mind azt, a mi az élelmezéshez szükséges. A gazdasszony főzi az ételt és stíti a kenyeret az összes „eseléség“ számára és tartozik azt, a mezőben dolgozók számára ki is vinni.

A család többnyire a másodunokáig gyarapította magát, s megtörtént, hogy ily család sokszor 40—50 lelket is számlált.

Ha a családfő elaggott úgy, hogy a gazdaság vezetésére már öregségénél fogva képtelen volt, s gyermekei valának, rendszerint e gyermekek közül — lehetőleg mindig a legértelmesebbet, s így nem egyszer a legfiatalabbat, tette, illetve nevezte ki maga helyett gazdának, s így ő is a gazda alárendeltjévé vált, s lett belőle „házórzó“. — Ha azonban a gazdának gyermekei nem voltak, akkor a család legidősebb tagja lett „a gazda“; s ha esetleg a következő legöregebb tag gyöngye elméjünek tünt fel, gazdát a férfitagok közmegegyezéssel választottak saját kebelükből.

A gazdasszonyi jog, mindig a család legidősebb nőtagját illette, tekintet nélkül a gazda nevére, és oly esetben, a midőn nem a gazda felesége volt a gazdasszony, akkor a gazda a gazdasszony-nak, s viszont, ellenőrzője is volt.

Oly esetekben, midőn a család több egykorú testvérek, s azok leszármazóiból állott, a gazdaválasztás mindig arra irányult, kinek ágazat szerint a család vagyonához akár ősiség, akár szerzemény folytán legtöbb joga vala (ime itt a virilis érdek).

Egy ily számos tagot számláló palóchadban a rokon elnevezések következők valának:

Az apa a fiú által „apám uram“-nak, az anya „anyám asszony“-nak hivatott, éppen így nevezettek a fiú felesége által is.

Az unoka, esetleg dédunoka, a nagy-, esetleg szép-apát és anyát e néven nevezé „apó“ „anyó“, s éppen így nevezé az unoka, esetleg dédunokának felesége is. Az apa és anya, gyermekeinek feleségét, illetve menyét „lyányom“-nak nevezé.

A fiú felesége, férjének öregebb fitestvérét „nagyobbik uram“-nak címezé és azok feleségeit „ángyomasszony“-nak, a többi oldalrokonok fitagját „bátyám uram“, azok feleségeit „néném asszony“ elnevezéssel különböztette meg.

Ezen elnevezések a palócoknál manap is gyakorlatban vannak, noha azon idő óta, hogy a jobbagyi viszony megszűnt, s a föld a népnek tulajdonává vált, a család csoportosulása is, megszűnő félben van, úgy annyira, hogy ma már 25—30 tagból álló család a ritkaságok közé tartozik.

Jellemzőnek kell megérintenem még azt is, hogy a régibb időben, ha egy ily családban meghasonlás történt s „válakozás“ állott elő, a szétválás egy egész kenyérnek annyi darabbá lett szétvágása által vált befejezett ténynyé, a hány részre szétvált a család. A kenyeret rendszerint ily esetben a gazda, de volt eset reá, hogy a gazdasszony szelte el. A válakozást a palóce ekként fejezte ki „elő-szeltük a kenyeret“. E nélkül a válás jogi ténynyé nem vált soha.

A családélet anyagi viszonyait talán a következőkben lehet őszpontosítani.

A család férfi tagjai, a gazda kivételével, egyenrangúak valának és csak is az életkorban nyertek csekély különböztetést. Éppen úgy valának a nőtagok is.

A közös gazdaságból fedezettett első sorban az egész háznép élelme, adaja; másod sorban a gazdaságba szükséges felszerelvények; harmadik sorban a férfitagok ruhaneműi közül a „ködmön“, „szür“, „kalap“, „lábbeli“, s ha a családban „házasítandó legény“ vala, annak olykor olykor egy két darab diszesebb ruhadarab; ilyen volt például a „nadrág“, „kislajbi“. — Egyéb-nemű „gúnya“ szükségletet mindenik saját erejéből szerzett magának, ha tudott.

A gazda joggal birt mindig, a család azon tagját, ki parancsának nem engedelmeskedett, vagy a közvagyon kárára volt, a közös gazdaságból minden viszkövetelés nélkül kiktűszöbösíteni. Ily esetben a gazda rendszerint egy „fejszét“ vagy „egy villát“

adott az illetőnek, s azzal útnak eresztette. Gyakran megtörtént, hogy a gazda saját gyermekét is ily módon utasította ki a közös gazdaságból.

A családban levő „eladó lányok“, ha férjhez kimentek a családból, a család közös vagyona viselte a „lyankadasi“ és „hőreszi“ költségeket, e költségek azonban esakis az étel, ital és zene költségeire terjedtek. A leány a közgazdaságból rendszerint egy „üsző bornyu“ vagy „egy pár birkán“ kívül hozomány eimen mit sem kapott, ha azonban a „had“ jó módnak örvendett, megtörtént, hogy a közös gazdaság a férjhezmentet egy „rókás mén-tével“ ajándékozta meg.

A palóc illetően „hadi“ életében legfontosabb szerepet játszott a „kender“, ez képezte a családtagok jövedelmének és ruházkodásának főforrását. A közös gazdaság ingatlan vagyonához aránylag bőven termelt kendert; annak minden munkája közérővel végeztetett egész addig, míg az kitiloltatván, „kita“-ba nem rakattott. Ekkor a gazdasszony a kitéba kötözött kender fejait összeszámlálván, azt annyi „fő“ és „fé“ részre osztá, a hány fő és féfő volt a családban. Főrészt kapott minden ember és asszony fejenkint; fél részt kapott minden más oly tag, ki a gazdaságban munkaerőt számlált. A figyermek munkaerőszámot csak akkor képezett, ha „mé tudta fogyni a kasza nyelit“, — a leány, ha „ki birta a sallóval“ azaz, ha a fiú már tudott kaszálni, a leány pedig aratni.

Igyen szétosztatván a kender, kiki saját osztályrészének feldolgozásához-fogott és pedig: a „fejes kender“-ből látta el az asszony önmagát, urát és gyermekeit fehérneművel; abból készítette ágy haját, és esetleg „eladó lányának“ kelengyét. A „szöszi“ kenderből fonta, szötte régibb időben a „négynyistes“ vásznat, melylyel kereskedést üztek; a „szálagügyelából“ fonta, szötte abroszait, urának, esetleg figyermekének „hunya“-ját; — a „kóc“-ból készíté a zsák és ponyva vásznat, melyből magának és leány gyermekeinek „ingvá-gyócs“, „kendő“, „cseeseszoknya“, „kécéle“, „pántyika“, „fékető“ és „viganó“-ra pénzt teremtett, sőt még urát is ellátta értékesebb ruhadarabokkal.

Egy ügyes, takarékos és szorgalmas palócasszony, a neki jutott kenderész hulladékából igen gyakran tekintélyes tőkét gyűjtött magának; az igaz, hogy ezt uzsoráskodás nélkül nem igen tehetta. A palócoknál az uzsora éppen oly régi, mint a kendertermelés, s az asszonyok speculativ szellemére élénk fényt vet a tőkegyűjtésnél követett eljárás. Talán nem lesz érdektelen, ha rövid vonásokban ezt is följegyzem.

A takarékos palócasszonynak „ládafókjában“ mindig akad egy pár kölesön adható garas. A szegényebb sorsú, kinek váratlanul „temetése“ lett, vagy igavonó marhája „elpusztót“, csak „Panni ángyoho“ fordult költsönért; adott neki szivesen, és pedig

vagy zabra, vagy buzára, vagy „kitermésre“. Adott neki „szengyörnappor“ tíz forintot úgy, hogy azért neki „szenkérésztkor“ tíz kila zabot fog adni. A szentkereszt eljött, de a termett zab, portióra is kevés lévén „Jóska bátya“ adós maradt a zabbal, de kötelezte magát, hogy „jövő őszeöre“ $\frac{1}{4}$ kila kamatjával megadja emberségesen; akkor sem adhatta meg csak „felét“, s így tartozásba maradt $6\frac{1}{4}$ kilával, melyre ismét $\frac{1}{4}$ kila kamatot kötelezett — — és így tovább úgy, hogy tíz év leforgása alatt „Panni ángyo“ már százforintot vett be a zabért, mit neki „Jóska bátya“ hívségesen kimért, s még most is harminc kila zabbal tartozik neki.

A palóc asszony legszivesebben ad pénzt zabra kölesön, mert ő igen jól tudja azt, hogy a zab értéke esekély változásnak van alávetve, ha olesó, kiadja „újra“, ha drága, eladja s a pénz ismét kiadja zabra. Kevés lévén szükséglete, tőkéje csak gyarapszik, de kell is neki, mert „Őzsi szivem a jövő fassangra eladó lesz.“

A palóc nő értelmes, okos, szorgalmas és bátor, nem hiába nevezik ősanjuknak az „amazonokat“.

Az anyagi családéletnek alapköve az erkölcsi élet, ennek pedig éltető gyökérért a vallás képezi, vizsgáljuk tehát most már a palócok erkölcsi, illetve vallási életét is.

A palócok ősi vallásának nyomai.

A vallás az emberi nem ősiségei közé tartozik, s talán a nyelv ikertestvérének nevezhető.

Nincs is a föld kerekiségén társaságban élő nép, melynek bizonyos tárgyú és alakú vallása ne volna, s ha mégis némely hittérítők és utazók azt mondják, hogy vannak Amerikában s az Ocean szigetein oly kezdetleges fejlődési fokon álló néptörzsek is, melyeknek a vallásról fogalmuk sincsen, talán akként kell értentünk, hogy azon hittérítők és utazók, azon néptörzs életmódját kellőképen fölismerni, szokásaikat tanulmányozni, s a vallásra irányult gondolatmenetüket megérteni képesek nem voltak.

A vallás bármily alakban s bármily módozatok között nyilvánuljon is, alapjában mindig ugyanazon egy okra vezethető vissza, s ezen ok nem más, mint a természet titkos ereje, melynek fölismerésére, hogy a létérti küzdelmünket enyhítsük, minden nap törekszünk.

A vallás és nyelvnek eredetét éppen úgy nem tudjuk, a mint nem vagyunk képesek még csak sejteni sem, valjon az ember szellemi ereje, porhüvelyének leomlása után, miként folytatja cselekvő erejét a nagy mindenségben? E két szélsőség

között támoilog az ember mai tudása és alkot hypothesisist hypothesisre.

Caspari azt mondja, hogy úgy a nyelv, mint a vallásnak első csiráját az állati emberben kell keresni. De bevallja egyszers-mind, mély tudományú fejtegetésében azt is, hogy az állatvilág nagy része, a hang cikkelyezése által, érzésének állapotát közölni képes, sőt némely madárfaj e tekintetben még az embert is felül-múlja. — Ez való; de mert önmagunkon tapasztaljuk, hogy szenvedőleges erkölcsi érzésre hangadás nélkül is képesek vagyunk, — mert arcizmainkkal érzésünket kifejezhetjük, s mert az erkölcsi érzés alapjában véve mindig, mindentűt egy és ugyanaz — míg ellenben a hang, különböző cikkelyezés által más és más alakot ölt — ha még oly parányival is, az erkölcsi érzés, mint a vallás csirája, kell hogy megelőzte legyen a nyelvet.

Hunfalvy ethnographiájában ekként szól: „a nemzet lesz nyelve, hite és társadalmi szerkezete által. E három között a nyelv az első“.

Magam is érzem azon nehéz feladatot, melylyel meg kell küzdenem akkor, midőn hosszú ezredek után éppen ma kutatom a „palócok“ minden változáson átszűrődött ősvallásának nyomait; azt is igen jól tudom, hogy e népcsalád, a magyar nemzetnek csak egy kis ága, tehát nem „nemzet“ azon értelemben, a mint azt a nagy tudós, munkájának alapkövetül veszi, de mert e „család“ ismertetésénél tölem telhető rendet kívánok tartani: bátor-kodtam egyéni nézetemnek a fentebbiekben általános kifejezést adni azon édes hitben, hogy a türelmes olvasó bűnömül nem ro-vandja fel.

A palócok állati életébe visszapillantani nem lehet, de nem is tartozik jelen feljegyzéseim keretébe azon határvonal megjelölése sem, hol a belső érzelem, a külvilág egyedeire ruháztatott, mert az ember öntudatra ébredésének pillanatát időhöz kötni nem lehet, pedig kétségtelennek látszik, hogy az ösztön az érzelemtől, s az érzelem az önálló gondolkozási képességtől ugyanazon időben kezdett szétválni, s az öntudatos ember jellemévé alakulni. Igen nehéz annak megállapítása is, valjón az ember, már mint gondolkozó lény, belső érzelmét a körülötte feltűnő tárgyak melyik osztályára ruházta át: a szervetlen, szerves testekre, vagy a természet nagyban mutatkozó tüneménycire? — avagy éppen ugyanazon időben mindenre akként, amint az emberi egyedek koponya-rendszere különböző percekben, különböző fejlődési pontokra ért?

Habár az emberiség szellemi fejlettségének rétegzetét, melyben a vallás fokozatos fejlődése, mint a lánc szemei, oly okszerű egymásutánba fűződnek is össze, — gondosan meg lehetne figyelni,

— mind e mellett, ne hogy beláthatlan messzeségbe tévedezzem, át-lépek a lefolyt ezredeket, s csak a jelenben észlelhető nyomokra fordítom figyelmemet; a miért is első kérdésként arra kell meg-felelnem, valjon létezik-e még ma nyoma a palócnál annak, hogy ők hajdan a mellettük levő szervesen testeknek is erkölcsi erőt tulajdonítva, arra mintegy cselekvő erőt ruháztak?

Igenis van. Ilyen a „határ“ és „mesgye“-kő. A tiszta jellemű palóc még ma sem mer nyulni egy ily köhöz, mert ősi hagyománya azt tartja, hogy „aki ilyen követ helyéből ki, vagy elmozdit, azt e kő a más világon rémes alakként, hegyen völgyön mindaddig követi, míg ki nem fárad, s akkor nyakába kell akasztania és úgy hordani örökké.

A határ és mesgyekő e szerint a palócoknál mint boszuló szellem van személyesítve, s az „enyim“ „tied“ társadalmi jog tiszteletben tartására irányítja az erkölcsi érzületet.

A források, kutak, tavak, a palócnak szintén tisztelet tárgyai, csak hogy ezek nem önmagukban rejtik a képzelt erőt, hanem csak tartózkodó helyei a képzelt szellemeknek. Így például a „tündérek“ tavakban, források és kutakban laknak csak; — a sárkányok és boszorkányok mocsarakban — de egyszersmind földüregek és barlangokban is. A palóc lakta vidéken nincs oly forrás, melyben az ő alanti képzeletük szerint, jó szellem ne lakoznék. És hogy mily mélyen gyökeret vert az emberiségben e képzelet, kiténik abból is, hogy a keresztény vallásánitók kénytelenek voltak ugyanazt a vallási érzület külsőleges nyilvánítására ez ideig is megengedni.

A növényvilágból is tartott meg néhányat a palóc, vallási tiszteletének tárgyául, ilyen többek között a „tisztesfü“, melynek erkölcsi ereje a test, mint anyag, edzésére volt és van befolyással — ilyen az „élek-e halok-e“ fü, melynek boldogság, vagy szomorúságot jósló tehetség tulajdonítatik — ilyen az „igézőfü“, melynek gyógyító hatalma van — ilyen továbbá a „rakottyafű“ gallyja; ha bizonyos szertartásokon keresztülment, s már több évet pihent át a mestergerendán, égháború alkalmával keresztbe téve a küszöbön, vagy a tűzön égetve, a villámlást, menyézőrgést, zivatart képes lecsendesíteni.

Számos tárgyat lehetne felsorolnom a növényvilágból, de mert a növény, gyógyerejű lényege miatt, a pusztán vallási fogalommal úgy összekeverődik, hogy egyikét a másiktól elválasztani majdnem lehetetlenség, — ez úttal a többit mellőzöm, de fokozatosan áttérek a bogarak országába, és itt is feltalálom a palókok ősvallásának nyomait. Ilyen például az „istentehenkéje“ másként „nünüke“. Ezen bogarat a palóc annyira tiszteletben tartja még most is, hogyha az útjába esik, kikerüli; ha veszélyben látja, kiszabadítja és bántani éppen nem meri, mert úgymond, akkor egy láthatatlan magasabb lényt bosszuságra gerjeszt.

Az úgy nevezett „szarvasbogár“ szintén részestül valamelyes tiszteletben, de közelebről megjelölni már nem lehet; annyit még is sikerült kipuhatólnom, hogy a bogár szarva, a gyermek nyakába akasztva, sok bajt és betegséget hárít el. Hasonló mysticismus burkolja a „vizibika“ nevű bogarat is, azon különbséggel, hogy ez a „rosznak“ szülő anyja.

A szárnyas állatok között is találunk egyedeket, melyekre a palóc, mint vallási tárgyakra tekint; ilyen a még vidékünkön feltűnő „zsóna“, ilyen volt a „ráró“ (ez azonban már rég kihalt), ilyen még ma is a galamb némely kiváló faja és a bagoly is.

Az emlős állatok között a „maeska“ és „fekete kutya“ a rosznak, — a ló és tehén a jónak jelképezője.

Különösen meg kell itt érintenem, hogy a palóc a „sárkány“ alatt nem repülő, hanem négylábú, a gyikhoz hasonló állatot tud képzelni csak. A repülő gonosz, képelete szerint egyedül a „boszorkány“. A sárkány lakóhelye a „mocsarastó“ és földüreg — a boszorkány ellenben mindenütt és minden időben jelen lehet.

A palócoknál a „lélek vándorlás“-bani hit manap ősi gyökerén élődik. Szerintük az emberi lélek csak két állatban szokott vándorolni, a „maeska“ és „fekete kutyában“. Igaz ugyan, hogy egy alkalommal a „farkas“ is ilyennek jeleztetett előttem, ma már azonban, talán mert ezen állat kipusztuló félben van, feledésbe megy vele az ősvallásnak ezen utolsó nyoma is.

A palóc szerint a „jó lélek“ sohasem vándorol, csak a rosz.

Mindezeknél figyelemre méltóbbak a palócok ősvallásának azon nyomai, melyek a nap és tűz imádására vonatkoznak. Hogy a palócoknál a „napimádás“ bizonyos tekintetben még most is meg van, saját tapasztalatomból tudom, ugyanis, egy alkalommal az aratókat megtekintendő mentem, s a nap azon részét töltöttem náluk, midőn ezek a nap első felének fáradalmait alvással enyhítik, azaz „deleléskor“. — Az arató munkás, aratás és kaszálás-kor, a munkapapnak féltizenkettőtől, félkettőig tartó részét, alvással tölti, részint hogy enyhülést nyerjen, részint hogy a nap legforróbb részét munkaszüneteléssel töltsse — ezt nevezi a palóc „delelés“-nek. Ilyenkor minden munkás lefekszik a földre és pedig úgy, hogy arccal a napnak fordul. Egyik fiatalabb tagja a munkásoknak ezen ősi szokástól eltérve, háttal feküdt a napnak, ámde az arató gazda pirongatására fekvő helyét meg kellett változtatnia. Okát kutatván e pirongatásnak, az öreg arató gazda ekként világosított fel: „apáinkró maradt ránk, hogy a minden jónak teremtő apját, a napot tiszteljük, azé hát minden jóra való munkás arccal fekszik a napnak“. Ime e parányi észleletben, az ősvallás alapja még ma is.

De a tűz-imádás, helyesebben — a napisten tiszteletének szertartása is megmaradt a palócoknál a „szentivány-éji“ tűzjátékban. Hasonló módon gyakoroltatik ez náluk, mint a hogy Nilson

Sándor az éjszaki népeknél tapasztalta — sőt a napisten personifikációjára vonatkozó Δ pyramis alak nem egy palócház homlokzatán szemlélhető még most is. Ki merné kétségbe vonni, hogy e „triangulum“ közepén egy nyitott szemmel nem a napisten (Bal) jelképe?

Avagy szemlélvén e szentivány-éji tűzünnepelet, melyet az aggok hosszú élet reményében, a fiatalok bátorság és erényért, leányok hű férjért, — teherben levő anyák a szülési fájdalmak enyhítéseért, és anyák kebelükön tartott magzatjaikkal ugrálnak keresztül: kinek nem jutna eszébe mindaz, miket Mózes 2., 7., 8., 5., 18., 10 alatt mond — — és nem tűnik e fel előttünk Illés profétának azon cselekménye, mely a kir. köny. 18-ik részében föl van jegyezve?

Ó igen, ezek a palócnép ősi vallásának oly szembeötlő nyomai, melyeket észre nem venni, lehetetlenség.

Van még a palócnak a hajdankorból hátramaradt egy más istene is, s ezt úgy hívja, hogy „Ápé-kontyú“. E rém istenség az ő képzeletük szerint ma már csak gödrökben és sötét völgyekben koncorog — állítólag azért, mert elütetett.

Ha kissé önmagunkba szállva, gondolkozunk, s a nép szó-hagyományait gondosan megfigyeljük, nem jut-e emlékezetünkbe, hogy ezen „Ápé-kontyú“ az „Apis“ istenségre vezethető vissza? és a gödrökbe, völgyekbe talán a keresztény vallás tanítói által üzetett ki.

A kinek gondolatjai csak felszinen usznak, mint az olaj a vizen, az bizonyára szánandólag fog mosolyogni az ilyen föltevésen, pedig hát az ily szánakozó mosoly, többnyire a tétlenül trespedő lélek körjelensége.

Ámde ne téveszszük szem elől, hogy a temetkezés, illetve az élőknek a megholtak iránt nyilvánuló tisztelete, szintén a vallási érzelem kifolyása, szóval a vallás rendszere, a temetkezési rendszerbe olvad, s egyik a másikat kiegészíti.

Figyeljünk csak kissé, vajlon nem találánk-e a palóceknál az ős temetkezés nyomaira? Ó igen, megtaláljuk azt is, sőt többet mondok, találunk oly jelenségeket is, a melyek még talán a jelen század feneketlen tudósait is meglephetik. Igaz ugyan, hogy nem tudom, vajlon utaznak-e tudósaink az ország félre eső, ismeretlenebb vidékein, — de ha a palóceok lakta hegyes völgyes vidéken valaha jártak, lehetetlen, hogy szemükbe ne ötlött légyen azon sajátságos körülmény, hogy majd mindenik palócefalunak egyik vagy másik szélén áll egy pyramis alakú, kőből épült tömöroszlop; a palóc e tömöroszlopot, — melynek semmi más üressége nincs, mint a világ négy tája felé tekintő oldalán egy-egy fülke — ma már „káponká“-nak nevezi. Bizony pedig, ha a tudós utazó elszánná reá magát, s megkérdezné a falu egyik

vagy másik „vénjét“, hogy mit jelent ezen tömöröszlop, meglepőt mondana neki.

Ezen jelentőséggel bíró építmények mindinkább eltűnedeznek a falu széléről, s a hozzájuk kötött esemény is elenyészik éppen úgy, mint a hogy a vének eltűnnek a fiatalok sorából.

A palóc nép ma már azon a ponton áll, a hol az idegen elem nyomása alatt szokásait és hagyományait elfeledi, vagy idegen elemmel vegyítve új alakba önti. De mielőtt az utolsó „káponka“ is porba omlanék az idő viszontagsága alatt, s mielőtt a falu utolsó vénje is, ősi szokása és hagyományával, sirba szálana: legyen feljegyezve itt ezen oszlopok jelentősége.

Ezen oszlopok sem többet, sem kevesebbet nem jeleznek, mint jelölik azon temetkezési helyet, hová a meg nem keresztelt, tehát „pogány“ gyermekek temetettek, temetettek pedig „fazék“-ba és e szokás, némely palóc községben, még most is gyakorlatban van.

E temetkezési szokáshoz viszonyítva, van a palócasszonynak egy cserépedénye, s ő ezen edényt ma is úgy nevezi, hogy „sirány“. E sirány alakjára és círázatára, a bronzkori temetőkben gyakran kiásott edényekkel, majdnem azonos, de ma már azon különbség van közöttük, hogy míg a hajdan korban a „káponka“ mellett az anya könnyeit hullatta belé elhunyt magzatja feletti szívfájdalmában, addig most a nap hevében kint a mezőn munkában izzadó urának (a palócasszonynak férje nincs, csak ura) „bablét“, „kumpérlét“, „cibereöt“, vagy „kiszit“ vizs eledelül.

A könnyek az anya szívfájdalmát enyhítették, az étel: a fáradt test izmait tüditi fel.

A „bibliát“ sokan olvassák, s mégis kevesen veszik figyelembe annak egyes jellemző helyeit. Nemde Mózes is azt mondja I. könyvének 33-ik rész 18—20-ik versében: „És elérkezett Jákob sértetlenül Sekhém városába, mely Kanaán országában van, jövéen Pavdan Aramból s tanyáza a város előtt. És megvette azon darab földet a hol sátorát voná fel — — — — Ezekután fölállita ott egy oltárt, és „Izrael istenének“ nevezé azt el“ — Igaz, hogy a palóc nép ajkán e „káponka“ ős neve többé már nem hangzik, mert a keresztény hitelesítők minden módot és eszközt felhasználtak arra, hogy a nép nyelvéből és emlékéből minden olyat kitörüljenek, a mi ős vallásukra és szokásukra emlékeztethetné.

Azt kell hinnünk, hogy ezen „káponka“ nevű kőoszlopok, a törzsönkint letelepedettek által épített éppen olyan oltárok, a melyet Jákob Sekhembben épített Izrael istenének tiszteletére, vagy a palóc ős vallásának legfontosabb jelvénye; — s talán nem is csalódom, ha azt mondom, hogy ezen oszlopok a „napistennek“ tiszteletére emelt oltárokat képezték. Valószínű, hogy „táltosaik“ ezen oszlopoknál végezték hajdan vallásos szertartásaikat. És a hittérítők nem látván tanácsosnak ezen oltárokat

ledönteni, a „Báloszlopot“ káponkának nevezették, itt ott esúcsára a keresztjelvényt is feltevék, s fülkékbe szent képeket illesztettek — mind e mellett a nép szívében ragaszkodott ez ősiségéhez úgy annyira, hogy keresztetlen gyermekeit és pedig esérépedénybe — helylyel közzel e kőoszlop körül temeti el, a katolikus hitvallás mellett keblükbe oltott azon édes hitben, hogy azon gyermekek, kik ezen oszlop környékén nyugoszsák álmut, minden hetedik esztendőben éjjeli tizenkét óraker föl-ébredvén, siránkoznak, s ha ugyan akkor egy jó léleknek arra vezet útja ezeket mondja: „én titeket keresztellek az atyának, és fiúnak, és szentléleknek nevében, amen“, akkor e kisedek mindannyian mint szárnyas angyalok repülnek a menyországba; ha pedig éjféltán egy óráig senkit sem vezetne arra útja, akkor e kisedek ismét nyugó helyükre térnek hét esztendeig, s várják az arra tévedő jó lelket, ki őket a pogányságból felszabadítandja.

Ime a vallástéritők hajdani eljárásának egyik módja.

Még ma is van sok palóe község, hol ezen kisedek siránkozását minden hetedik esztendőben hallják.

Nem mondhatom, hogy Magyarország minden vidékét szemléletből ismerem, de jártom-keltemben ily, kőből rakott oszlopokat csak palóeközségek szélén láttam, azt azonban merem mondani, hogy Árok-szállás — Fülöpszállás mellett a „káponkát“ hiában keresnök, valamint a pogány kisedek siránkozását sem lehet ott hallani, sőt azt sem hiszem, hogy a kis és nagy kúnok a szentiványéji tüzet ugrosnak, pedig azt mondja még Hunfalvy is, hogy „jelenlegi kúnjaink később vándoroltak be hazánkba, mint a palócok“.

A holt testek elégetése a palóecoknál késő időkig szokásban lehetett, legalább megerősíteni látszik ezen föltevésemet azon körülmény, mely szerint még ma sem ritka eset egyes palóeközségekben az, hogy a megholtnak azon nyughelye s ruhaneműi, melyet életének utolsó perceiben használt, bizonyos szertartással el szokott égettetni, habár e szokás is mindinkább gyérebber fordul elő.

Mint kiváló sajátságot kell megérintenem még azt is, hogy a palóe fiatal menyeeske, midőn elhalt első szüllöttjét a temetőbe kiseri, fejét mély gyászának jelzéséül „piros kendővel“ szokja bekötöni. — De az is igaz, hogy a palóecnál kiváló gyászöltözet nem létezik.

A temetési tor a palóecoknál még manap is — bár mindinkább gyérebber — létezik. Ily tor alkalmával, mely evés és ivásból áll — a felterített asztra egy kis tányérba só és kanál tétetik — az levén a hit, hogy a megholt még akkor közöttük van.

A megholtnak közeli rokonai, midőn a koporsó a sirgödörbe

letéteik, egy-egy röget szoktak lábukkal a koporsóra lökni, úgy-
mond azért „hogy a megholtat hamarabb elfeledjék“.

Mielőtt jegyzeteimnek ezen keretét bezárnám, megérintendő-
nek vélem még azt is, hogy a palócnak phetisse is van, s ezt
úgy nevezi, hogy „rontás“. — Van ezenkívül „manója“, „iz“-ze,
„fenéje“. Úgy látszik ősvallásának ezek is bizonyos hatáskörrel
bíró istenei valának.

Ki kellett volna még terjeszkednem a palócnép „babonáira“
is, de mert ennek rendszeres egybegyűjtése, összehasonlítása, az
alantasabb néposztály titkolódzása miatt nagy nehézséggel jár, s
mert ez maga kiszámíthatlan fáradságot igényelne, ebbeli szándé-
konmal ez uttal felhagyok.

A nép babonáit és babonás tetteit eddig majdnem semmi
figyelembe sem részesítették, pedig itt volna már az ideje, hogy
ezen „babonák“ összegyűjtetnének, s tudományosan is megfigyel-
tetnének, hiszen minden babona egy-egy világitó mécs, mely a
népek őstörténetének sötétségében kalauzol.

Egy szem buza nem tesz garmadát, de sok szem együttvéve,
mégis csak garmadává lesz.

Volt idő, midőn ha egy paleolit kőszerszám a „tudós“ lába
elé akadt, mint haszontalan tárgyat elrúgta útjából. Ma? Ha csak
egy „tudakos“ szemébe öflik is, a porból, sárból, mint a tudo-
mány kincsét emeli föl. És a babona? Hiszen ez éppen olyan
kincs, mint amaz. A kőszerszám az emberi nem anyagi fejlettségé-
nek magyarázója, a babona erkölcsi fejlődését értelmezi.

De úgy hiszem, jegyzeteim e részével, ha kötelességemet
teljesen be nem töltöttem volna is, célmotat megközelítettem és
így áttérhetek a palócok nyelvének ismertetésére.

A palócok nyelvéről.

Szóljunk tehát valami keveset a „palócok“ nyelvéről is,
ám de hogyan? Azt mondják a magukat esalatkozhatatlannak tartó
„tudósok“, hogy „a ki nyelvek ismeretével nem bír, az a nyelv
lényegébe behatolni nem képes, annak jelentőségét felfogni nem
tudja“. No én szerencsétlen, hogyan szóljak tehát bármit is e
nyelvről, a midőn egyebet nem beszélek, mint ezen „együgyű
palócnyelvet“?

Ha Aristoteles nem mondta volna, hogy „az ember, a tudás
végett születik, s azért saját tette felől is tudomást szerez magá-
nak, olyat, a milyet“ le tenném tollamat; így azonban nem
teszem le, s azt sem hiszem el, amit Hunfalvy mond, hogy „az
ember születik, mint az állat“ — mert számos eset volt reá,
hogy az anya méhéből világra jött gyermek, mosolylyal adott

érzelmeinek kifejezést, holott ily eset még egyetlen „nem emberi állat“ról sincs feljegyezve.

Talán közelebb jutunk a valósághoz, ha azt mondjuk, hogy az ember, emberi sajátságait a fogamzás pillanatában nyeri meg. Avagy talán soha sem történt volna az meg, hogy a beszélni kezdő oly rendkívüli kérdést intézett atyjához, melyre a „tudós atya“ felelni képes nem volt. Valjon ezen „kicsike“ kitől tanulta hát azon kérdést?

A közvetlen tapasztalat legalaposabb érv a meggyőződésre, a miért is engedje meg a türelmes olvasó, hogy egyéni tapasztalatom alapján egy éppen idevágó csattanós példát hozhassak fel. A Bach-rendszer alatt oly gymnasiumban végeztem tanulmányaimat, hol a tantárgyak csak német nyelven adtak elő, ugyanazon gymnasiumba jött Laibachból egy tanulótársam, ki életében német, olasz és franciaszónál egyebet úgy mond nem hallott, s más, mint német nyelven nem is értett, s éppen ezért, másként, mint németül beszélni nem is tudott; mi az első napokban „kenyeres pajtásokká“ lettünk, én persze már tudtam annyit, a mennyit németül, de még is legörömetesebb beszéltem volna édes anya-nyelvemen, ha tudtam volna kivel. Nevezett pajtásom már a második napon arra kért, hogy én csak mindig magyarul beszéljek vele. De hogyan, — mondtam, — ha te egy árva szót sem értesz magyarul? Hát aztán én csak beszéltem hozzá magyarul, értett vagy nem — s alig egy pár hét elteltével azt tapasztalám, hogy az én laibachi pajtásom a tőlem hallott szavakat többé el nem feledi, sőt a legtisztább magyar accentuációval kezd velem folyékonyan beszélni. Vajmi természetes, hogy társam éles felfogása még tanárjainkat is bámulatba ejtje, de leginkább meglepett engemet — ki már akkor azon rendíthetlen meggyőződésben éltem, hogy a magyar vér sem német sem tót vérré nem alakul át soha éppen úgy, mint a német és tót vér magyarrá nem válhatik soha, a miért azt hívém, hogy e fiu, ha „burokban“ nem született, hát akkor legkevesebb „tátos“. Pedig sem burokban nem született, sem tátos nem volt, hanem mint posthumus édes anyja halálának árán nyerte életét, tehát sem atyját, sem anyját nem ismerte, csak azt tudta róluk, hogy a magyar alföldről származó, született magyarok valának.

Ha az ember úgy születik is, mint az állat, fajjellegét magával hozza a világra; — és ha az agy, haj, csak a faj jellegzésére szolgál is, a hangszervek és izmok, valamint azok sejtszövetei a nyelv eredeti sajátságára közvetlen befolyással vannak úgy annyira, hogy ezen hangszervek és izmok sejtszövetjeikkel együtt, csak átszarmaztatás által örökölhettek. E föltevést ismét tapasztalatból indokolom, ugyanis: Oly községben születtem, hol „palócnyelven“ beszél minden ember, de mert a községben „Lantos“ és „Szoresik“ család is lakik, mindjárt szembeötló az otthonos

előtt, hogy a „Szoresik“ mint tót telepedett le hajdan e községben — noha egy szót sem tud többé tótül és éppen oly ős palóc-nak vallja magát, mint akár a Lantos had. — Ha most már e két családnak — előttem teljesen ismeretlen két új sarjadékát beszélgetnék egyenkint zárt ajton belül, képes volnék a kiejtett hangmoduláció után megmondani, melyik Lantos és melyik Szoresik. A Szoresik vérből származó soha sem képes azon eredeti palóchang árnyalatot kifejezni, a melyet könnyedén kifejez a „Lantos vér“. S ha bárki is éber figyelmet fordít ezen általam fölemlített sajátságra, észreveendi még oly egyéneken is, kik érdemeiknél fogva az „akademiában ülnek“ s „litteratusok“-nak mondatnak.

Hogy valaki a palócnyelv eredeti, s dallamos hang árnyalatát száján kiejthesse, arra nem elég a hallás, gyakorlás, tanulás, közöttük élés, hanem szükséges a születés — mert hallás, gyakorlás által a beszélő szervnek izmait, sejtszövetjeit szoktatni ugyan lehet, de az átszámaztatás alapján nyert születési eredetiségnek rendszerét teljesen át idomítani soha.

Alig gördült le egy ezred év a hunnok uralkodása óta, s nyelvök milyenségéről ma már semmit sem tudunk — éppen úgy nem ismerjük az Avar nemzet által beszélt nyelvet sem, sőt mi több, arról sincsenek tisztában a böles nyelvészek, hogy a még manap is élő kúnoknak beszélt nyelve milyen volt akkor, midőn közibünk költözének?

A magyar nemzet, s vele együtt a palócok is körül levén övedzve szláv és germán nyelvet beszélő nagy népesaládok által, könnyen megtörténhetik, hogy egy század leforgása után fel fog támadni Schaffarik vándorló szelleme s adatokkal bizonyítani fogja — mint bizonyítja most Hunfalvy — hogy a palócok — powloci — magyarul soha sem beszéltek, de nem is beszélhettek, mert hiszen azok, miként a hajdani magyar nemzet, egykorú tudományos akadémiaja kiváló tagjainak visszamaradt műveiből látjuk — már a magyarok által is szláv eredetűeknek tartattak.

És ezen, az utónemzedéknek, nem is lesz mit csudálnivalója, mert a miként lettint a nagy Hunnbirodalom nyelvével, szokásával, költészetével, esetleg litteraturájával a történelem lapjairól, — a miként avar jelezi az avarok rettegett birodalmát; éppen úgy lettünhetik és elenyészhetik a magyar nemzet is Európának földszinéről, műveltségét, nyelvét, költészetét stb. igazoló minden okmányaival. Ámde Schaffarik, Palacky és Lustkandl nemzete túl fog élni bennünket, s azok irott hagyományaiban hiában keresendi bár ki is a történeti valóságot.

Ma még élünk s mégis hamis adatokat firkálnak hátunk

közepére, és aztán mi Budapest romjai között — mint az Assirok Ninive romjai között — aligha fogunk hagyni égetett agyag lapokra jegyzett történeti adatokat.

E szomorító-kép lebeg szemeim előtt, midőn a még ma tekintélyes számban élő palóc-nép nyelvhangzását megközelítőleg jelen jegyzeteimben feljegyezni akarom, nem azért, mint ha ezen igénytelen jegyzetek örök életre számitának, de megtörténhetik vele, hogy néhány század leforgása után, egyik-másik-lapját cyrill-betűkkel irt szláv codex táblájából egy sarmata tudós úgy fogja kifejtteni, mint kifejtette Pray a „halotti beszédet“.

Lássuk tehát miben különbözik ma a palóc szójárás, a magyar szójárástól?

Különbözik először is a magánhangzók hangoztatásában, és pedig:

A palóc csak két alakban hangoztatja az *a* betűt, éles rövidséggel, mint e latin szóban „*a e u t u s*“ hangzik; — és nyújtva, mint félig meddig e latin szóban „*a q u a*“ s a különböztetést a nyújtásra (˘) accentussal jelöli meg. Ellenben a magyar szó kiejtésnél a rövid *a* betű az *a* és *o* összeolvadásával kemény fojtott hanggá alakul accentuatió nélkül.

A palócnál az *e* betű négy különböztető hangzásban nyilvánul, — hangzik mint rövid *e*, miként e latin szóban „*e l o q u e n t i a*“; hangzik, mint az ékezett *é* rövidítése, s ilyenkor ha szórágban fordul elő, az utánna következő mássalhangzót elnyeli, p. o. e szóban „*m é f o g t a m*“ e helyett „*m e f o g t a m*“. Azt hinném, hogy e hangot (˘) a ponttal lehetne kiejtésre kötelezni — továbbá hangoztatja mintha kettős *ee*-ből volna összetéve p. o. e szóban „*é t ő é*“ = étel, „*é f é*“ = éjfél, — a *j* betűt itten meg éppen kilöki. Úgy hiszem e hang megjelölésére a (˘) jegy legalkalmasabbnak látszik. Az ékezett rendes *é* hangot a palóc ritkán es csak ott használja, a hol a hang dallamossága igényli, p. o. e szóban „*e l b e s z é t é*“ e szóban az *e* betű három hangzásban nyilvánul s az *l* betűt az ékezetbe nyeli el.

Az *i* magánhangzót éppen úgy használja a palóc, mint az irodalmi nyelvben használtatik, hasonlóképen az *u*, *ü* betűket is; ellenben az *o* magánhangzóba, a rövid *u* betűt beolvasztja, s azzal némely főnévben egészen önálló, eredeti hangot színez, p. o. e szavakban „*ã m a*“, „*s z ã m a*“, „*b ã o t a*“ s az *l* betű befojtásával teremti azon hangot, a melyet írásjeggyel kitüntetni nem lehet. Annak kiejtésére születni kell. E hangbizonyára a palóc vérében van, mely vér csak született palóc hangadó szerveinek rostszálain folyhatik keresztül. — E hangszínezésre semmiféle nemzetbeli nem képes, sőt a születet magyar sem utánozhatja azt, a hangszerek között is, csak a hegedűn és fuvolán lehet visszatükrözni.

Az *ö* betűt is ritkán használja önálló hangzással, hanem

az *c* betű beleolvasztásával, mi által ismét egy új, sajátos hangárnyalatot teremt p. o. e szóban „eő kigyelmé“ vagy „veörőföny“ = verőfény.

Az *u* betű helyett igen gyakran használja az *ó* betűt — p. o. e szóban „áldásónk“ leginkább pedig ott, hol *j* előzi meg — s ilyenkor a *j*, *gy* vagy *y*-ná lágyul, p. e szókbán „álljónk“ = álljunk, „agygyónk“ = adjunk helyett.

A mássalhangzók közül a palóc, a hol csak szerit teheti, az *l*, *r*, *j*, *t* betűket kihagyja, beolvasztja, vagy elnyeli — s ha ezt a szó dallamossága el nem tűrné, akkor az *l* betűt *y*-nál lágyítja, és ha csak lehet a *j* betűt *y*-nal helyettesíti, p. o. „feóment a kiráho — mentén menve elbeszété“ vagy „itt még álljónk, még is pihennyeönk“.

A mássalhangzók lágyítása, kihagyása, elnyelése, vagy beolvasztása az igeragozásnál fordul elő leggyakrabban, az előragoknál a mássalhangzót akkor veszi el, ha azt magánhangzó követi, ellenben megtartja, az utó ragnál legtöbbször elveszti.

A comparatióval a *y* betűt *t* betűvel cseréli ki, sinnen ered a palóc ezen sajátos comparativusa is „letes leteslet nagyobb“ ez a gradus superlativuson felül, még két fokkal áll feljebb.

Az igéket a palóc, tekintet nélkül arra, valjon ikes-e az, vagy iktelen, felváltva ragozza, — de föltűnő nyelvbéli sajátosága az, hogy minden igéjének félmult idejű második személyéből új, és pedig gyakoritól igét alkot, p. o. a „lakik“ igének „lakál“-jából önálló igét alkotva ekként ragozza; „én lakál-ok“ — té lakál-sz“ — „eő lakál“ — „én lakál-tam“ — „té lakál-tál“ — „eő lakál-t“, például e mondatban: „mink lakálónk e helyütt“ vagy „e helyén mink lakáltónk sok esztendeig“ vagy „sokat járálánk mink ezen az úton“ vagy „hánszor üléltem én e helyén“.

A palóc az igéket csak jelen és mult időben ragozza — a félmult időt soha sem, vagy csak ritkán fejezi ki igével — hanem e helyett idő határozót, vagy egyéb körülírást használ p. nem mondja, hogy „amint bevégezém munkámat“, hanem „éppen most végeztem be munkámat“, vagy „allyig végezém az évést“, vagy „régés régén elhattuk“, vagy „soha meőta világ nem csináták“ e helyett „soha sem tették légyen“.

Mondani felesleges bár, de még is feljegyzem, hogy a palóc a kettes mássalhangzóval kezdődő szót kimondani nem képes, a miért is az ily idegen szavakat azonnal, mihelyt azt alkalmaznia kell, beszélő szervéhez idomítja át; így alakítja a „krajcár“ szót „gajcár“-rá, a „stemplit“ „temlyi“ és „istemlyi“-vé.

A palócn nyelv a b c-je tehát lényegesen különbözik a magyar nyelv abc-jétől — mert míg a magyar nyelv megelégszik az a, á, e, é, i, í, o, ó, ö, ő, u, ú, ü, ű magánhangzókkal, addig a palóc a, á, e, é, i, í, o, ó, ö, ő, u, ú, ü, ű, hangzókat — és összetett hangzókat igényel — mássalhangzói ugyanazok, csakhogy azok közül az l, j, t betűket lehető leggyakrabban az y-nal lágyítja — s ezek folytán nyelve — átáljánosságban véve, önálló — és korántsem „tájszólás“.

Van még a palócnak egy igeragja is — melyet még most is használ, ez a „szi“ vagyis cz szi utórag — például „gyerszi“, „adszi“, „hosszi“ = hozd sat. E rag nem parancsoló — nem is kérő, hanem inkább érzelő értelmet képvisel — és éppen leggyakrabban használják az anyák kedvenc gyermekeik irányában.

A palóc, mondat-szerkesztésének azon titkát, melyszerint kötszók nélkül órahosszig beszélni képes, fölfedezni nem tudtam. Nálamnál figyelmesebb embernek jusson e titok fölfedezésének dicsősége.

A tiszta palócn nyelv általában véve dallamos, lágy és gördülékeny. Dallamosságát igazolja magánhangzójának sokasága s eredeti népdalainak feltűnősége. — Ámde azt sem lehet eltagadni, hogy a palócn nyelvben erélyesség nincs. Hogy van az mégis — ha ezen palócok azon „powlocok“ ivadékai, kiket az öreg Nestor oly kegyetlen, hadakozó népnek fest? Hát biz ez csak úgy van, hogy itt e kérdésnél a történet írók rettentő tévedésben élnek.

Mi palócok „authokton“ nép maradék vagyunk.

Vajha találkoznék oly hönfitárs, ki a kis és nagy kunokról — de azok othoni életéből — ennél jobb, kimerítőbb jegyzeteket tenne, hogy összehasonlíthatnók e két népesaládot, meggyőződést szerzendők arról, vajjon igaz-e, hogy a palócok nem egyebek mint kunok?

Tudva most már némely esekélyéseket e népesalád élő nyelvéről is, bátran áttérhetek annak költészetére, mert a palócnál sokkal alantabbi fejlettségű népnek is meg van a maga költészete.

A palócok meséiről.

Az irodalomban, tudományos úton meghatározott helyre a népmesék eddigelé beosztva nincsenek.

Én azt hiszem, hogy a nép, hős költeményeit, meséiben adja elő, s így a népmesét irodalmilag másnak, mint kötetlen beszédbe foglalt hős költeménynek, nevezni nem lehet, mert tárgya, alakja

és eseményének lefolyása ugyanaz, mi a hős költeményben megkivántatik.

Alig tudok magamnak nehezebb föladatot képzelni, mint a palócnép ajkán folyó mese, hű leírását; sőt talán akkor szólok igazat, ha azt mondom, hogy a palócnép meséjét, úgy amint az ajkán hangzik, leírni nem is lehet.

Tapasztalatból mondom ezt; száz és száz mesét hallgattam már meg, nem csak mint gyermek, hanem mint meglett ember is. Tudom a palóckiejtési beszédet, mert közöttük születtem és gyermekeskedtem, de valahányszor egy ily mese hű leírásához fogtam, mindannyiszor meg kellett győződnöm arról, hogy arra gyakorlott képességem nincs.

Ezen állításon sokan elfognak mosolyogni, pedig ez így van; mert nem elég az, hogy bár ki is mint „palóc“ szülessék vagy palócok között gyermekeskedjék, hanem szükség, hogy mint palóc, palócok között élje át fejlődésének egész korszakát.

A palóc képes óra-hosszig tartó meséjét teljes kerekdedségű mondatokban, a legdallamosabb hangszínezéssel elmondani a nélkül, hogy egy „és“, igen kevés „hogy“ s éppen semmi „mischerint“ kötszót használna. Ám kísérelje meg bárki is, a hallott mesét e kötszők nélkül papírra tenni!

Sokszor és sokat töprengtettem már azon, valjon hogy és miként történhetik ez? Azt hiszem éppen ebben rejlik a palócnyelv dallamosságának azon titka, a melyet megfejtteni nem fog soha senki — — talán azért sem, mert a „palócnyelv“ tudományos megfigyelés tárgya e hazában többé nem lesz; továbbá talán még azért is, mert eddigelé, már oly ferde nézetek lettek e nép nyelvéről az irodalomban feljegyezve, a melyek miatt — madártávlatból — minden meghallgatás nélkül, átok alá jutott.

Ezen átok nem a palóc népet, hanem a magyar nemzet „tudósait“ fogja terhelni.

Jelen feljegyzéseim keretébe tartozandónak véltem egy „palócmesét“ is — a mennyire képes valék, lehetőleg eredeti kiejtéssel, s megközelítő mondatszerkezet szerint — följegyezni; ki kell jelentenem azonban, hogy ez a szóval mondott eredetinek, csak halovány másolata.

De nem is annyira az előadási hang és mondatszerkezet lebegett szemeim előtt — mert arra, mint már mondám, képességgel nem bírok — hanem a mesének történetileg figyelembe veendő lényege.

A mese így szól:

Vót a világon égy ország, a melyiknek az egin sém csillag, sém hódvilág, sem nap nem vót; hanemhát sitét vót mint a koromfeketé éceaka.

Lakott ebbe az országba égy kirá, annak három szép lyánya vót.

Megint lakott ebbe a sitét országba egy szegény embér is, annak mé vót három fija, e közé a letkissebbikét kis Miklósnak hitták.

Éccér csak azt mongya kis Miklós az apjának : „édés apám uram, azt beszélyik az országba, hogy a kirá annak szánta letszébbik lányát, aki országának egire elhozza a csillagokat, hódat még a napot, mennyék hát feó kied a kiráho, oszténg mongya mé neki, mink hárman, ha nekeónk agygya lányait feleségeó, hát tellyesityük kívánságát“.

A szegény embér tüstént feómént a kiráho, méntén-ménve elbeszété a kirának, a mit Miklós fia mondott. A kirá alázatosan méhallgatva a szegény embért, nyomba nagyao meg örót a jó hirnék, de még is igérté szenteó szava tartását.

A szegény embér visszatért fiaiho, elmonta a kirá üzenetyit, még azt is, mennyire még örót a kirá az eó mondásának.

Erre osztán feókerékédett a hárométestvér — kis Miklós vétt mindégyknek egy-egy paripát, de magának a letesletszébbiket tartotta mé, félőtözköttek szépen fegyverbe, eóbócsóztak apjoktó, aztán elindótak ország — világ széréncés toróbányi.

Igy mént méndégét a három éttesvér hat nap hat éjjel. Éccér élérnek egy rézhídho, a mellyiknek innenseó ódalán forrás köró szép gyep tereót el ; — a gyepén még egy kis nyúlacska legelészett.

Egyszéribé mégállittya itt kis Miklós testvéreit, azt mongya nekik : „no éldés bátyáim itt mégállýónk még is pihenneónk egy kicsint“. Úgy is tettek ; leszállottak lovaikró, kipányválták azokat a gyepre, a két öregebbik tesvér léheverédett pihenyi, de nem ám kis Miklós, hanem mégint azt mongya nekik : „no éldés bátyáim, tyik csak pihennyeték, de azé ébren légyeték, vigyázzatok is a lovakra a míg én egy kicsint bemék a híd alá, mer nagy baj fenýéget benneónkét“.

Kis Miklós be is mént a híd alá, annak egyik pallóját kis újjával kimozdította helyibeó. Hát erre kerekegyik ám nagy zúgás a rézhíd tuunnansó ódalán lévó erdóbó, részkedett annak mindén fája, ropogtak gallyai, mer sebés vágtatva gyótt azon kérészteó a hatfejeó sárkány, rézszóró paripáján, de a hogy a hídon át akar mennyi, hát csak mébotlyik a lova lába. „Hopsza! éldes lovam — mond erre a sárkány — mi oka léhet annak, hogy én má hat esztendeji a mióta kérészteó járok e hídon rajtad, mégis soha mé nem botlottá, most mé, mébotlottá ; tán biz kis Miklós van utamba?“ Feófelel erré kis Miklós a híd aló „itt vagyok itt sárkány“. No ha itt vagy, hát csak gyere ki, mé birkódzónk egymásval“.

Kis Miklós ki is gyótt a híd aló, osztán nagy tusakodás támadt közté, még a sárkány közt ; de biz a mi Miklósonk egy

csapásával mind a hat fejit levágta a sárkánynak úgy, hogy nyomba mésemmisőt.

Erre kis Miklós kantárszáron fogta a rézszőrő paripát, osztán elvezetté oda a hun testvérei pihentek, ott még égyet eresztét a rézszőrő paripa nyereg tartóján, arra mingyá féltünt a tündöklő h a j n a o csillag a sitét ország kirájának palotája félett. Monta is mingyá a kirá, a hogy mépillantotta a fényés csillagot, „no bizonyosan cselekédtek má valamit a szégény fiúk, mer im hol ni a csillag. Vót is osztán erre nagy öröm a királyi udvarban.

Kis Miklós felsérkentvé testvéreit újbó elindótak tovább. Méntek méndégétek mégint tizénkét nap, mé tizénkét éccaka, a tizenkettegyik nap eljutnak égy üsthídho, a melyik égy nagy erdő szélyin vót. A híd mellétt mégint csak mépillantják a szép gyepét, annak a közepin a forrást.

Azt mogya itt mégint csak kis Miklós: „hej éldés bátyáim pihennyük ki magónkat — de azé ám örkögyeték a míg én égy keveset betérek a híd alá, mer bizonbizon mondom, erős veszedélem fenyeget benneónkét“.

Kis Miklós mégint csak bemént a híd alá, ott középseő újjával mégint csak kimozditotta a hídnak egyik pallóját, de elis kezdétt ám zúgnyi a másik ódalon az erdő, mer gyött a tizénkét-fejeő sárkány üstszőrő paripáján. — Hát a hunni a hogy kérészteő akar vágatni a hidon, lova mébotlyik. „Hopp éldes lovam! mi oka léhet annak, hogy té mébotlasz? Tizénkét esztendeji erré járok rajtad, osztán soha nem botlottá mé, most mégis mébotlottá? Bizonyosan az a kis Miklós á utamba!

Feőszóllal erre Miklósónk a híd alá: „itt vagyok itt, mi bajod velem?“ No jó hogy itt vagy, hát csak gyere ki, mé keő veled küzdeném. Miklós nem váratta magát, ki gyött a híd alá, osztán elkezdődött köztük a vijaskodás — soká küzködtek, hol marokra, hol birokra, de Miklós egy fortélyos csapásával mégis csak levágta a sárkánynak mind a tizénkét fejit, a mé nyomba elpusztót. Ekkor kis Miklós az üstszőrő paripát elvezetté tunnan a hídná lévő testvéreihe, ott égyet eresztétt a nyereg tartón — hát éccéribé féltünt a sitét ország királyának palotája félett a fényés hódvilág.

Ezék után mégint csak így szó kis Miklós: „Nosza éldes bátyáim, pihenteónk má éléget, ballagjón tovább“. Úgy is létt a mint monta, feőciheleőcködvé tovább indótak. Méntek, méndégétek mégint huszonnégy nap, mé huszonnégy éccaka, a huszonnégyedik nap feővirattán elérkéztek egy aran hídhó, a melyik mellétt szép tágas legeleő terőt el. Ezén a legeleőn mépihentek, kipányvázták lovukat, ök mé léheverédtek a fübe.

Újra azt mongya itt kis Miklós két battyanak: „örkögyeték, ébéreő legyeték a míg én oda lészék, mer most a letnagyoobb szeréncsétlenség környüköz benneónkét, de azé mé né ijegygyeték“.

Kis Miklós mé most is bemént az aran híd alá, ott, mutató ujjával kimozdította a híd letéslet vastagabb pallóját, no de hiszén el is kezdett erré zúgnyi az erdő, ordítanyi a sző, az erdő közepibő még égszërre láng csapott az égfelé, mer hát ihon gyött a huszonnégyfejeő sárkány vágatva aranszörő paripáján, de a hogy a hídon átal akar mennyi, hát csak lova lába mébotlyik mint a többinek. Feősajog erre a sárkány. „Hopp éldés lovam, má huszonnégy esztendeji, móta a hídon kérésztő járok rajtad, osztán soha nem botlottá mé, mi oka léhet annak, hogy most mébotlottá? Bizonyosan az a semmirevaló kis Miklós áll utamba, no de most jaj neki“.

Feőfelel kis Miklós erre nagy bátran a híd aló: „itt vagyok itt sárkány, mi bajod velem?“ „No ha itt vagy, hát csak gyere ki, mé kell verekenneőn, nekéd ma vesznyi kell.“ Kis Miklós ki is gyött a híd aló, de mégint így szó hozzá a sárkány: „Hallod-e kis Miklós, ez a hely itt szűk, nekeőn az élet halá tusára, tágas mező kell, látod amott aztat a feketé hegycet, mennyeőnk oda vijaskonnyi“. Oda is mentek. Hát csak ott vészí észre Miklós, hogy itt lakik a három sárkánnak az anyya, aki tüzet forrao a hegy gyomrába, no de osztán igazába elkezdődött kis Miklós még a huszonnégyfejeő sárkány közt a kemén tusa.

A hogy észrevészí a vén boszorkány, a sárkányok édes anyya kis Miklósnak letöregebbik fíjával a tusakodását, mingyá azt mongya három menyinek: „No hallyátok-e, má én tudom, hogy két fiamat valami baj érté, csak hirtelenibe változtassátok át magatokat hollónak, osztán szaporán mennyeték két fiamamat keresnyi.

Ez alatt kis Miklós a huszonnégyfejeő sárkány tyűzes lehelletyitő egészen eltikkadt, má má veszve vót, hát ihon ni mé pillantya feji fölött repőnyi a három hollót, rájok kiátva így szó hozzájok: „mennyeték az arany hídon tunnan ott tanálljátok két bátyámat, osztán mongyátok mé nekik, hogy végső veszélybe vagyok, halálíg szomjas vagyok, azé is hozzonak egy kis vizet innyi, ha ezt a kis szógálatot métészíték, hát akkor aztata három paripa lovat, melylyet magónkval hoztónk, nekték adom eledel“.

A hollók mégértették Miklós akarattyát, főkerekedtek, elröpötek kis Miklós testvéreit feőkeresnyi, meg is tanáták őket, de azok aluttak. Feőkötik imhol, oszténg elmongyák kis Miklós üzenetyit, azok mé szaporán felszedelöcködnek, de mer más edényök nem vót, hát kalapjokba mertek a tiszta forrásból, osztán abba vittek öcsüknek vizet. A három holló köző az egyik maga is beléfürdött a forrásba úgy repöt vissza, hogy a tolyuira ragadt víz harmatot kis Miklóstra hincse.

Éppen jókor érkeztek mé kis Miklós testvérei a vizvel, mer biz ő má erejinek fogyatékán vót, de osztán mégenyhítetté

magát, ereji visszatért úgy, hogy a sárkánynak mind a huszon- négy fejét leapritotta.

Igy győzté lé kis Miklós a sárkányokat, no de nem is mulasztotta el az aranyszőrő paripát kantárszáron fogni, hogy ott helybe ereszthessen egyet a nyeregtartóján, amint ezt mécelekedte, nyomba felsérkent a ragyogó fényes nap a sitét ország királyának palotája felétt. Igy létt a sitét országbó világos ország.

Ezek után visszakütté kis Miklós testvéreit az aranyszőrő paripával együtt oda a hun tanyáztak, ő mé feőhúzódott a sárkányok boszorka annyának házapadlására, hol egy pallót kimozdított helyibó a merre méhallgathassa, vallyon mi félett tanakoknak odabe?

Nem is tette eztet hijába, mer amikor má a boszorka látta mindhárom fija elpusztaólását, hát azt mongya a három menyinek: „No édés ményeim utóért benneönkét a nagy szérénesétlenség, özvegyén marattatok mindhárman, de mé kell bosszúnók eztet a kis Miklóst testvéreivel együtt, azé is én azt gondótam, hogy té — letőregebbik menyire mutatva — azon az úton, a mőrrre ezek ménnek, lészeó egy aómafa telyisededtelyi pirosló érett aómával, hogy a ki abbó az aómábó észik, méntén gonoszó vesszén, te mé lészeó egy vendégló, a melyikbe jobbná-jobb étkekét annak ingyén, — aki abbó az étőbő észik, az is gonoszó vesz nyomba — té mé letkissebbik ményem leszeó az útfélén esérgedzó tiszta forrás, hogy aki abbaó iszik, mingyarást szórnyet hallyon.

Szép rendbe így intézté a vén banya dógát, de kis Miklós mindezékét hallotta, jó elméjébe is vésté, azután szép eséndésen lelopózkodott a padró, oszténg visszatért testvereihé.

Hát ahogy oda mégérkézik ígyen kezd szóllanyi testvéreihé „no édés testvéreim, úgy látom, kipihentéték magatokat, ballagjaónk má most hazafelé, de azé jó vigyázzónk, mer mé mindég vész környüköz benneönkét az úton is“.

Feó is szedelőcköttek ók szépen, kiki rá üt a maga paripájára, kis Miklós az aranyszőrő paripára pattant feó, mer azt maga-magának tartotta mé. Igy mént méndégét a három egytestvér szépen, hát ihunni egyszer csak mépillantonak az út mellett egy terebilyés aómafát telisededtelyi szép pirosló aómával, no de kis Miklós mingyá tudta, mi van a dologba, nem is réstéóködött, hanem előre ugrik aranyszőrő paripáján, kirántya kargyát, kérésztbe vág az aómafára, a meg eltűnt a földszinireó. — Megínt csak mentek tovább — hát megínt rátanának az út mellett egy vendégfogadóra, a melyiknek a vót felírva az ajtajára, hogy „itt mindenki azt kap ennyi innyi ingyén, a mit szémi, szája szeret“. Kis Miklós megínt csak észrévész magát, kérésztbe vágja a vendégfogadót, — mé semmisót az is. Tovább folytatták úttyokat, de alyigisig alyig mennek egy napi járónyit, hát lelkem atta csakugyan rábukkannak az út mellett a szépen esérgedzó forrásra

is; bizon jó esétt vóna a szegény utasoknak a hideg forrásból egy kis víz, mér hát mi tagadás benné, nagy hőség uralkodott abba az országba a mérre most utaztak, de hát kis Miklós nagyao is jó tudta, mit jélénsén a, tüstént előre is vágatott lován, kérsztbe vágott a forráson, aztat még elnyelté a föld.

Megállitya Miklósonk itt tyüzesvéró, tajtékozó nyalka paripáját — megállitya testvér bátyáit is, osztán így igyzen szó hozzájuk: „Éldes bátyáim, most má bevégeztük nehéz munkánkot, békeségés bátorságban éhetyitek világtokat, azé is, hát tyik csak ményetek haza, válasszatok magatoknak feleségét a kirá kis-asszonyok közó, bódog életbe beszéllýtétek el, amit láttonk, tettónk mé cselekedteónk, — én nekém mé nagy utam van hátra, el is mék tovább országot világot látnyi.

Ugy is történt, a két egytestvér hazafelé vétte uttyát — kis Miklós mé sarkantyúba fogta aranyszöró paripáját, így erett útnak tovább.

Kis Miklósonk hát csak mént mendegét egy-magányosan hosszú idejig — éccér csak elérkézik egy rongyos vendéglóhó, gondókozik magába, vallyon mépihenyén-é itt, ahogy igyén gondókozik, éppen szemközt gyón ki neki a vendéglós az udvarból, éccéribé igyén köszöntyi ót kis Miklós „Jó napot agy isten vendéglós úr!“ — „Fogagy isten vitéz, hún jársz-kelsz erre ezen a vidéken, ahun töletek még a madár se jár?“ — „Hát biz én országot, világot látnyi járok — nem tunná nekém mémondanyi vendéglós úr, mi újság van ebbe az országba?“ — „Nines itt vitéz semmi más, minthogy nem messzi van ide egy falakval mé tornyokval bekerített erős vár, abba lakik az ólomfejeó barát, aki réttentó nagy erővel bir, úgy, hogy aki előbb nem köszön neki jó napot mint ó, az méntén mésemmisó, vagy rabigájába jut —“

Jó méjegyzétté kis Miklós a vendégfogadás szavajit, allyigisig allyig tutta bevárnyi a viradó napot, hogy útnak eredhessen — mer hiszén mondanom sem kell, hogy biz ott Miklósonk kipihente magát. — A mint hát mévirat, felszér számozta lovát a mi Miklósonk, osztán elindót az ólomfejeó barát vára felé. Ment is ó sok nap sok éjjel — a hogy így éccér feóvirad rá a fényes nap, a messziségbe mépillant egy erős várat — a hogy közelébb jut hozzá, szemtügyre vesszi a falakon sétáló ólomfejeó barátot; utu neki! a mi Miklósonk is sarkantyuba kapja aranyszöró paripáját, hogy egy szempillantás alatt ott terémhessen a sétáló barát méllét hirtelenibe jó napot mondanyi neki — — de biz a barát mégelózte, kis Miklós me — ahogy a vendéglós méjósóta — lovával egyútt az ólomfejeó barát lábaiho rogyott lé.

Ekkor az ólomfejeó barát kis Miklóst disznóóba záratta — hosszú idejig ott sanyargatta, a hol má annyira mégórbett, hogy csak négy kéz láb tudott másznyi.

Sokszor kérté kis Miklós a barátot, hogy kegyelmezzén mé neki, de biz a nem hajlott szavára. Éccér mégis azt mongya az ólomfejeő barát kis Miklósnak: Tudod mit Miklós? Látod-e ezt a nagy tengért, a melyik az én váram alatt eltéréő, ennek a tengérnek tunnansó partján van egy vár, abba lakik a tündér kirá, annak a kirának van egy gyönyörűségés szép lyánya, ha azt a lyánt elhozod nekém feleségeő, hát akkor megadom neked szabad-ságodat, — azon féleő mé meg is jutalmazlak.

Gondókozóba esik erre kis Mis Miklós úgy, hogy a veriték is kigyöngyödött a homlokán, miteveő legyen most, hogy hozhatné eő el a tündérkirá lyányát? Sok gondókozás után éccér csak ázt mongya az ólomfejeő barátnak: „Nem bánom mékisértem még ezt is, de csak úgy, ha adsz a mit kérek“. Mindent megadok Miklós, a mit kérsz, csak mongyad. Először agygyál nekém egy nagy hajót embérékvel, azután mindent ami nekem arra a hajóra szükségés.

Az ólomfejeő barát meg is parancsolta alatalvóinak, hogy kis Miklósnak mindent agygyonak, a mit kér.

Hozzá látott ami Miklósonk ekkor egy rémitő nagy hajó rendbe hozatalához azok közéő, a melyek a vár alatt vótak kikötve.

Elsőbben is építetett ezen a hajón tizénkét bótot, azután ezékét a bótokat egyénkint telisedteli rakta szebbné szebb — darágabbná darágabb — gyönyöröbbné gyönyörőbb holmikval, aranyas ékes ruhákval, fényés darabokval — osztán minden bótba csinos botos legényékét válogatott össze.

Mikor a hajó így má készen vót, útnak eresztette a tengerén, hogy elhajózzon a másik partra, hol a tündérkirá vára állott. Allyig köt ki Miklósonk a vár alatt, mingyá észrevették a várbélyiek. Csődöt is töméntelen sok nép a várbó a partra meg a hajóra, holmi egyet mást vásáronyi. Ennek a híri osztán eljutott a tündérkirákisasszonyhó is, aki szintén vásáronyi akart, le is gyött szobalyányaival a várbó a hajóra. No de hiszen lesté is ezt Miklós, mer ahogy a tündérkirákisasszony a hajóra lépett, tüstént ott termett Miklós, hogy maga vezetgessé egyik bótóbó a másikba, hogy mémutogasson mindén szépet neki, de előre azt is méparancsota a hajóslegényéknek, hogy a hajót mingyá ógygyák el, ahogy a tündérkirékisasszony ralép, osztán szaporán evezzenek visszafelé.

Mikor a tündérkirákisasszony má a tizenkettegyik bótot is mind mētekintette, mé sokat összevissza vásárot, akkor veszi csak észrē, hogy a hajó visszatērőbe, má a tenger közepin van. Vót is nagy ijedségi. Csititgatta kis Miklós, hogy csak légyén békibe, hisz innen visszamennyi má úgyse léhet, meg osztán jó dóga lesz neki az ólomfejeő barátná. Mit vót mit tennyi, a tündérkirákisasszony sok sirás, rivás közepēt ményugodott sorsába.

Igy ért vissza kis Miklós a tündérkirákisasszonyval az ólomfejeő barátó, a mé nagyó még öröt Miklóst mé hívséges szolgálattáé leteőső eselődjének fogatta feő“.

Ez alatt kis Miklós nagyó mégismerkedétt a tündérkirákisasszonyval úgy, hogy valahánszor az ólomfejeő barát kimént az erdőbe vadászatnyi, mindannyiszor azon tanakodtak ketten: valyon hogy kéne az ólomfejeő barátot eltörlenyi a fődszinireő?

Azt mongya éccér kis Miklós a tündérkirákisasszonynak, mikor a barát megint csak vadászatn vót: „Hallod-e édes lelkém, csak te cirógasd, esókolgasd eztet az ólomfejeő szörnyet, osztán szépszerivel tud ki tölé, hogy mibe rejlyik az ő nagy ereji?

Úgy is tett a tündérkirákisasszony; alyig, hogy hazagyótt az ólomfejeő barát a vadászatró, a tündérkirá kisasszony mingyá az ölibe ugrott, cirógatta, esókógatta, osztán igen szó hozzája: „Mondszi csak édes lelkém mibe van a té nagy erőd“? Erre a szóra arcó ütyi a barát a tündérkirákisasszonyt, még azt vállaszollya neki: „Minek azt neked tunnyi, hát ebbe a falakba van“!

No de még ezé kis Miklós nem hagyott ám nyugtot a tündérkirákisasszonynak, mer megint csak sarkallya, hogy ne hagyon békít, szép szerivel, mézes beszédvel csak tutygya ki a titkot.

Megint csak elkezdte hát esókógatnyi, cirógatnyi a barátót, esenkedve megint így szót hozzá: „Hallod-e édes égyetleném, mondszi csak mibe rejlyik a te nagy erőd? Má ekkor az ólomfejeő barát is lágyabb lett, nem is áhatta tovább, hogy az esenkedő tündérkirákisasszonynak illetén szavakot ne mongyon: „Má látom, hogy még ő a kíváncsiság, hát ha meg akarod tunnyi, mégis csak elmondom, mibe rejlyik az én eröm, ott alatt a kertbe van égy arany aomafa — az alatt a fa alatt van égy malac aran láncon — annak a malacnak a szívice van égy hófehir galamb — abba a galambba van égy tojás — abba a tojásba van égy darázs, aki azt a darázst lényeli, az hétszerte erősebb lesz nálamná“.

Alyig várták másnap, hogy az ólomfejeő barát a szokásos vadászattára kiménnyén, kis Miklós meg a tündérkirákisasszony tüstént léménték a kerbe, csakugyan ott tanáták az aran aomafát, alatta aran láncon a malacot, még is eöték azt mingyá, kivették szívice a hófehir galambot, abbó meg a tojást — de kis Miklós ügyetlenő bánt a tojás feltörésivel úgy, hogy a benné vót darázs kiröpeöt az arany aomafára. Bezzeg még ilhetek most, de széréncsére a darázs mé gènge vót, nem tudott jó repőnyi. A tündérkirákisasszony hirtelenibe feómászott a fára, lehozta a darázst, osztán kis Miklósnak atta, a mé tüstént lényelté. Észre is vették kis Miklós magába mingyá, hogy az eő ereji félettéb mégyarapodott.

Éppen ez idő tájt gyűtt haza vadászatról az ólomfejeő barát — hát ahogy létekint a kertbe látta, hogy mit miveltek azok ott le a kertbe, feőshajt ekkor: „no végem van, engémét kis Miklós mos má mésemmisit“. Ugy is létt, mer ahogy kis Miklós mépílantotta az ólomfejeő barátot, nyomba odasietett, oszténg el is förlötté a föld színirő.

Így lett a tündérkirá kisasszony kis Miklós igazfeleségi — éltek azután bódogó.

A palóc mesék megfigyelésénél azon tapasztalatra jutottam, hogy e mese, a palóc nép meséinek törzsökét képezi, s minden egyéb meséi ebből kihajtott ágaknak tekintendők csak.

Szükséges tehát e mesét elemeire fölbontani; ám de mielőtt e föladathoz, hozzáfognék; nem találom fölöslegesen megjegyezni azt, hogy a palóc nép meséiben az „özönvizre“ vonatkozást nem találtam, ebből tehát azt kell következtetnem, hogy a palóc nép vándorlása a földteke oly részéről indult legyen meg, a hol a vizözön, romboló hatalmát nem gyakorolta.

Ezen föltevésém ellenében azon érvet lehetne talán felhozni — hogy az emberiségnek azon családja, melyből a palócok kiszakadtak, a vizözönt követő újabb nemzedék raja volt, s így nem is szükségképeni következmény, hogy arról hagyományos tudomása legyen. De még azt is mondhatnák némelyek, hogy igen is e népesalád szintén szenvedett az özönviz következménye alatt, de vándorlásai folyamán, melyet bizonyára a földgömb egyik oldaláról a másikra kellett tennie, úgy elfeledte a vizözön eseményét, hogy azt, még mese-költészetében sem őrizte meg.

Ezen érvek közül, szemben a fenti mesével — egyiket sem lehet elfogadni, mert ha ezen mese kiindulási ponttól, „egy korom fekete országot“ — tehát magát a teremtés kezdetét veszi, úgy a vizözönről is hagyományának, illetve mese-tárgyának kellene lenni, — mi nem csak a jelen esetben, de tapasztalatom szerint egyetlen egy meséjében sem fordul elő.

A mese kiindulási pontja tehát a teremtés pillanatából ered, — vajmi természetes, hogy eredeti illetőleg jellemző felfogás szerint, a lehető rövideggyel, s a nép kebeléből kiemelt egyének közvetítésével.

Jelezve van e mesében az is, hogy e népesalád visszafelé, már a régen mult időkben „egyeduralom alatt“ élt, — de jelezve van az is, hogy e nép önnön uralkodóját szabadon választotta, hogy nagy tettek által, az emberek között lehető bármilyen rangfokozat is elenyészik s így „kirá“ lehet bárki, ha nagy tetteket képes végrehajtani.

Látszólagos hézag mutatkozik e mesében a „kőkor“-ra nézve,

— látszólagos — mondom — azért mert nincs tüzetesen megérintve az, hogy kis Miklós midőn „országot világot ismerni“ indul két bátyjával, milyen fegyverzetbe öltözködnek fel?

Úgy látszik, a meseszövő, ennek tüzetesebb körtulírását nem látta szükségesnek azért, mert a meghódítandó népet — mely a „hatfejeő sárkány“ alakjában jeleztetik a „réz“ hídnál győzi le Alattomban kell tehát értenünk, hogy kis Miklós a „neolit“ kőkor eszközeivel támadta és győzte le a már „réz“ eszközzel is rendelkező népeket.

A régészeti tudományban fontos kérdésként lett felhozva az, vajlon a „bronz“-kort nem előzte-e meg egy tiszta rézkor? Egy figyelmes pillantás e palóc mesére, s ime majdnem megcáfollhatlanul tűnik fel a felelet. Igenis valóban létezett ily rézkor is, melynek védő és támadó eszközei, csak kevésse, vagy tán semmivel sem, múlták felül a neolit kőkor véd- és támadó eszközeit.

Másként a mese réz-, ezüst- és aranyhídjain, a réz-, bronz- és vaskorba átmenni nem lehetne. Már pedig a népmesék mindig és mindenütt, az emberi nem történeti eseményeiből alakulnak, különösen a népnél másból nem is alakulhatnak. A nép meséiben soha sem esett következtelésbe. A népmesének kifejtett magva, mindig azon népek átélt eseményeit tükrözi vissza.

Szembe ötlővé válik e meséből az is, hogy azon nép, mely e három koron keresztül küzdött, pástor életet élt, — vissza van tükrözve benne az is, hogy a földgömb azon része, mellyen ezen titáni küzdelmek lefolytak a létért, mérsékelt éghajlati övön történtek, — noha van e mesetörzsből kiágadó egy oly meséje is a palóc népnek, ahol „tüveghegy“-ről történik említés. Bizonyára ezen tüveghegy alatt „jéghegyet“ kell értenünk, de mert az ide vonatkozó mese, csak egyes hősnek kalandra rándulását adja elő, ez magának a népnek vándorló folyását nem képezte soha, sőt mivel e mesében a kalandozó hősnek legfontosabb cselekményét a sárkánnyal egy „ólomhídon“ hajtatja végre a meseszövő, — mint egy bizonyosságot nyerünk arról, hogy e népnek, az éjszakai néptörzsekkel csak érintkezési hareuk volt.

A korszakok közötti hosszú időtartam nyomatékos kifejezést nyer a mesében a 6, 12, 24 számokból, mely egyszersmind az ugyanannyi fejű sárkányban tünteti fel azon népek hatalmasságát is.

Hogy mennyire figyelmes a nép meséiben a történeti események hűségére, leginkább feltűnik e mese második részéből — mert hiszen mondanom sem kell, hogy e mese két fő részre oszlik — első részét képezi — minden lényeges összefüggés nélkül egybe olvadva a teremtés korszakával — a réz-, ezüst- és aranszörű paripákon harcoló sárkányokkali harc, második részét képezi — ismét csak minden lényeges összefüggés nélkül Amerika felfedezésének eseményével együtt — az ólomfejű barát története.

Ki ne ismerné itt föl — a lőpor, puska, ágyu korszakának — a nép általi erős jellemzését az „ólmfejű“ barátban? Kell-e annál jellemzőbb, mint midőn az egyszerű falusi nép, az ügyetlen puskagolyót, egy semmit tevő „barát“ törzsére helyezi fejként? Ez oly kifogástalan hasonlat, a melyet csak tiszta elméjű nép tudhat szavakban kifejezni!

De nem kevésbé figyelemre méltó e mesének még azon része is, a melyben a nép kifejezést ad annak, hogy az ólmfejű barát erejének megsemmisítése mily távol van még a messzeségben, mennyi átalakuláson kell még átmenni az emberiségnek, a midőn majd kivetheti az arany lánczon levő „malac“ szívéből azon hófehér „galambot“, melyben azon tojás létezik, a melyből a puskapor öldöklő hatalmát legyőzendő „darázs“ kirepítendő lesz!

A mesének ezen befejező része a mennyire gyermekesen egyszerű, éppen oly nagyszerűen szép és gyöngéd parabola. Valóban méltó azon korhoz, melyben az öldöklő fegyverek majdan egy darázs fullánkjához lesznek hasonlók.

Nyugodjunk meg e képzeleti s beláthatlan messzeség előtt, és tanuljuk meg az előttünk fekvő meséből azt, hogy a nép midőn mesél, nem pusztán képzeleti dolgokról, hanem lefolyt történeti eseményekről cseveg.

A palóc nép költészetéről.

Az irodalomban e népcsaládot talán ezen oldaláról ismerik legjobban — nagyon természetesen, mert a nép költeményei, ha jók, szájról szájra mennek, s így azoknak összegyűjtése feljegyzése vagy leírása igen kevés fáradságot igényel. Nem is hiszem, hogy az e nép által teremtett költemények mindegyike egy vagy más gyűjteményben már fölveve ne volnának, de mert népismertető jegyzeteimnek ez irányban is ki kell terjeszkedniök, talán nem cselekszem fölöslegesen, ha a palóc nép vénjeitől hallott egy-két költeményt én is följegyzek; annál kedvesebben teszem pedig ezt, mert minden egyes vers úgy alakjára, mint beltartamára nézve, megérdemli az átolvasást s a palóc nép szellemi tehetségére sokkal fényesebb világot vet, semhogy őket „együgyű“-eknek tartani lehetne.

I.

Irodalmilag meg nem határozott neme a költészetnek.

Eő kútté az úr Jakabot, hogy arassa lé a zabot,
Jakab nem aratta lé a zabot, haza sé gyött.
Eő kútté az úr a kutyát, hogy harapja mé Jakabot,
A kutya nem harapta mé Jakabot, haza sé gyött.
Eő kútté az úr a botot, hogy üsse mé Jakabot,
A bot nem ütté mé Jakabot, haza sé gyött.
Eő kútté az úr a tyúzet, hogy égéssé mé a botot,
A tyúz nem égétté mé a botot, haza sé gyött.
Eő kútté az úr a vizet, hogy ócsa mé a tyúzet,
Víz nem ótotta mé a tyúzet — a tyúz nem égétté mé a botot — bot nem
ütötte mé a kutyát — kutya nem harapta mé Jakabot — Jakab nem
aratta lé a zabot, haza sé gyött.

II.

B a l l a d á k.

1. F e h é r A n n a.

Fehér László lovat lopott,
A feketé halom aló,
Sárga csikót kantórostó,
Minden nyereg szérszamostó.

Fehér Lászlót még is fogták
A feketé halom alatt,
El is vitték víg Egerbe,
Az egri alsó tömlőcbe.

Mé hallotta Fehér Anna,
Befogata kocsijába.
Fehér Anna fejjr lába
Fél útt a kocsijába.

El is mént ő víg Egerbe
Az egri alsó tömlőcbe.
Fehér Anna fehér lába,
Megyen a tömlőc rostélyra.

Bátyám, bátyám Fehér László,
Aoszó-e vagy csak aomodó?
„Sé nem aoszom, sé nem nyugszom
Mindé rólad gondókozom“.

Bátyám bátyám Fehér László,
Kicsoda itténg a bíró?
Horvát Miklós itt a bíró
Az akasztófára való.

Fehér Anna fehér lába
Mégyn a bíró házába.
„Adok nekéd tá aranyat
Csak cressz ki a bátyámat“.

Nem keő nekem tá aranyad,
Hallod-é té Fehér Anna,
Maragy velem égy éccaka,
Ki eresztyük szép hajnalba.

Fehér Anna fehér lába
Mégyn a tömlöc rostélyra.
Bátyám bátyám Fehér László,
Aoszaó-e vagy aomodó ?

Se nem aoszom, se nem nyugszom,
Mindé rólad gondókozom.
Horváth Miklós azt mondotta
Maragyak ott egy éccaka.

Húgom húgom Fehér Anna,
Ne maragy ott egy éccaka,
Szűzességéd is elvesztéd
Engem se szabaditasz még.

Nem fogadta Fehér Anna,
Ott maradt ő égy éccaka, —
Éfé után három óra
Fél ocsódott Fehér Anna.

Hallod-é te Horváth Miklós,
Mi csörög az udvurodba ?
Alugy alugy Fehér Anna
Szép hat lovam itatgattyák,
Pej paripám kantározzák.

Nem alhatok, nem nyughatok
Mer igen nagy zörgést hallok.
Csak alugygyá, csak nyugogygyá
Bátyádnak is végi van má.

Éfé után má öt óra
Akkor feőkelt Fehér Anna
Fehér Anna fehér lába
Megyen a tömlöc rostélyra.

Bátyám bátyám Fehér László,
Aoszó-e vagy aomodó ?
Né itt keresd a bátyádat,
Zöld erdőbe, sík mezőbe,
Akasztófa tetejibe.

Fehér Anna fehér lába
Megyen a bíró házába
Es így kiát búbánatba :

Mosdó vized vérré válylon,
Törökzöld lángot hánnyon,
Borod, búzád né terémjén
Verjén mé téged az isten.

Sár előtted mé higgagyon,
Víz utánnad még áragygyon,
Hégyés tőr téged átjárjon,
Lovad, nyakad kiszakagygyon.

2. Dovec Mihály (töredék).

Mé csináták Henckón az akasztófát,
Dovec Mihá élyi rajta világát,
Fújja a szé silyezia gatyáját
Ugy szomoritya az egész faluját.

Még tizeném az én édés anyámnak.
Ösmerie — Dovec Mihát fiának,
Ösmerém én Dovec Mihát fiannak
Ki mészomorítója létt anyjának.

Hánszor montam, hagy fél mestérségédvel
Engem ne keseríts oly életédvel,
Szemeibő zápor könnyű kiesordót
Edés anyja elméjében mé fordót.

III.

R o m á n c o k .

1.

Hollókői várba
Van egy kis szobácska
Ott fekszik egy barna legén
Talán mé van halva.

Arra megy az apja
Kótyi de nem hallya,
Kely fél kely fél édés fiam,
Gyere vélem haza.
Nem méheték édés apám
Mer lé vagyok vágva.

Arra megy az anyja,
Kótyi de nem hallya,
Kely feő kely feő kedves fiam
Gyere vélem haza,
Nem kelheték édés anyám,
Mer mé vagyok halva.

Kis pérge kalapja,
 Messzire hagyitva
 Gyócs ingi, gatyája
 Vérbe be van mártva,
 Sárga nyelő rézfokosa
 Fejibe van vágva
 Sárga sarkantyús csizmája
 Lábára dagadva.

Arra mégy rózsája
 Kőtyi, méhallotta,
 Kely feő, kely feő barna rózsám,
 Gyere vélem táncba.

Kihozatod-e hát
 A feketé zászlót?
 Kihozatom kedves rózsám
 Mind a tyizenhatot.

Mé huzatod e hát
 A hármás harangot?
 Mé huzatom barna rózsám
 Mind a tyizenhatot.

Csinátató-e hát
 Fenyőifa koporsót?
 Csinátatok barna rózsám
 Márványkő koporsót.

Eltemetél-e hát
 Valami güdörbe?
 Eltemetlek barna rózsám
 Virágos kertembe.

Lé szakajtól-e hát
 Valami helyibe?
 Lé szakajtlak barna rózsám
 Piros rózsá helyibe.

2.

Én vagyok a szégén juhász,
 Én őrzöm a rózsám juhát,
 Nem kérek én semmit tőle,
 Csak a csókot mérjé rófre,

Kommencióm is eő irta,
 Kalajbász vót a tyintája,
 Kis lajbim zsebibe tettem,
 Mint szémeim, úgy őriztem.

Hej de nagyao is méjártam,
 Mikó a rózsámná vótam
 Tyúzes vót a rózsám keblyi,
 Enyím is feő melegélyi.

Úgy feő melegőt a zsebem,
Elégett kedves levelem.
De mé kalajbász tyinta vót,
Irtaónk egy más commenciót.

A kiráfi.

Éccer egy kiráfi mit gondót magába,
Ajdóm, sajdóm, mit gondót magába.

Lévetté magáró a kiráfi ruhát,
Ajdóm, sajdóm, a kiráfi ruhát.

Félvétté magára a kocsis ruháját,
Ajdóm, sajdóm, a kocsis ruháját.

Mégyén ő, mégyén ő gombkötő lányáho,
Ajdóm, sajdóm, gombkötő lányáho.

Jó napot, jó napot, gombkötőnek lyánya,
Ajdóm, sajdóm, gombkötőnek lyánya!

Hozta isten, hozta, szégén kocsis legén,
Ajdóm, sajdóm, szégén kocsis legén!

Üllyön lé ked nálaónk, nálaónk a karszékre,
Ajdóm, sajdóm, nálaónk a karszékre.

Nem azé gyöttem én, hogy ittég léüllyek,
Ajdóm, sajdóm, hogy ittég léüllyek.

Jüsz té hozzám, vagy nem, szép gombkötő lyánya?
Ajdóm, sajdóm, szép gombkötő lyánya.

Hogy mennék én kedhè, szégén kocsis legén,
Ajdóm, sajdóm, szégén kocsis legén, j

Van a szomszédomba, szégén embèr lyánya,
Ajdóm, sajdóm, szégén ember lyánya.

Mégyén ő, mégyén ő szégén ember lyánho,
Ajdóm, sajdóm, szégén ember lyánho.

Jó napot, jó napot, szégén embèr lyánya,
Ajdóm, sajdóm, szégén embèr lyánya!

Hozta isten, hozta, szégén kocsis legén!
Ajdóm, sajdóm, szégén kocsis legén.

Üllyön lé ked nálaónk, nálaónk a lócára,
Ajdóm, sajdóm, nálaónk a lócára.

Nem azé gyöttem én, hogy ittég léüllyek,
Ajdóm, sajdóm, hogy ittég léüllyek.

Hanem azé gyöttem : gyösz té hozzám vagy nem ?
Ajdóm, sajdom, gyösz té hozzám vagy nem.

Hogy né mennék kedhè, szégén kocsis legén,
Ajdóm, sajdom, szégén kocsis legén.

El mégyén most haza az igaz kiráfi,
Ajdóm, sajdom, az igaz kiráfi.

Lévettè magáró a kocsis ruháját,
Ajdóm, sajdom, a kocsis ruháját.

Félvettè magára a kiráfi ruhát,
Ajdóm, sajdom, a kiráfi ruhát.

Jó napot, jó napot, gombkötőnek lyánya !
Ajdóm, sajdom, gombkötőnek lyánya.

Hozta isten, hozta, feőségés kiráfi,
Ajdóm, sajdom, feőségés kiráfi.

Üllyön lé ked nálaónk puha kanapéra,
Ajdóm, sajdom, puha kanapéra.

Nem azé gyyöttem én, hogy ittég léülllyek,
Ajdóm, sajdom, hogy ittég léülllyek.

Hanem hogy métuggyam, gyösz té hozzám vagy nem ?
Ajdóm, sajdom, gyösz té hozzám, vagy nem.

Hogy né mennék kedhè, feőségés kiráfi,
Ajdóm, sajdom, feőségés kiráfi.

De má nem is kellesz, szép gombkötő lyánya !
Ajdóm, sajdom, szép gombkötő lyánya.

Van a szomszédodba, szégény ember lyánya,
Ajdóm, sajdom, szégény embér lyánya.

Mégyén ő, mégyén ő szégény ember lyánho
Ajdóm, sajdom, szégén ember lyánho.

Jó napot, jó napot, szégén ember lyánya !
Ajdóm, sajdom, szégén embér lyánya.

Hozta isten, hozta, feőségés kiráfi,
Ajdóm, sajdom, feőségés kiráfi.

Üllyék lé ked nálaónk, nálaónk a karszékre,
Ajdóm, sajdom, nálaónk a karszékre.

Nem azé gyöttem én, hogy ittég léülllyek,
Ajdóm, sajdom, hogy ittég léülllyek.

Ha nem azé gyöttem, gyösz té hozzám vagy nem ?
Ajdóm, sajdom, gyösz té hozzám vagy nem.

Högy mennék én kedhè, szégén ember lyánya !
Ajdóm, sajdom, szégén ember lyánya.

De má el is gyötté. Oszt vitté magával,
Ajdóm, sajdom, oszt vitté magával.

A gombkötő lányát, hatta búbanatval,
Ajdóm, sajdom, hatta búbanatval.

IV.

S z e r e l m i d a l o k .

I.

Ha élék a nyáron
Maj mé házasodok,
Sénki lyánya után
Nem orcátlankodok.

Ha nappaó kapálok
Éjjel véle hálok,
Mégis az istennek
Igazán szógálok.

Tenger az éccaka,
Nem tom átalunnyi
Száráz, kemén helyen
Sokat keő forognyi.

Bánatos a szívem,
Sokat gondókozik,
Mer az én galambom
Másval mulatozik.

Csillag ragyogása,
Hajnal hasadása
Ez az én szívemnek
Mészomorodása.

Csillagok, csillagok,
Szépen ragyogjatok,
Az én víg szívemnek
Utat mutassatok.

Ragyognak csillagok
A fényés nap előtt,
Jaj de szépen ragyog
Rózsám háza előtt.

Galambom ablakján
Besüt a hódvilág
Mer az asztalyáná
Ott ú egy szép virág.

2.

Aggyig élém világomat
Mi szé fujja pántyikámat
De ha eladom magamat,
Botval ütyik a hátamat.

Esik eső, látom arra,
Még ázik a lyán ruhája,
Hosszú a legén csuhája
Betakarja a rózsája.

Esik eső, látom én azt,
Sár lesz abbó, tudom én azt,
Akár meggyig élék még én,
A rozsámé leszék még én.

3.

El keő mennem ha esik is,
Jaj ha nehezen esik is;
Nehezen esik a járás,
Tőled rózsám a méválás.

Bár ide sé gyötté vóna,
Akár el né ménté vóna,
A szívemnek könnyebb vóna,
Ha mé nem láttalak vóna.

4.

A mörre én járok, még a fák is rínak,
Géuge ágairó levelek hullanak,
Hullyatok levelek, rejszeték el engém,
Az én éds anyám, sírva keres engém.

5.

Falu szélyin egy dombtető,
Az alatt van a temető,
Sok lyán ki jár a falubó,
Kedvesi sírjára le buró.

Én is mennék, de nem lehet,
Mer éds anyám nem ereszt,
Nekem is vót egy kedvesém,
Elesét a csatatérén.

6.

Ha téd elmégy, én is el,
Tőled nem maradok el,
Még fogom a jobb kezed,
Ugy még én is téd veled.

Elmégy rózsám utaznyi
Gyerbe hozzám búcsóznai,
Útra való csókot végy,
Szerelémbe igaz légy.

7.

Beázott a rózsám kenderi a tóba,
Ládd, még montam, hogy el ne mény a fonóba,
Vékony a szősz, könnyen elszakad a szála,
Vékony lesz a rózsám patyolat gatyára.

8.

Szomoraó az állapotom,
De azt még nem fordíthatom
Nincs is az a piros hajnaó
Kit még nem köszöntök jajvaó!

Maj a hó nem látnak mások,
Ott magamnak még sirt ások,
Akkor is a sohajtások,
Lésznek sírásó pajtások.

Kisérts ki rózsám a sírig,
Az örök nyugodalomig
Vess rám égy két kapa földet,
Talán még érdemlém tőled.

9.

Lehajtotta rozmaringom tetejit,
Bánatnak hajtotta rózsám a fejit.
Búsóhat is, mer elhatta galambja,
Nincsen a ki ötet mévigasztallya.

Kis kertembe egy aómafa, nem látszik,
Minden éjjel tizenkészer virágzik —
Piros aoma terém rajta homoraó
Mér vagy rózsám életédben szomoraó ?

10.

Mé vettem én a rózsámot
Nagy áron,
Át ís vittem harminchárom
Határon.
Hol hegységbe, hol völgyekbe
Hol sárba,
Nem hagyom el míg élék
A világba.

Jaj! istenem de nagyot cselekedtem,
Feleségem egy asszonyé
Még öttem,
Azt is tudom, számadásra kéő mennem
Vagy örökös rabságot kéő
Szenvednem.

Szép a csikó, ha befogják
A hámba,
Néha néha félugrik az
Estrángba,
Má minálón mind olyan a
Ményecske.
Szép az ura, de mé szébbet
Szeretne.

Jaj! de magas az a vármegye háza.
Benné vagyon három fogoly
Madárka,
Este régeveő csak ez az ő szállása :
Mindennek jó, ha van szabad
Járása.

Ha be fogom hat ökröm a
Szekérbe,
Oda állok vízimalom
Elejbe,
Vízi mónár öröd meg a
Buzámot
Ott is mé kimélém betyár
Lovamot.

11.

A rimóci halastóba
Fürgyik egy feketé csóka
Fürgyik egy fekete csóka.

Kikí repeő a partyára
Hogy ő neki nincsen párja
Hogy ő neki nincsen párja.

Ágas bogas a gyiőfa
Keservesen sír az ága
Keservesen sír az ága.

Mind csak aztat sírja ríjja
Hogy a lyánnak ninesen párja
Hogy a lyánnak ninesen párja.

12.

Estelégnyik, alkonyogyik,
A madár is elnyugogyik,
Hát a világ szép asszonya
Hol nyugogyik az écaka ?

Ső nem ágyba, ső nem házba,
Ső nem gombos nyoszolyába
Zöld erdőbe, sík mezőbe,
Ott is a let sőtétebbe.

13.

Szép a szép ló, ha szépen félnyergelyik,
Szép a lány is, ha szépen fél cőtözik,
Ha végig megy az úcéba előttem
Az én szívem maj kí repeő belőlem.

14.

Búsulok is, bánkodom is,
Rám is illyik, ha sírok is,
Mer mé vagyok búval rakva
Mint kerek édes aomafa.

Édes anyám aomafája
Én vótam a letszébb ága,
De egy legén leszakitott,
Illyen hama elhervasztott.

Búsó a géllice madár,
Egyik ágró másakra száll,
Hát a szegén szógalegén,
Hogy né búsóna a szegén.

V.

Katona és betyár dalok.

1.

Az gyütt nekem a császártó levélbe,
Fő van-e má fakó lovam nyergélve,
Fő nyergélve beugrok a csatába,
Száz németét rá szúrok a kardomra.

2.

Édes anyám, ki a baka, ha én nem,
Ki fűzi feő a bakancsot, ha én nem,
Feő fűzöm a rövid száró bakancsom,
Jobb karomval ülelém a galambom.

3.

Ninesen nekem sé országom, sé hazám,
Még átkozott engem az éldes anyám,
Csipke bukor legyen az én szállásom,
Ott se legyen sokáig maradásom.

4.

Ninesen olyan állat mint a ló,
Nem kő annak vérés víganó,
Féketője annak a kantár,
Úgy vetyi rá magát a betyár.

Kis pej lovam csárda előtt,
Gödröt vágott maga előtt,
Úly feő babám a hátára,
Majd ő viz a kaszárnýába.

5.

Ha feő ül a betyár
Sötét pej lovára
Bé vágja kalappját
Az ő homlokába.
Bevágja kalappját
Feketé szemibe,
Hull a sűrű könnyé
Lova sérényire.

6.

Csitértékén este
Véttem magam eszre,
Hogy én a koesmába,
Vasra vagyok verve.

Arra gyön angyalom,
Sirat engem nagyon,
Ne sirass galambom,
Fáj a szívem nagyon.

Hogy né siratnálak,
Mikor vason látlak,
Hónap nyóce órára
Győrbe vizitának.

Hagy vizitállyonak,
Jó lészék betyárnak,
Aki mindényi van,
Ennek a világnak.

VI.

Tréfás versek.

1.

Vótam má én szabó is
Csak azé is,
Nem jó fogtam az ollót,
Éő rontottam a posztót
Haja csinder bunderra rátáti sári rom!

Vótam má én zsidó is,
Csak azé is,
Lóbert húztam a fagyon
Kutyák ugattak nagyon
Haja csinder stb.

Vótam má én kovács is,
Csak azé is,
Nem jó vertem a vasat
Babám szívi méhasatt
Haja csinder stb.

Vótam má én vámos is
Csak azé is,
Nem jó széttem a vámot
Összé szitták anyámot
Haja csinder stb.

2.

Vigyáz Beránk magadra,
Feő ne önes a garadra,
Ha léceseü lábadraó,
Becsőlleted eő patkaó.

Csitlyik botlyik az embér,
Kit isten két kézveő ver,
Néha úszszó mind a pap,
Néha még, egymásba kap.

Né tyésmékégy, mer a bor,
Még in a torkodra forr,
Ha többet ittá, mint keő,
Dő le isten híriveő.

Ha mé mamó durúzsó,
Mongyad eihé, hogy auszó,
Ha, mé azt hogy keő feő má,
Ámodd ki, hogy jó van má.

VII.

Bölcső dalok.

1.

Csija buja rózsám
Ócson el az isten,
Tellyes harmannapig
Azután mindétyig
Rózsa kinyílásig,
Kikirics hullásig.

2.

Cijajáj, bujajáj kis lélek,
Verje meg, álya meg apádat
Szentlélek.

VIII.

Játék dalok.

1.

Mé küldött az úr asszony
Haja gyöngyöm haja.
Nekték hidat csinányi
Haja gyöngyöm haja,
Minek nektéd az a híd
Haja gyöngyöm haja?
Nekték azon átjárnyi,
Haja gyöngyöm haja,
Mi lesz annak váltsága?
Haja gyöngyöm haja,
Piros barna menyecske
Haja gyöngyöm haja.

2.

Zibit, zabot a lovának,
Gyöngyös gyöngyöt asszonyának,
Gyöngy koszorót a lányának,
Arany pácát a fiának.

A társadalmi szervezkedésnél szükségessé vált az egyének megkülönböztető elnevezése is. A palócoknál a had-rendszer mellett, az egyén megkülönböztető elnevezés, nagy nehézségbe ütközött, s hogy e nehézségen könnyű szerrel segíthessen, első sorban az egyénnek feltűnő sajátosságát vette alapul. Bizonyára innen ered, hogy közöttük alig van „egyed“, kinek elfogadott családneve mellett, még az egyéni sajátosságából eredő más mellékneve is ne volna.

Az egyéni megjelölés, leggyakrabban, a foglalkozásra is viszonyított, s ha ezt figyelembe vesszük, azt fogjuk találni, hogy a palócoknál a „Lantos“, „Dudás“, „Gordós“, „Hedegős“, „Sípos“ elnevezés igen gyakori.

Mínt hogy pedig ezen elnevezések a foglalkozásból kell, hogy eredtek legyen, épen úgy mint a „Szabó“, „Kovács“, „Lakatos“ stb., azon következtetést is le kell vonnunk, hogy a palócoknál a zene ezen eszközei ismeretesek voltak, s a zene bizonyos fejlettségi fokon virágzott is. Különböztetve erről minden palóc dal, mely eredetisége, s a kedélyre kellemesen ható hang hullámzata által országszerte ismeretes — meg nem cáfolható bizonyosságot nyújt.

Az „ének“ (hogy eredeti palóc szóval fejezzem ki a hangoknak rendszerbe foglalását) a szavaknak összezsengő egybekötésével egy idejű. Az ének az ember ajakán érzésének feltakadásával egy időben született, vagy is az „ének“ éppen úgy, mint a vallás és nyelv, az ember történeti fejlődésénél szintén figyelembe veendő.

Valjon találkozzand-e valaha oly zeneértő, ki a magyar nemzet ősi történetében a zenei hangok fejlődését is nyomozni fogja?... pedig ha van élő nép, úgy a magyar és család ágai azok, melyeknek e tekintetben meglepő eredményekre lehetne jutni.

Ha a magyar-, jász-, kun-, palóc- és székely népnek dalköltészetét szakértelemmel összehasonlitanánk, lehetetlen volna reá nem jönni azon, ha még oly csekélynek látszó különbségre is, mely ezen családokat egymás mellett jellemzi — különösen a palócoknál, lehetetlen volna föl nem ismerni azt, hogy e népcsalád dallam szerkesztésében — mely bizonyára nyelvének önálló sajátosságával összefügg — a legrégebb alaphangok, hangárnyalatok és hanghullámok találtaknak, melyekből a „Magyar nemzet“ é n e k e fejlődött és fejlődik ma is.

A nyelv és ének oly szoros összefüggésbe vannak egymással, mint a m a g és c s i r a.

Én ezeket csak megérinteni kívántam, a célt, szakértőnek, falun a nép között megközelíteni, igen — de e jegyzetekkel semmiképen sem lehet.

Egy pár szó a palócok csillagtudományáról is.

A nagy mindenség törvényei szerint a csillagos ég bizonyára megelőzte az embernek e földgömböni megjelenését, s így öntudatra ébredésének első szemléleti tárgya volt azon milliárd fényes test, mely a lenyugvó napot nyomban követte.

Ha az emberi nem legrégebbi hagyományai nem jeleznék is, önkénytelenül föl kell tennünk, hogy az első generationnak figyelme, az égi testek felé irányult, s talán hosszú ezredeken keresztül, képzelete, s képzeletével együtt gondolatmenetének határozottabb fogalmai ez irányban nyertek kifejezést. De szükség is volt reá, mert a szabályszerűleg váltakozó évszakok kezdetére és átmene-tére mintegy változhatlan szabályként mutatkoztak. Jelezték az időt, de jelezték egyszersmind az éghajlati viszonyok alatt bekövetkezni szokott változásokat is, — szóval az első ember kalendariuma a csillagos ég volt hajdan úgy, mint ma, s mert a létérti küzdelemben a eselekvés mikéntiségét szabályozta: a figyelő ember szellemi fejlettségéhez mérten nyert ismereti rendszert, mely rendszer az ős iparral foglalkozó népeknél ős alakját sok tekintetben megtartotta mai napig is.

Köztudomású, hogy a palóc manap is legkedvesebben foglalkozik a földmivelés és baromtenyésztéssel. Habár igaz, hogy ezen ősi foglalkozásának egyike, a baromtenyésztés, mármár teljesen lehanyagló félben van. Valjon hol keresendő ennek alap oka? A tagosítás és legelő elkülönítésben, és pedig azért, mert a földesúri jog elkülönítése előtt, a nagy terjedelmű határ térek, erdők, tágas mezőt s elégséges legelőt szolgáltatottak arra, hogy egy telkes jobbágy marhájának számát, húsz, harminc darabra is felszaporíthatta, most azonban a közösség megszüntével törvényértelmében kiadott illetősége alig elégséges egy pár igavonó legeltetéséhez.

De fontos tényezőként kell még ideszámítani azt is, hogy a volt földesúr — kinek az elkülönítés folytán többnyire erdőterület jutott — elszegényedéséből származott erdőirtási mania, mint a pillanatnyi élvhajhászat tengetője is közvetlen befolyással van a földműves néposztály elnyomorodására azért, mert a földesúr kipusztítván százholdakra terjedő erdejét, a fagyókereivel lekötött talajt, a nap porlasztó s a záporosó romboló hatalmának adja át,

mi által az egykor üde gyeplegelő alig egy pár év alatt feneketlen gödör tömkeleggé változik át, melyen s melyben a papmacska sem verhet nyugodtan gyökeret.

És higgye el mindenki, hogy e száz holdakra terjedő gödrökkel határos csekély volt úrbéres tulajdon sem menthető meg, ha e nép hatványozott hangya szorgalmat fejt is ki.

Alig egy pár évtized előtt még úgy az Ipoly és Zagyva völgyén, valamint a Mátra és Karancs kertületén létező palóc községben állandó „csorda“ és „ménés“ volt, ma ezt már csak hírből tudjuk. Az ilyen csorda és ménés mellett minden község állandó lovászt és csordást tartott, kik az év április 24-ikétől november 1-ső napjáig folyton a szabadban tanyáztak.

E pásztorok tudták legjobban az ég csillagaiból az időt meghatározni s az esőt, szelet, zivatart előre megjósolni, vagyis e pásztorok valának a falu „csillagásza“ — s mert a mezei termés betakarítása után úgy a tarlók, mint a réttületek felszabadítottak legeltetés alá, s mert a legelőnek ekként lett kitágulása miatt a legelő marhák több felügyelőt igényeltek — mire az állandó pásztorok elégségesek nem voltak — régi szokás szerint, minden baromtulajdonos gazda, éjjeli segítségre, köteles volt egy férfi tagot kiküldeni; az ily kiküldött „soros“-nak hivatatték azért, mert, minden éjjel rendszerint négy soros lévén szükseges, e szolgálati kötelesség a faluban házonkint jött egymásután.

A gazda ily „soros“ szolgálat tételre mindig a „cselédség“ „suhanc“ tagját szokta kiküldeni, s e „suhanc“ többnyire 14—18 éves fitagja volt a családnak.

A pásztorélet milyenségét tüzetesen körül írnom nem szüksegség, mert hiszen mindnyájan tudjuk, hogy annak fontosabb része a tanyán felszított tűz mellett szokott lefolyni. E tűz körül csoportosultak tiszta, csendes éjjeleken a pásztorok és sorosok, e tűz mellett folytak a zamatos népmesék, itt születtek a palóc nép költeményei — és itt magyaráztattak az égitestek jelentőségei, itt adattak elő annak rövid rendszerei is.

Az újonc „soros“ itt tudta meg először a gulyástól azt, hogy mikor van éjfél, mikor kezdődik a hajnal, s mikor kell már hazavezetni az igavonó marhát, hogy a munkához ideje-korán hozzáfogathasson a gazda, s melyes idő lesz, holnap, holnapután, lehet-e aratni, kaszálni stb. — igen az öreg csordástól és lovásztól itt tanulta meg minden „soros“ a pásztor csillagászatot — s mert e tanításban a falu minden suhancának részt kellett vennie, e csillag tudományt a község minden férfitagja elsajátította — és e tanítási mód ősi rendszer vala.

Születési körülményeim ugyan nem kényszerítettek reá, de gyermeki vágyból s mert a kirendelt sorosok játszó pajtásaim valának, az öregbéres felügyelete mellett 9—11 éves koromban nem egyszer hallgatván édesdeden s szájtátva e pásztori előadást:

aludtam édes álmokat a felszított tűz mellett. Kár, hogy zsenge korú valék, kár, hogy már akkor nem birtam öntudatával annak, miszerint a mondott mese, monda és csillagtan, mind megannyi szellemi kincs, mely a mondó nép ismeretének hamisítatlan tudományát foglalja magába.

Visszaemlékeztem előtt az akkor hallottak ma, már csak körvonalozatlan alakban húzódnak el, de, hogy az ezelőtt huszonöt évvel hallottaknak csak foszlányait is megmenthessem, — mert hiszen már nincs a falunak sem gulyája sem ménese — a régi „sorosok“ pedig többnyire elhalltak s elszéledtek — a ma még élő, de már házról házra kolduló nyolevnan évet haladott öreg „Ferkó bátya“ csordáshoz kell fordulnom, engedelmeskedik kércsemnek, kiköhögi magát, felsimítja redős homlokáról tömött ősz haját s hosszú gondolkodás után töredezett hangon újra elmondja, hogy

Szent Iván napjátó fogvást látnyi léhet a „fiastyúkot“ szenygyörnapiig, ez a pásztor embérnek, még a gazdának is jó útmutatója, mikor a fiastyúk delelőn áll az égén, hát akkor má éfé után két óra van. Ott van mingyá a „kaszás csillag is“, utánna viszi a „sánta lyány“ az étőt (ételt), attó nem messzé van a „fúró csillag“, azon félő a „kérészt“ csillag.

A „kincsőszekeři“ hajnaófelé mészegi a rúgyát, arró méléhet tunnyi mikor hasad a hajnal. Van më „paradicsomkert“ is, még osztzeg „talyigás balás“ de leteősó csillag az égén a „zsidó csillag“.

Íme a palóc csillag tudománynak egy kis része.

Van a fentebb elősorolt csillag mindegyikéhez még egy-egy jellemző népmese is, ánde fájdalom, feljegyezmem eddig nem sikerült azért, mert a beszéltetett öreget, mellbetegsége miatt tovább nem beszéltethetem, egyéb meglett emberek pedig vagy nem tudják, vagy elmondani, minden biztatgatásaim s ígéretem dacára sem akarják.

Még egy mód lehetne e kincs megmentésére, az tudniillik, ha találkoznék valaki, aki a „fonóháznál“ némely kedélyes estéken, meghúzva magát a „szapp alatt“, följegyezné a hallottakat — — Én megjelöltem az utat. Vajha ne én lennék, az Ipoly és Zagyva mentén — a Mátra és Karancs tövén, első és utolsó, ki a nagy célhoz törekszem.

A palócnép megfigyelése regészeti szempontból.

Az emberiség ősz történetét eddigelé a régenmult homálya fődte el szemeink elől; ma e homály, a regészeti tudománynak mindinkább tágasabb tért elborító fényénél oszladozó félben van; de hogy e fény, a képzelet alkotta zavaró árnyaktól megtisztul-

hasson: szükség, miszerint a tudvágytól hevült ember ásó-nyomása, kapavágása alatt napfényre jövő hajdani tárgyak, a jelenben használtakkal, gondosan összehasonlitassanak, mert a fejlődés mindenben hézag nélküli egymásutánt követ úgyannyira, hogy ha az egyszerű falusi szövőszék alkatrészeit nem ismerjük, a gőzerő mozgatta óriási szövőgép kifejlődését megérteni képesek nem vagyunk.

A durva kőkorszaki ember, kézzel alakított bögréjétől — a herendi gyár készítette csészeig ezred évek folytak le az örökké valóságba s mégis, csak az anyag, alak és készítési mód változott, de a készítménynek főcélja ma is az, a mi ezredekkel ez előtt volt.

Ma talán, már bátran kimondhatjuk, hogy a népek, nemzetek ismertetésére szolgáló események megírásánál a régészeti tudomány képezi azon kiapadhatlan forrást, mely rendelkezésünkre bocsájta mindazon anyagokat, melyekből a valót, az igazságot föllismernünk lehetséges.

Minden embernek, minden népnek, tehát a palócoknak is van kezdettől folyó eseménye. Éppen azért, midőn jelen jegyzeteim egyedüli célja a palóc nép ismertetésére irányul, munkám kiegészítendő, szükségét láttam a régészeti tudományt is kiségitőtül igénybe venni, úgy a mint következik.

Az ember, mint a nagy mindenség e földtekejének gondolkozni kezdő gyermeke, alkotó képességét, sárból gyúrt edénnyel kísérlete meg, tehát szellemi fejlődésének alphája a sár.

Hogy az embert sár edénykészítésére nem anyyira a szükség és a megélhetés kényszere, mint inkább gondtalan gyermeki szeszélye vezette, majdnem megcáfolhatlan tényként fog előttünk feltűnni, ha a porban játszó gyermekek első cselekményeit megfigyeljük. A cserépedény első alkotása, a gyermekségét élő embernek játék cselekménye volt, s mint ilyen emelkedett, fűvésre alkotott fogai mellett, nélkülözhetlen kényelmi eszközévé.

A cserép edény, mint az ember legelső, s most már legszükségesebb eszköze, a legtöbb alakulási módokatokon ment keresztül úgy, hogy ma — kiindulva a durvaságból — minden emberi célra szolgáló eszköz között, a „szép“ legmagasabb fokán áll. Vajmi természetes tehát, hogy az embernek a „szép“ iránti érzéke is, a cserépedény „cifrázásánál“ kezdett fejlődésnek indulni.

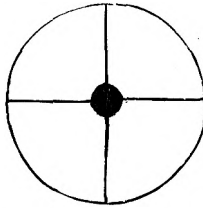
A cifrázat, már a durva kőeszközökkel együtt található cseréptörödékeken szemünkbe ötlük. Ezen kezdetleges ékítések szabálytalan karcolatokat, éles eszközzeli bemélyítéseket tüntetnek fel. Később ezen vonalak, bemélyítések bizonyos rendszerré alakulnak s mindennemű eszközre, ékszerre alkalmaztatnak.

A valóságnak talán leghívebben megfelelő föltevésünk, ha azt mondjuk, hogy az ősi ember eszközein mutatkozó cifrázatok

első kiindulása a „véletlenség“-ből vette kezdetét; ugyan is: a sárból készült edény oldalához a fű vagy egyéb növény rostjai hozzá tapadtak, azok a szárítás folyamán a tárgytól elválva, magok után nyomokat hagytak, mely nyomok esetleg az egészszzel mint egy öszhangba esvén, annak feltünőbb sajátságát kölesönöztek. Látva ezt a már gondolkozó ember, a „véletlent“ akaratából kifolyó eselekménynyé ölelte fel, s később kénye, kedve, majd izlésének fejlettségi fokozata szerint alkalmazta is.

Figyelemmel vizsgálván a palóc nép belső életét, nem mondhatnám, mintha nem tapasztaltam volna, hogy e népnél, — a bronzkorbeli tárgyakon szemlélhető egyes ékitmények alakja — bizonyos titokszerű jeleknek ne felelnének meg, — és éppen ezért Nilson Sándor azon föltevését, hogy a bronzkor emlékein föltünő illetén bemetszések „mysticus“ jeleknek tartja, alaptalannak mondani nem merném, már csak azért sem, mert ilyenek a palócoknál is lehet nyomaira akadni.

Például, ha a palóc keresztútra indul kincset keresni — a föltalált keresztút metszésének közepén — mint mondják — krétával pontot csinál, e ponton keresztül egymást metsző vonalakat húz, s ezen vonalakat, a mint az ábra mutatja, körrel bekeríti s

azután a központra állva, várja azon „kis embereket“, kik neki a keresett kincset elhosszák, vagy ha elhozni nem képesek, akkor megmondják neki azon helyet, hol a keresett „kincs“ rejlik.

A kincskeresőnek vigyáznia kell, hogy a keresztút kellő középpontján álljon, mert a középpontból ered a bűverő; továbbá vigyáznia kell még arra is, hogy a keresztbe vont vonalak a kör határan kívül ne nyúljanak, mert különben a kincs őrző gnomok helyett rossz szellemek fognának megjelenni, kik a kincskeresőt „örökös kárhozatra“ magukkal ragadnák. A kincskeresőnek még bizonyos titokszerű mondókája is van, melyet az éjjeli tizenkét óra ütésével egyszerre s egy időben kell elmondania, hogy eredményre jusson. (A „bűvös imádságot“ feljegyezni eddigelé nem sikerült.)

Ime tehát a kincskereső palóc eme eselekményében, előttünk áll a „négyküllőjű kerék“ s ha nem gondolkozunk, minden tétova nélkül azt mondjuk reá: „hiszen ez gyermeki haszontalanság“ pedig távolról sem az.

Tekintsünk csak szét kissé a régészeti tudomány mezején, nemde azt fogjuk tapasztalni, hogy a „négy küllőjű kerék“ cifrázat — ékitmény — az európai száraz földön napfényre kerülő azon emlékek és tárgyakon fordulnak leggyakrabban elő, melyekről addig azt hiszszük, hogy a magasabb műveltséget átszármasztató s a „nap isten vallás“ (Baal cultus) meghonosító népek-nemzetektől erednek?

És ezen „tudományos“ föltevésben nincs is ellentmondás. A kincskereső palóc, kincskeresősi cselekvényében e föltevés indokolást nyer. De hogyan? kérddheti bárki is. Hát csak úgy, hogy az ő palóc érintkezvén ezen gyarmatosító népekkel, talán csereüzletet is folytatván tapasztalta, hogy e nép, mely a négy küllőjű kerék alakját majd minden építményére, ipar cikkére ékitményül bevési, nem csak műveltséget és vallást hoz, hanem feltűnően gazdag oly egyéb tárgyakban is p. o. üvegyöngy, bronz, arany, szövet stb. melyeket ő valóságos „kincs“-nek tart; — de tapasztalta továbbá azt is, hogy e négy küllőjű kerék, az idegen nép vallási mysteriumában nagy szerepet játszik, — sőt föl kell tennünk, hogy e hódító nép, hódítási erejének főszűlyát nem a vérontásra, hanem első sorban iparaikei, másod sorban vallásának terjesztésére fektette, és éppen ezért önként kínálkozik azon föltevésünk, hogy a „Baal cultus“ papjai a leigázandó műveltebb nép előtt, meggyőző vallási érveléssel ily értelmű kifejezéseket is használhattak: „íme lássátok e jel a hatalmas nap isten-nek őszpontosító ereje, innen sugárzik ki a jólét és boldogság, ki e jelben tiszteli istenét, az rendelkezik mindazon kincsekkel, melyeket birtokunkban láttok, annak szolgálatára állanak mindazok, kik e kincseket készítenek, s azok mentek minden gonosztól“. Nemde, egy ily értelemben mondott hittérítő beszédje elégséges arra, hogy a tudatlanabb ember abból magának megfordított alakban új „hitet“ alkosson?

Amde ne álljunk meg ezen egyetlen föltevésünk mellett, figyeljünk, kutassunk tovább, nincs-e még másutt is nyom az óhajtott cél felé?

Igen is van.

Nem ritka eset a palócoknál az úgynevezett „pokolvar“ azaz „fekete pattanás“, mely sokszor halált is okoz; s ha bár tény, hogy a palóc majd mindennemű betegségnél önálló gyógy-módot használ, de a „pokolvar“ gyógyítási módja a mennyire „drasticus“ ép annyira figyelemre méltó.

Ha valakinek test részén ily pokolvar támad, a legavatottabb szomszédasszonyhoz járul, az pedig megszemlélvén a pattanást, ha azt már eléggé „megérett“-nek találja, vesz egy tűt, abba húz piros selymet s ezen selyemszálat a pattanáson huzza keresztül keresztbe de úgy, hogy a selyemszálak egymást metsző pontja a fájó seb közép pontjára essék, — ez meglévén „hüvelyk ujjával“

a seb körül kört húz. E eselekmény éppen a négy küllőjű kerék alakjának felel meg.

Kérdezvén e gyógyítási mód működő erejét, azon felvilágosítást nyerém, hogy azon ponton, hol a selyemszálak egymást metszik, a seb központjával egyesülten, szülik azon teremtő erőt, mely a sebnek gyökerét kihúzza, elszárita, a fájdalmat enyhíti és meggyógyítja.

Ki nem ismerné fel a palóc asszony ezen gyógyító eselekményében a „tüzet“ = „életet“ szülő ősi jelvényt, mely a „Rigvedában“ oly szépen le van írva?

És ki merné kétségbe vonni azt, hogy a négy küllőjű kerék nem symbolicus jelvénye a „lét“ = „születés“ titkának? Avagy nem valószínű-e, hogy e „semminek“ látszó eselekmény és alakításban az „üdvözítő hit“ első esirái rejlenek? Ó igen, mert az ember életének folyamában nincs okozat, mely oknélküli volna.

No de maradjon azon kérdés továbbra is függőben, vajjon a föld alsóbb rétegeiből előtűnő egyes tárgyak cifrázatai mind, vagy csak részben valának-e mysticus jelei a hajdankornak? Lukább keressük föl a palóc egyéb eszközei ékítményét.

Nem kell soká fáradsunk, mert ha bármelyik palóc „hajlékának“ küszöbét átlépjük, az ajtótól balra a szögletben mindjárt szemünkbe ötlük a „tálas“ és a mellett a „kanalas“. A tálasban szép rendén ott pihennek a kisebb nagyobb tálak, fazekak, sírányok, bégrek, fűdők stb. E cserepek ékítményei, cifrázatai éppen olyanok, mint a milyenek a „lelhelyeken“ kiásott edényeken szemlélhetők — éppen olyanok, mint a milyeket a hazánkban oly nagy számban levő ős telep helyeken szétszórva heverő ezer-meg ezer cserépedény töredékein láthatunk, azon különbséggel még is, hogy míg az ősi cserepeken a jellegző cifrázatok az anyagba mélyítve vannak, addig a mai kor cserepein e cifrázatok már csak festvék, de a bemélyített pontozatok, körvonalak ma sem igen ritkák.

Egy jó palóc gazdasszonynak jól berendezett tálasán megtaláljuk tehát mindazon cifrázatokat, melyek a kő és bronz korbeli egyes tárgyakon előfordulnak, nevezetesen ott láthatjuk a „párhuzamos“, „cik-cak“, „káva“, „esiga“ és a esigavonalból a kettes körvonalba kibontakozó vonal díszítések minden alakzatát — a palóc sajátkezével faragta kanalának nyelén szemünkbe ötlük mindazon díszítmény, mely bármelyik kiválóbb bronz tárgyon szemlélhető, a palóc leány himezte „kézelen“, „ingvágalyéron“, „ingelön“ stb. ugyanezen alakú kivarrások tűnnek elő, hol a cik-cak vonaldísz „kalyinkó“-nak neveztetik — de nem csak a cserép edényeken, kanálnyeleken és himzéseken, hanem egyéb eszközökön is, mint például, ha szemügyre vesszük a szántó vető palóc fejszójét, haltáját ing-, derékszíj-, esuha esatjait és egyéb kézi szerszámait — ha figyelmünkre méltatjuk a juhászok, kanászok

és egyéb pásztor emberek késnyeleit, pipaszárait, ostornyeleit, dudásipját, és gordószárát, azok mind meg annyian tipice ilyenét cifrázatokkal ékítvék és pedig igen gyakran oly ügyesen, hogy a leggyakorlottabb megszönek is dicséretére válnának.

E cifrázatok leginkább késsel metszetnek a fa anyagba, de gyakran cinnel, vagy ólommal öntetnek ki.

Ha egy régész a palóc nép felsoroltam eszközeinek ilyenét cifrázatát elszigetelten tenné megfigyelése tárgyává, azt kellene mondania, hogy e nép a bronz korból még most sem lépett ki egészen — pedig nagyban esalna a látszat, mert e nép már akkor, midőn még Nógrád, Gömör, Heves és Borsod vármegyéket a vasutak nem érintették, midőn a Mátra, Karanes és Zagyya menti kőszén még értéktelen tárgyként pihent a föld gyomrában, fa anyaggal és gazdasági eszközökkel tengelyen nevezetes kereskedést űzött, s így az ország nagyobb piacain megfordulván, a nemzetesettel egyenlően haladt a művelődés terén, és még is, hogy némely tekintetben ősi szokásait ily előre haladt ideig megtartotta, csak úgy magyarázhatjuk meg önmagunknak, ha elfogadjuk, hogy e népcsalád, már a honfoglalást megelőzőleg, mint elszigetelten letelepült földmivelő s baromtenyésztő nép, itt lakott.

Szégyenére éppen nem válik e népcsaládnak látszólagos hátramaradása, mert ezen jellemévé alakult szívóssága nélkül aligha képes lett volna az eltótosodástól magát megóvni, és nem tehetne életével oly — majd nem hihetetlennek látszó — tanúbizonyságot arról, miszerint több mint egy ezred év alatt nem adta magát elő eset, hogy egy palóc község elszlávosodott volna; ellenben van reá eset, hogy kisebb tót községeket a palóc magába olvasztott.

A palócok némely helyneveiről.

A nyelveket nem tudó előtt is kétségtelennek tűnhetik föl, hogy egyes nép családok hajdani származása, az általuk megszállva tartott terület egyes helyneveiben visszatükröződik — noha be kell ismernünk, hogy minél inkább emelkedik valamely nemzet a műveltségi fokon, annál bonyolultabb rendszeren megy keresztül birtoklási viszonya.

A szellemi műveltség okozataként szokott jelentkezni valamely nemzet vagyonosodása, a vagyon szüli az ipar különböző ágait, s ezen iparágak fölvirágzása varázsolja elő a népesedést.

Valamely nemzet emelkedő népesedése, ugyanazon nemzet nagyterjedelmű földbirtokainak földarabolását s részenkinti megszállását vonja maga után, a miért is a lapályok, hegyek, völgyek és erdők, minél több birtokló között osztatnak el, eredeti elneve-

zéstiket annál kevésbé tartják meg, mert minden birtokló az éppen neki jutott osztályrészt természeti sajátságával szereti megbélyegezni, ha hogy ahhoz, csupán önző dicsvágyból, saját nevét nem köti.

Sajátságos jogintézményeinknél fogva, hazánkban a földterületek kevésbé voltak alávetve a földarabolásnak — jóllehet, ezt nemcsak birtoklási jogunk, hanem csekély, szaporátlan népességünk és korlátok közé szorult iparunk is akadályozta — s ha királyi adomány, zálog, csere, vagy eladás útján másnak birtoklásába ment legyen is által valamely nagy terjedelmű „jószág“, ősi elnevezését, úgy egészen mint részeiben, mely már az első oklevélben nevezve volt, fiúról fiúra, s jogutódról jogutódra megtartotta, és ezen ősi elnevezésnek szájról szájra felmaradását legkivált annak tulajdonithajuk, hogy az adományozott birtokkal, mint kiegészítő és el választható rész az „úrbéresek“ is adományoztattak — zálogba és eladattak.

A nemesi „ösvagyonban“ az úrbéresség valóságos „gazdasági instructiót“ képezett, úgy annyira, hogy a földesúr vagyonosodásának emelkedését, vagy hanyatlását mindig a „jobbágyok“, illetve azok által megszállva tartott telkek száma jelezte.

A jobbágyság levén közvetlen művelője a talajnak, erdőnek, s nagy tekintetben közös haszonélvezője a tágas legelőknak is, vajmi természetes, hogy a helyek elnevezése is, ezek nyomán jutott a késő unokákra.

A mindinkább szigorított úrbéri viszony, az ellenség pusztításai miatt szükségessé vált telepítés, később pedig a népesedés, s végre az úrbér rendszer végleges eltörlése új birtoklási viszonyt teremtett, melynek befolyása mellett hazánk igen sok vidékén az ős elnevezésű helynevek vagy átváltak, vagy éppen feledésbe mentek.

Ámde a magyar nemzet — egy ezredéven keresztül fokozatosan történt családi és birtokjog rendszerének átalakulása, a helynevek elhomályosítása és elferdítésére nem volt oly befolyással, mint az 1855-ik évi december hó 15-én kiadott telexkönyvi „patens“ végrehajtására hazánkba özömlött „beamterek“. Ezen semmit tudó had, a földadó alapjául szolgáló catasteri föld — és hitelkönyvek készítésénél oly helyneveket irtak be a föld és hitelkönyvekbe, a melyekből bátran akár azt lehetne következtetni, hogy Magyarország a sinai birodalom kiegészítő részét képezi.

Szerencsénkre a „civilisáló“ hadsereg szétzilótt. Szerencétlenségünkre nagybirtokú ős családjaink napról napra pusztúlnak s terjedelmes birtokaik a hivatalból vert dob pergése mellett darabokra szakadoznak — s az úrbér viszony megszűntével felülkerekedett tagosítások által új határok, új dűlők alakulnak és a hegyek dűlők, bérecek, völgyek, patakok ős nevei elenyésznek a

nélkül, hogy a tudomány az e téren elszórva heverő nyelvkincs összegyűjtésére csak egy lépést is tett volna.

Királyaink, biráink és hiteles helyeink által kiadott s a régen multból — talán csak véletlenségéből — reánk maradt okmányokban gyakran oly család- és helynevek fordulnak elő, a melyeket vagy elolvasni nem tudunk, vagy ha elolvassuk is, értelmét nem ismerjük. Az igaz, hogy azon időben is magyarul nem tudók ferdítették család- és helyneveinket.

Ma gyűjtjük, rendezzük s nagy költség mellett, nyomatva is kiadjuk ezen okleveleket — hiába; ezen „okmánytárak“ csak egyoldalú forrásai lesznek nemzetünk fejlődési történetének. Unokáink éppen azt nem fogják tudni belőle kimagyarázni, a mire leginkább szükségük leend: nyelvünk eredetét, — holott helyneveink reá mutatnak azon népre, mely azon helyet, területet, birtokába vette; megmondják nekünk azt is, hogy azon nép, melyik családból szakadt ki, sőt sok esetben egész történeti eseményt tükröznek vissza.

És ha még az egyes helynevekkel összefüggésben levő nép mondák is összegyűjtenének? Ó! akkor mi oly nemzeti kincset halmoznánk össze, melyből a nyelv- és szaktudós biztos kezekkel fűzhetné össze nemzetünk régi történetének aranylánc szemeit.

Vissza tehát, csak vissza a nép közé, van még ott elég keresetlen gyöngyszem, — e gyöngyszemek összeszedéséhez sem levél- sem könyvtárak nem kellenek, csak emberismeret, leereszkedő nyájasság, a nép belső életének ismerete és elhatározott akarat. A levéltárainkban penészlő egyes okmányok meg nem érthető szavait, ha kérdezzetjük, a nép fogja nekünk magyarázni — — és éppen ezért igen jól tesszük, ha történelmi kutatásainknál magát a népet kérjük föl együtt munkálótársul.

Jegyzeteim kiegészítéséhez tartozik talán még az is, hogy itt, a mint következik, néhány szokatlanabb hangzású palóc helynevet felsoroljak; — hát ha nyelvészeink nem fogják haszontalanságnak tartani?

Hevesmegye palócközségeinek határában ily helynevek fordulnak elő:

Színaszó	Kimáj	Tibavogy
Csatáné	Patyiszló	Szajlavogy
Cinkaszó	Lyukvaverő	Hangácsverő
Síra	Borzsálava	Tetyőláp
Sajósvogy	Baiszállás	Terjaszó
Dóna	Koponyaoldal	Lahócapaggya
Kajtaszó	Pipishegy	Tintaverő
Pajlaszó	Terpes	Tombold
Tarna	Karnyaszó	Tomold
Megyehatárraktya	Ósikvogy	Pilistető

Pataj	Szerelemföld	Marosárnyék
Rakaszó	Málallya	Kerektóverő
Teteméren	Betérverő	Láz
	Császa.	

Nógrád megyebeli palócközségek határában
előforduló helynevek:

Boszorád	Szantalomszer	Tippan
Atyaszerő	Fektő	Liparka
Tobókai	Boszorádverő	Kínsér
Kutyor	Tordas	Szilaszló
Zakottyá	Ordaszó	Pogányvár
Istár	Pórizs	Gyeshék
Jákóverő	Láz	Bamóta
Bálvánkő	Kalapát	Zubahegy
Szarkasztó	Gágereszt	Taid
Irmezy	Nagymagoszlás	Gulavára
Raktaszó	Kosóvár	Tornavára
Csörge	Purgakő	Béna
Anyisza	Boesóta	Ménes (patak)
Homorópallak	Dutkos	Cene
Bina	Szória	Ró (alsó-felső)
Bozóvár	Bodoló	Ebedlütete
Kupany eleje	Bikobikli	Budahegy
Kirádomb	Illemés	Istenhegy
Kalaszé	Cebernaeleje	Csabác
Zsodány	Zsányi	Torniszer
Póka	Mereszló	Kajla
	Duna (patak).	

Midőn e helynevek följegyezgetése után fáradozék, azon tapasztalatra jutottam, hogy egymástól távol eső községek határában e helynév „Danda szemettyé“ fordul elő; már maga az elnevezés kíváncsivá tett, valjon milyen fekvése, avagy természeti sajátága lehet azon földterületnek, a melyet a földművelő nép éppen ezen jellemző szóval tisztelt meg.

Először is a „Danda“ név után nyomozódtam, de eredmény nélkül — később szemléletileg megvizsgáltam magát a területet, illetve helyet, s arról győződtem meg, hogy ezen elnevezés lapályosabb téren szeliden emelkedő domborulatra alkalmaztatik. A domborulat oly helyen fekszik, hol vagy egész környezete vízzel volt övezve s egykoron valóságos szigetet képezett, vagy félsziget vala, s környezetén a vizes talajt kedvelő nádféle növény tenyésztetre is reátaláltam.

E domborulatok előttem — mint ki a régészeti tudomány-
nak is kedvelője vagyok — még inkább feltűntek, s egy falusi

régészhez illőleg nem is mulasztottam el, egy két helyen az ily domborulatot megturkálni — fáradozásom nem volt hiába, mert valóban, a hol kerestem, a bronzkor maradványaival, temetkező úrnákat találtam.

Valjon a „Danda szemetje“ hely elnevezés nem ezen temetkezésről veszi-e eredetét s tartja fel magát a nép ajkán??

Kevés embernek jut azon szerencse, hogy valamely helynek elnevezéséről közvetlen tudomása legyen; én azon szerencsések közé számíthatom magamat, s mert a közvetlen tapasztalatom mellett nyert, helynevezés a palócnak nem éppen „együgyü“ észjárásáról tanuskodik, az eseményt, következőkben elmondani nem tartottam alkalmoszerűtlennek.

A Karancs tövénél fekvő községek egyikében a tagos aranyosítási pör végrehajtatván, a potior ősi földesúrnak összesített birtokai éppen egy kis pusztának alakítására nőtte ki magát — elrendeltetvén a cseléd és gazdasági épületek fölépítése, a földesuraság régi, becsületes gazdatisztje nem is mulasztott el semmit, hogy az újonnan szervezendő pusztá a kiválsalomnak teljesen megfeleljen. Az építkezés javában haladt előre, mi sem hiányzott, s a hívséges gazdatiszt aggodalmai s tünődései között meg sem tudott nyugodtan aludni. Valjon mi nyughatatlanítá a tiszta jellemű kálvinista tisztet? Semmi más mint az, hogy az újonnan szervezendő pusztának most már milyen nevet adjon. Nem könnyű feladat ám még ez sem. Mint majd nem minden nagy eseménynél, úgy itt is a véletlen jött segítségül. A földesúr elhalálozott, s vagyona gyermekei között megoszlott, nógrádi birtokainak egyik része „Béla“ nevű kiskorú fiára szállott. Megvan, gondolá a tiszt, lesz az újonnan szervezendő pusztának a neve „Bélavára“ s hogy e név a cselédség ajkáról, a környék lakossainak ajkára is átmenjen és így megörökítessék, nem mulasztotta el a „Bélavára“ nevét a kimagasló keményre, kútágásra, kapuoszlopra, szóval minden feltünőbb részére a pusztai épületnek, arasznyi betűkkel fölíratni, s napi parancsban egyszer s mindenkorra kiadni, hogy az újonnan alakult pusztát másnak, mint „Bélavára“nak nevezni senki se merészelje. Ámde a nép másként határozott.

A pusztabeli kút ásásánál a tiszt úr, a dolgozó munkásokkal összepörlekedvén, parancsoló hatalmát tettelegességekkel is bizonyította — s ezen esemény a pusztá elnevezését semmivé tette, nevezvén a nép azt azon perctől kezdve „Marakodi“-nak. Hiába volt minden szigor, minden büntetés és testfenyítés, a „Bélavára“ név elenyészett, s a „Marakodi“ név él, és élni fog mindaddig, a mig e pusztának nyoma lesz.

Ha böttal kezdedben, összeráncolt homlokkal haladsz el nyájas olvasóm e pusztá mellett, s az ott őgyelgő cselédétől azt kérded „hogy hívják ezt a pusztát?“ Remegve néz reád a kérdezett, s

mintegy félve azt mondandja, hogy „hát biz ez uram — magam se tom, de tán Bélavára“ — ha azonban nyájas arccal intézed hozzá e kérdést, s esetleg bot sincs a kezében, mosolyogva bátran ezen feleletet kapod „biz ez uram a — „Marakodi“.

A palócok ruházatáról.

Szokás-mondásként hallottam úgy a népajkáról, mint a böleselkedők tollából, hogy „ruha nem teszi az embert“. Ha ezen elv, a munkálkodó nép, egyszerű, — nagy részben önkészítette „testi gunyája“ s a fogyasztó, szellemi munkás, simább, kényesebb és becsesebb — ruházata közötti különbségből veszi eredetét, akkor mindig igaz volt és ma is az; mert a durva szövetű ing alatt, éppen oly nemes szív lüktethet, mint a hófehér patyolat alatt; de ha ezen elv a cicomára és indokolatlan divatra is kiterjedne, akkor tőle, a lényegbeli igazságot megtagadom.

Az indokolatlan divatot hajhászó, lelki betegségben szenved, s mert ezen betegség igen ragályos, nem csak a fogyasztó, hanem a termelő népet is elfonnyasztja.

Tudjuk, hogy az Európában élő, majd mindenik népesaládnak meg van a saját, nemzetiségét jellegző ruházatának alakja. Ruházatának színe és alakjában mintegy visszatükrözni törekszik belső jellemét. Különösen feltűnő ez oly népesaládnál, melyek a nagy népesaládok között, ma már megfogyva és elszigetelve, hajdani nagyságuk végső maradványát képezik.

Ma már, a ruházatkódásra nézve, egészen más nézpontról indulunk ki, s erőnek erejével arról iparkodunk önmagunkat meggyőzni, hogy a ruházat alakja, a szellemi műveltségnek kiegészítő részét képezi a nélkül, hogy az, nemzetiségi jelleg és jellemünkre befolyással volna, a miért is fennen hangoztatjuk, hogy a „világ polgár“-sághoz, „modern“ öltözködés is kívántatik, különben kirívó helyet töltünk be a „civilisált“ államok polgárainak sorában, s hivatott helyünket kifogástalanul be nem tölthetjük.

Valjon helyes-e az illetén nézetünk? Különösen helyes-e nálunk magyaroknál, kik tudjuk, hogy ma „radical“ törzset képezünk? . . Fejtegetni nem célom; annyit talán mégis mondhatok, hogy nemzetiségemet jellegző ruházatom eldobásával, eldobtam magamtól azon, talán legcsekélyebbnek látszó eszközt is, mely nemzetiségem elenyészésének kiindulási pontját képezi; azaz megindultam azon veszélyes lejtőn, a melyen, ha a véletlenség föl nem tartóztat, hanyat homlok le kell buknom.

E sentimentalis nézet nyilvánítást, bizonyára mosolygással olvasandják igen sokan, s mint valamely lényegtelen közbevetett

mondaton, figyelemre méltatás nélkül átesúsznak rajta, — holott ha a természet, minden perében szemeik előtt folyó, háztartásába vizsgálódva betekintének, inkább el kellene pirulniok.

Ezer szerencse, hogy a magyar nemzettest kilenc-tizedrésze még mindig őstermeléssel foglalkozik. A termelő nép ősiségéhez tartozó ruházatának alakjához még mindig ragaszkodik s a cicomának és okszerűtlen divatnak járma alá még nem hajtotta le nyakát. Valjon a magyar nemzet szívósságának egyik fő indoka, nem itt keresendő-e?

A nemzet munkás osztályához számítandó a palóc nép is; vessünk tehát egy futó pillantást ruházatára.

A palóc nép férfitagjainak ruházatán századokon keresztül kevés változás észlelhető; annak minden darabja a mezei munkához van alkalmaztatva, a test könnyű mozdulatához, s az erő akadálytalan kifejthetéséhez szabott.

A test nélkülözhetlen takaróját képezi: az ing; mely rendszerint saját „fehértelyi népje“ által fonatik, szövetik és varratik. Az ing alkatrészei: gallyér — páha — ingúj — közelő és ingdérék. A második és utolsó darab: a lábra való (gatyá). Ez minél vékonyabb szálú fonalból van szöve és minél bővebb szárú, annál jobb módra mutat. A lábra való derékon, illetve közvetlenül a csipők felett erősítetik a testhez, úgy hogy az ingderekának alsó részét befogván, az ing és lábravaló az egész testet, a nyaktól le, egészen a lábszár közepeig befödi. A lábravaló alkatrészei: kore — creszték — ülep és szár; a szár mindkét alsó széle „mesterkét“ és rojtozott, a kore úgy elől mint hátul sűrű ráncba van szedve.

A főveg rendszerint télen nyáron egy, és pedig gyapjúból készült kalap — de éltesebbeknél télen báránybőr süveg helyettesíti. A kalap tiz, sőt több évi szolgálatot is kiáll.

Az ősi lábbeli, úgy látszik, a „boeskor“ volt, melyet a palóc maga készített nyers bőrből; ma azonban már, csak a pásztorok és szegény sorsúak viselik, s a jobb módúak, kizárólag térdig érő szárú csizmát, palócosan „tyizmát“ használnak. Ez a palócférfi munkaruházata. Az idő viszontagság ellen védő ruhái: ködmön — cucaj — szür (csuha) — hunya — nadrág és bunda.

Az ünnepi ruha, a mindennapi ruhától csakis a „tisztátvátás“sal különbözik. A palócférfinak semminemű ékszere nincs, legfeljebb a legények ujján látható egy-két „tompak“, most már „talmi“ gyűrű, esuhájok szíjján rézkarika, némely községben derekukon nagy réz esattal összekapcsolt, gombokkal kirakott szíj, s igen ritkán ingmell részükön réz „fibula“ — kis lajbijok zsebében rézsodronyból szemezett láncon „kés“ vagy „bicsak“ s lakodalom, vagy „ivó“ (farsangi multság) alkalmával szintén kis lajbijuk gomblyukába kötött piros kendő.

A palóc jó módúságát leginkább igavonó marhái, gazdasági

szerszámai, épületei és lószerszámaiban szereti kinttinteni — és a palóc gazdasszony „ó hájjával“ — „avas szalonnájával“.

A divat a palóc asszonynál sem mutatkozik, de a menyecskék és leányok már nem mentek annak befolyásától, sőt helyel közzel „luxust“ is űznek.

Egy palóc asszonynak munkában használt öltözéke a következő: fékető — ing és azon „ingvá“ — kendő pendeő — szoknya és kécéle.

A palóc menyecskének ünnepi öltözékét képezi: „aran vagy űst csipkés fékető“ — mely alatt a haj elöl „sémérintés“-re, hátul kontyvasra, kontyba van idomítva, — nyakán „vicsító garályis“ — nyaka körül hónalá kerített, többnyire himzett szélű patyolat kendő, ez alatt vastag vászon ing, ennek tetejére öltött bő redőzött patyolat ingvá, mely a kézfejnél izléses ráncokban közelébe szedve „jutká“-val van összekötve; az ingván következő himzések vannak, és pedig „tőzés“, „parasztolás“, „keresztelés“, „kettőske“, „fűl“, „kalyinkó“ és „lánc“.

Az inget a pëndélkorca szorítja a derékhoz, e felett van több rendű, lábszárig érő szoknya, mely színre nézve a tiszta fehértől a sötétbarnaig változik, de fekete szint soha és semmi körülmények között sem képvisel — előlről a tiszta fehér vagy sötétkék egyszínű kécéle elmaradhatlan. A lábakat „karmazsin piros esizma“ fűdi, ha sár nincs, sár esetén azonban meztláb van.

A téli öltözék a nyáritól csak abban különbözik, hogy patyolat ingvá helyett, selyemmel izlésesen kivarrott s lapos aprókagyló gombokkal cifrázott prémes rövid suskás ködmönt visel.

A palóc leány ünnepi öltözéke, a menyecske öltözékétől csakis fékető hiány, s hátul leeresztett „pántyikába font hájjal“ különbözik.

A palóc menyecske rendszerint a mezei munkába is tiszta, válogatott, majdnem ünnepi öltözékbe megy és dolgozik, ezt az illem, tisztesség s a palóctársodalmi szabály úgy követeli — különben renyhességgel, lustasággal stb. vádolnak azaz „mē szónák“. A palóc eladó leánynak meg éppen elengedhetlen a csinos és tiszta öltözék a munkában, mert a palócelegénynek az apja és anyja jövendőbeli menyét nem a templomban, nem otthon, s nem is a táncmulatságokban, hanem kint a mezőn, a legszorgosabb munkában, a forró nyári nap alatt szokta kiszemelni és mindig titokban el is jegyezni, mert biz az tény, hogy sok palócelegénynek édes apja, vagy édes anyja választ feleséget.

A női öltözéknél kell még azt is megjegyezni, hogy a „viganó“ csak gyermek öltözetre alkalmaztatik. A női requisitumhoz tartozik még az ágynemű is, ennek csekély részei: ciha — lepedő — dunna és fejel; van még „párna“, de ez kis gyermeki ágynemű, mely a „böcső“-be vagy „űcsik“-be alkalmaztatik.

A palóc nőnek ékszere szintén csekélység, különféle színű tuge garályis, gyűrű és pántlika.

Az erkölcsi élet a palócok között oly annyira példány-szerűnek mondható, hogy ha ez irányban statistikai összeállítást tennénk, majd nem el nem hihető parányi szám tűnne ki. A palócok között a szülötteknek $\frac{1}{10}$ 0% törvénytelen.

A palóc nő semmiféle mázzal nem hamisítja természetes színét, de nem is teheti, mert folyton kemény munkával foglalkozik.

Ma már szégyenletes, ha egy palócmenyecske a templomba „arankoronás“ könyv nélkül megy, s abból imádkozni nem tud; de tud is ám mind, ha még annyi volna is, sajnos, hogy nemzetem dicsőítése és multiplikációjára létszámukat száz ezrekre nem tehetém.

B E F E J E Z Ő R É S Z .

Eddigi feljegyzéseimben törekedtem kiterjeszkedni a „palóc“ nép minden ízében megismertetésére. Nevezetesen szem előtt tartottam annak „ház-tűzhely szerkezetét“ — „esaládi beléletét“ és „szervezetét“ — „ősivallásának nyomait“ — „költészetét“, szóval mind azt, a mi e nép régen mult korszakába, ha nem biztos, de legalább tájékoztató visszapillantásra jogosíthat.

Igaz, hogy ezen följegyzésekből kiböngészhető észleletek, még korántsem eléggé erős érvek arra, hogy az e népről írók állításait egészben véve alaptalanoknak mondhassuk, de minden tekintetben megérdemlik a jelenben gondolkozónak éber figyelmét, hogy a „ronicasok“ feljegyzéseit, s a „compilerok“ deductioit föltétlenül igazságoknak ne tekintsük.

Az Európában élő nemzetek mindegyikének története, önálló szakirodalommal rendelkezik. Ha ezen irodalmi munkákat behatóan olvasgatjuk, azon meggyőződésre jutunk, hogy leghomályosabb saját nemzetünk ősitörténete; noha éppen nem lehet mondani, hogy a magyar nemzet történetének irodalma parlagon hever, sőt ellenkezőleg, talán egyetlen nemzetnek sem létezik e földrészen annyi munkássza, mint éppen a magyar nemzeti történet írásnak, úgy annyira, hogy ahhoz még a szomszéd nemzetek is hozzájárulnak.

És mégis, miért látszik oly annyira homályosnak nemzetünk ősi története? Valószínűleg azért, mert törzsének gyökerei legmélyebben nyúlnak vissza az emberi nem ősi fészkebe; valószínűleg még azért is, mert a hajdani szkitha-hun törzs, melynek mi már csak rügeit képezzük, nagy árvával messze világrészeket borítván el, más autochton népeket uralt, vagy ha nem uralt is, azokkal coordinálva küzdött a létért, s e küzdelemben degenerált, fajilag kivált és egyes ágaiban egészen átídomult.

De mi magunk is okai vagyunk hajdani történetünk homályosságának, talán azért, mert a kiesiségekre, bármily lényeggel bírjanak is azok, figyelmet fordítani nem szeretünk, s a kutató, nyomozó rendszernek barátjai nem vagyunk, holott éppen a törté-

nelem megírásánál válik szükségessé a kutató, nyomozó cselekvés és a kicsiségeknek is, kellő figyelembe vétele.

Ily kicsiségeknek tekintett nemzeti történetünk megírásánál a „palóc nép“ közelebbi megfigyelése.

Lássuk tehát most már legelőször is azt, valjon hazai írónk honnan származtatják a „palóc“ elnevezést?

Történet írónk közül e név eredete után, tudtommal csak ketten nyomoztak: Horvát István és Jerney János. Mindkét író ugyanazon forrásból meríté meggyőződését; megegyeznek abban, hogy a „palóc“ szláv eredetű elnevezés, s jelent annyit, mint „zsákmányoló“ „spoliator“.

Hunfalvy ezeket mondván „A magyar palóc név tökéletesen azonos az orosz szláv *п о л о в е*-val (a németeknél *v a l*, *f a l* név kapott fel. A *p a l ó c* név tehát nem csak szó szerint, hanem a történetek szerint is azonos a szláv *polove*-val . . .“ önálló véleményt nem mond.

Legújabbán Pauler Gyula csatlakozik a fentebbiekhez, s csak annyiban bővíti egyéni nézetét, hogy a „palóc“ szónak végső értelme annyi mint „vadász“, „csakhogy — mint hozzáteszi — ez elnevezésben még valami gúnyosnak, lenézőnek is kell lappangni, mert a palóc gúnynév, legalább már most, és maga Horvát István, ki a palócokból a magyaroknak egyik híres faját faragta, elismeri, hogy „Te Palóc“! annyi, mint „te együgyű“. Lehet, hogy a palóc szóban a lengyel és *t ó t b l a s e n* szónak gyöke lappang, mely szó ostobát, együgyűt, és legalább lengyelben semmi embert jelent“.

Hazai írónkkal a „palóc“ szó értelmére nézve ellen véleményben vannak: Herberstein — Hammer Purgstall — és Neuman Károly írók — kik azt mondják, hogy a „palóc“ elnevezés szláv ugyan, de a „sikon — gyepen lakó“ értelemnek felel meg.

Én e tekintetben egyéni meggyőződésemnek már fentebb kifejezést adtam s nincs okom rá, hogy attól eltérjek s Herberstein — Hammer és Neuman írókkal egyet ne értek annyival is inkább, mert a letelepedési helytől eredő ezen elnevezés, a „*h o r n y a k*“ és „*p a l ó c*“ szóban, megcáfolatlanul eredeti értelemben használtatik ma is.

Ha tehát tárgyilagosan akarunk e kérdés fölött itélni, tartózkodás nélkül kimondhatjuk: hogy a „palóc“ név, önálló nemzetnek, általános elnevezése soha és sehol sem létezett, hanem igen a nagy és hatalmas kún nemzet azon részét nevezte légyen így az orosz nép, mely vele határos volt, s a telepedési hely ilyen elnevezni éppen jogosítá is.

Legkevésbé sem hozhat tehát senkit sem tévedésbe azon „historiai feljegyzés“ hogy míg Nestor — Dlugoss — Cromer és más szláv írók „*poloweok*“-kali véres harcokról tettek följegyzé-

seket: addig ugyan azon időbeli más írók, a kún nemzet viselt dolgainak tulajdonítják ugyanazokat.

Ha figyelmeztünk, ma is hallhatunk és pedig saját nemzetbelink ajkáról ily tévesztő elnevezést.

A Tiszamenti tősgyökeres magyarnép, ha sikmezején egy nyitrai, árvai, turóci vagy treneséni tót „sógor“-ral találkozik, ki esetleg ad notam Tallérosi Zebulon — a palóc nyelvet jargonizálja, egész lelki megnyugvással reá mondja, hogy „palóc“ — holott nem az, sőt az egész felső részét Magyarországnak „görbe ország“ „palóc ország“-nak hiszi és vallja nagyon tévesen. Nagy valószínűség van benne, hogy Pauler Gyula is ily egyénekről alkotta magának azon téves hitet, miszerint „most már“ e szó „palóc“ bizonyos megszégyenítő értelemmel bír.

Ámde hozhatunk fel még szembeötlőbb bizoyitékot is az éppen folyamatban levő eseményekből: a boszniai és hercegovniai az occupáló hadsereget, „sváboknak“ nevezi, holott mindnyájan tudjuk, hogy megszálló hadseregünkben a svábok, még a cigányoknál is kevesebb számot képviselnek.

Ha most már egy boszniai „chronicás“ ily nevezéssel fogja a késő unokák számára följegyezni a foglaló hadsereget, hiteles adatok hiányában, ki fogná az osztrák-magyar dualisticus birodalom hadseregének nemzetiséget meghatározni?

Hiába hozná fel bárki is azon érvet, hogy ma, a papír és betű korszakában ilyetén téves elnevezés érvényre nem emelkedhetik, mondom hiába, azért mert a papír és betű korszak már 1848-ban is virágzott, s mi magyarok az 1848—49-iki eseményeket tárgyilagosan ma sem ismerjük, noha csak harminc év áll hátunk megett — és ha egy ezred év fog állani?

A „palóc“ szó jelentőségére nézve — legalább én szeretem himni — többé senki sem lehet kétségben, valamint nem lehetünk kétségben az iránt sem, hogy ezen elnevezés úgy Ázsiában, mint Európában a szlávoktól vette eredetét s a telepédési hely fekvésére vezethető vissza.

De jelentsen bár e szó annyit is, mint „zsákmányoló“, „spoliator“, „rabló“, „sik-gyep-homok lakó“ stb. — feljegyzéseim lényegén mit sem változtatna, lévén egyedüli végeelőm:

Valószínűvé tétele annak, hogy „Magyarországnak Nógrád-, Heves-, Gömör- és Borsodvármegyéiben, a mai nap is „palóc“ elnevezés alatt élő népesalád, a honfoglaló magyarok bejövetelét jóval megelőzőleg, már itt lakott“.

Hogy e tekintetben egyéni véleményemet elfogadhatóvá tehessem, engedje meg a türelmes olvasó — szorosán e kérdésre irányított általános nézetem előadhatását is, a midőn mindenekelőtt vessünk egy pillantást Ázsia ősi népei közül azokra, kiket mi elődeinknek vallunk.

A nemzetek eredetének kutatói által él van ismerve, hogy az emberi nem forrását Ázsiának azon fensíkja képezte, mely a földgömb átalakulási processusában legelsőbben öltötte fel fejlődésének azon éltető természetét, mely az emberi nem bölcsőjétül szolgálhatott.

Az emberi nem fejlődésének, a messzeségbe visszanyúló eseményei folyamán eddig fölfedezett minden jel — a mennyiben az ember véges tudása megengedi — arra mutat, hogy az emberiség a földteke ezen gyúpontjából indult ki mindazon földrészeknek birtokába vételére, melyeket ma hatalmában tart, s a további elhatásra küzdő terület alkalmasnak ismer.

Ázsia fensíkját e szerint úgy tekinthetjük, mint a mindenható felügyelete alatt levő méhest, melyben az emberi nem törzsei, mint anya köpük sorakoznak egymás mellett.

E méhkasok zsongó munkásai valjón milyen és melyik ős köpüből váltak légyen ki? Képzeletünket túlszárnyalja; de azt nem is kutatjuk, valamint mellőznünk kell a többi törzseket is, kivéven a skythákat.

A skytha néptörzs egy ily ősanya kast képezett Ázsia fensíkján. Ezen ős fészkekből a megnépesedett család különböző ágai-ból, bekalandozza a közeli világrészeket, s e mellett rajzásra is elkészíti magát és első, tekintélyes rajként kibontakozik belőle a „hun“ ág.

Hogy a hun raj, mily messze tereket kalandozott légyen be, a följegyzések tesznek róla bizonytságot, de hogy e raj egyedeiben még nem volt kifejlödve azon belső ösztön, s azon jellem, mely a szilárd államélet megalkotásához szükséges lett volna, élénken bizonyítja Attila birodalmának összeomlása és azon feltűnő esemény, hogy e raj tekintélyes része ősi fészkebe visszahúzódott. Talán e visszatelepülés volt az erjesztő erő egy újabb raj kibocsájtására, mert történeti tény, hogy a hunnép „paraj raj“-ként kibocsájtja kebeléből az „avarokat“.

Hogy a „hunok“ a nyugoti vándorút egyengetői valának, hogy a nyugoti népek műveltségéből sokat visszavittek magukkal ősfészkeikbe: mondani is felesleges, és éppen ezért már tapasztaljuk is, hogy az avar raj államéletre fejlettebbnek tünik fel sem mint a hunok, — ha bár igaz, hogy a frankok hatalma alatt úgy szétfoszlanak, hogy „az Avarok rettegett birodalmát“ jellemzőleg avar jelöli csak.

*) Az ázsiai fensíkről áradatként leömlő népek hullámszatában minket magyarokat érdeklő egy nagy hézag mutatkozik, ugyanis, Egyiptom történetében azt találjuk, hogy az egyiptomi birodalmat „Aminemhat“ királyának uralkodása alatt a keleti vidékről érkező merész nemzetség jött s „hikszosz“ név alatt elfoglalván a birodalmat, azt 511 esztendeig tartotta hatalmában. E nép pásztor nép vala — s az egyiptomi birodalmat „Avar“ várából kormányozta — míg végre Amozisz, I. Amenofisz és III. Tuthmozisznak sikerült

A „hunok“ másod paraj rajként kibocsájtják — a „magyarokat“. E rajzásban az anya elgyengül s a hehezetes „hun“ név átszáll a család torok hangú „kún“ törzsére.

A „Hun“ és „Kún“ nemzet lényegében egy, századokon uralja helyzetét, de mert az ős lakók ellentállása, s az éghajlati viszonyok befolyása miatt új életelvek és szokásokkal visszatérő előbbeni rajok roncsai, ős államéletének szerveit át idomítván, összetartó erejét elveszti, számos család-ágra szakad, s okszerűtlen kisebb rajok kibocsájtása miatt, az állam alkotásra mindinkább összébb tömörülő szláv nyomás alatt szétbomlik, átalakul s ős helyén végképen elenyészik.

Az anya-köpiüből kitért másodraj, a magyarok, bizonyára mert már kirajzásuk előtt a műveltebb nemzetekkel, ha nem közvetlen de közvetett érintkezésbe voltak, s így az államélet szervezéséhez szükséges fejlődést is önmagukba szivták, — figyelmes vezérlet, egyöntetű akarat és szívos kitartás mellett, telepedési helyet keresnek s azt őseik hagyományai nyomán, jelen hazájukban meg is találják, és itt a „magyar nemzet“ neve alatt Európa szívében parancsoló uralomra vergődnek.

Ámde, ezredéves fennállásukhoz nem megvetendő tényezőként járulnak az őket megelőző rajokból itt maradt s itt talált csoportok is. Mindenesetre ilyenek voltak a skytha özönből csoportokban szét maradt roxolan-sarmata — metanasta jászok — közéjük kell számítanunk azokat is, kik délnyugotról — és pedig nagy valószínűséggel — Egyiptomot „hiksosz“ nevetet alatt uralt nagy néptörzs szórványaiból a fenicieiek által Európába áttelepítettek. — Ilyenek voltak továbbá a „Hunok“-ból itt maradt foszlányok s ilyenek valának a szétzúllott avarok sanyargó csoportjai is.

a „pásztorokat“ A var várakból — de még akkor is szerződés mellett kiköltözésre kényszeríteni — állítólag Szíriába. — Ha figyelembe vesszük, hogy Manethó e pásztor népeket a fenicieiek rokonának mondja — ha figyelembe vesszük, hogy a „filisztek“ „pelistimek“ Avar várakban lakó ezen pásztor népekkel azonosaknak tartattak — s „filisteusok“ elnevezés alatt a magyar nemzet kebelében is él ma is egy törzs — ha hitelt adunk az „Ausland“ című folyóirat azon értesítésének, hogy a „Babilon“ romjaiból kiasott köveken oly ékiratokra is találtak, melyeket a turáni, vagy urál-altai nyelvek igénybevételével lehetett csak kibetízni, s kiderült, hogy az egyik kő K. e. az 1900-ik évből való s a rajta levő ékirás 16 tiszta magyar, 9 fin s 6 szó a török nyelvből való — s végre, ha nem megvetendőnek tekintjük azt, hogy „Váraszó“ község határában az egyik díflő épen „Sira“ elnevezéssel bir: talán tudományos akademiánk nem nyitna „tág tért álom hüvelyezésnek“ ha az ókori népek hátrahagyott emlékeire is kiterjesztené éber figyelmet ősiségünk — és nemzetiségünk szempontjából — s az általam jelzett tátongó hézagot tudományosan kutató vi szgalódások eredményével áthidalná — kevés fáradság kívántatnék ma már hozzá, mert az angolok — és franciák és no még a németek is régen kapargatják ezen gesztenyéket — nekünk már csak héjából kellene kibon-

Sokak előtt majdnem megfejthetetlennek látszik az, hogy Árpád, messze őslakóhelyéről kiinduló maroknyi hadával — ha mindjárt e had két millió lelket számlált volna is — hogyan tudta a roppant hosszú út dacára, e nagy földterületet elfoglalni, s itt rövid idő alatt szervezett államot alkotni?

Az első pillanatban majdnem megfejthetetlennek látszik a kérdés, holott, ha a népek hajdani hullámlásának gyors egymás utána következéztől végső eredményeiben gondolkozásunk tárgyává tesszük, a felvetett kérdésre igen könnyen megfelelhetünk, ugyanis:

A magyarok őshazájukból kiindulván, majdnem léptenyomon vérrokonaikkal találkoznak; különösen már Pannoniában ott találják a nyelv, vallás és szokásban homogén rokonaik züllött maradékait: a Kárpátok aljában és a Tisza jobbpartján a hun-jász foszladékait, — a Sajó, Ipoly, Zagyva völgyei, a Mátra, Tátra hegységeibe huzodott, a Duna jobb oldaláról kiszorított, de nagy részben délről beköltözött avar telepeket — a kazarokat, besenyőket, kúnokat nem is említem, mert ezek, s ezeknek különböző elnevezés alatt említett ágai, úgy látszik a honfoglaló magyarokkal párhuzamosan nyomulván, vagy nyomatván előre, már előbből csatlakoztak és egyesültek.

Ha egy hógomolyt, hóval borított hegy oldalán eresztünk le, az, mire a hegy tövébe ér, tömeggé alakul; — ellenben, ha egy hó tömeget kisérünk meg homok földte hegy oldalán legurítani, e hó tömeg, a heterogen parányokkal surlódása miatt, mire a hegy tövéhez ér, széthull, s tán el is enyészik.

De vegyünk ennél meggyőzőbb hasonlatot Európa jelenlegi helyzetéből, tegyük föl, hogy a nagy oroszbirodalomból egy jellemre, erélyre, és okosságra nézve Árpádhoz hasonló vezér ugyan oly számú jól fegyelmezett harccsal indulna meg a Duua-Tisza mentére hont keresendő, vajjon nem találná-e föl minden lépten nyomon érintkező szláv rokonaiban homogén elemeit?

Igen is megtalálná; és dacára a puskapor, vas és villám korszaknak, országokat és államokat söpörne el Európa térképéről.

Egy szláv Attila épen úgy bekalandozhatná ma az ellentétes elemekből összetéskolt Európát, mint isten ostoraként bekalandozta a „hun Attila“.

Az is gondolkozóba ejt, sőt kételkedővé tesz sok történetbuvárt, hogy az egykorú íróknál sehol sem létezik feljegyezve, mintha a jelenlegi Magyarország területen, a honfoglalás idejében azt birtokló nemzetek, vagy népek között akár jász, hun, akár avar, kun telepek léteztek volna

Hiszen ilyesmit követelnünk nem is lehet, mert az akkori írók csak is a főszerepet vivő nemzeteket nevezhették meg épen úgy, mint megneveznök ma. Avagy képzelhettünk-e a jelen korban oly történet író, ki Magyarország históriájában az alföldön itt

ott tekintélyes számot képező „svábokat“, „szlávokat“ a magyar állam kebeléből kiszakítva, külön érintené meg?

Valjon egy józan eszű történész, a netán magyar honvédség által vivott csata fegyvertényeit, melyben a szláv, német, zsidó, cigány nem megvetendő számot tölt ki — e nemzetiség szerint írná-e meg?

Ilyet föltennünk ma a betű korszakában sem lehet. Azon történetíró, a nemzet és történet hamisítójának méltán lenne nevezhető.

Még azt is felhozzák sokan, és pedig nyomós érvül, hogy fejedelmeink-, királyainktól reánk maradt okmányokban sem találunk eddigelé sehol sem nyomára annak, hogy abban akár hunok, avarok, akár jászok, palócok külön megnevezve volnának, noha egyes okmányok éppen oly helyekről emlékeznek, hol ily telepek gyanítanak, sőt éppen az ott lakókról szólnak.

Ily érv nem érdemli meg a komoly figyelmet, mert Magyarország államát szerveztetvén, királyai, bírái, hiteles helyei csak az állam eszméjének és méltóságának megfelelő okmányokat adhattak ki; s mert a magyar absorbeáló erejével minden rokon elemet magába olvasztott fel — annyival is inkább, minthogy a nyelvet is csak dialectusaiban beszélték különbözően — már a vezérek korában a magyarokkal egy törzsből eredettnek tekinté az itt talált s velök egyesült skytha, hun, avar telepeket, s majdnem bizonyossággal hozzátehetjük még azt is, hogy a földművelés a már itt talált rokonoktól szállott át a hareban, kalandokban kifáradt magyarokra is.

Ezen általános nézet egyéni levén, annak minden egyes részét coneret adattal bizonyítani nem lehet, mert hiszen ily adataink kellő számban még eddig nincsenek, — de mert az egyéni nézet is bizonyos megfigyelés és tapasztalaton nyer határozott alakot, az én nézetemet szintén meg kellett előzni, ily megfigyelés és tapasztalatnak, éppen ezért bátran kimerem mondani hogy, ha bárki, eltökéllett akarattal le fog ereszkedni a palóc nép közé, s kiterjeszti figyelmét annak ház-tüze körül lefolyó társadalmi életére, ha megfigyeli annak féltett és takargatott szokásait, foglalkozásának eszközeit — ha megismerkedik sok palócközség határában hegy, patak, völgy és földjei elnevezésével, szóval ha e népnek belső életét áttanulmányozza, lehetetlen hogy egyéni nézete, a compilerok fennen hirdetett állításaitól egészen eltérő ne legyen.

E fásasztó egyéni nézet után, most már lássuk, hogy nagy tekintélyű írónk mit mondanak a „palócok“-ról.

Jerney János szó szerinti szavai ezek: „Előzményünk második tételét ami illeti t. i. hogy hazánk terjedelmes vidékén máiglan fönlevő palóc magyarok a kúnnép jelesen az Árpáddal beköltö-

zött kúnok valóságos ivadéki: ezen tény következő hiteles tanú-
tételekkel bizonyítatik be:

Legrégibb történetírónk Béla király névtelen jegyzője egyszerű tollával elég bőven leírja, mikép egyesültek Kiovnál hétvezéreik alatt a Kúnok (Cuman) magyar őseinkkel, mint jöttek együtt Pannóniába, hol és minő tájakon telepedtek meg; mely vidéken most már nem ugyan Kún, hanem palóc néven ország-
szerte ismeretes magyar népfajra találunk stb.“

Hunfalvy Pál pedig „Ethnographiajában“ szóról szóra ezeket mondja:

„Az már kétségen kívül áll, hogy palóc nem lehetett előbb nálunk, mint az oroszoknál; hisz neve sem lehetett előbb ismeretes nálunk, mint emezeknél.

Az orosz évkönyvek 1061-ben említik meg először a palócokat; Sz. László királyunk 1086-ban és 1089-ben hadakozik először a kúnokkal. Történelmi lehetetlenség annál fogva a palócok első beköltözését Sz. László előtti időbe gondolni stb. . . . Mikor az Anonymus a kronikáját írta, a palócok vagy kúnok a Mátra ágai közt már megvalának telepedve: az író, a korának földrajzi és birtoklási viszonyait „a hon-foglalás“ korába helyezvén, azért osztogattat Árpáddal annyi adományt a kúnoknak; a maga korának birtokosaiból szerez Ába vagy Samuel királynak is kún elődöt a Mátrában. Azt is kétségtelennek vehetjük, hogy besenyők is telepedtek a palócok közé vagy mellé, de azokat nem különbözteti meg ezektől az Anonymus, mert az ő idejében már nem látszik meg vala a különbség“.

Továbbá ezeket mondja: „A palócságról sokan igen nagy előszeretettel irtak eddigelé, abban valami eredetiséget gyanítván, mely az általános magyarságot megelőzte volna. De a palóc nyelv úgymint a székelyek nyelve, legvilágosabban és legérthetőbben a közönséges magyar nyelv mellett tanúskodik. Akár milyenek és akár kik voltak is a palóc-kúnok eredetileg, azokká itt lettek, a micsodák most“. És itt az író Jerneynek „A Palóc nemzet és Palóc kronikájá“-ra hivatkozik.

Végre idézem még Pauler Gyulának „A magyarok megtelepedéséről“ irt értekezésének ide vonatkozó sorait, mely így szól: „A kabarok utodjait írónk legnagyobb részt mai napig is felismerhetni vélik az ormányság lakóiban és a borsodi, hevesi, nógrádi palócokban. Ete és Bojta azonban a Duna mentiben telepedtek meg, a hol nem találunk valami sajátságos szójárást; és összefüggésüket a Baranya és Somogy déli részeiben Dráva-
hoz, közel lakó, sajátságos szójárásu magyarokkal semmivel sem lehet bizonyítani. Ami a palócokat illeti: ott ugyan, a hová Anonymus a kúnokat telepíti, Zemplén, Borsod, Heves sík vidékein, nincsenek többé palócok: de nagyon valószínű, hogy az e vidékre dőlő Bikk, Mátra és a beljebb eső Karancs hegységet e szomszéd

síkság kabar lakói szállták meg, s hegyeik közt némi régi, naponként jobban tűnő sajátságokat mostanig megtartottak. Azonban nincs semmi ok, hogy a „palóc“ név folytán őket azonosoknak tartsuk a XI. század kúnjaival, kiket az oroszok és lengyelek palócoknak neveztek. A név itt oly kevésbé bizonyít azonosságot, mint nem bizonyít a mai jászok és metanasta jazygesek közt. Nem is kell Hunfalvyval azonnal következtetni, hogy mert a palócnev az orosz évkönyvekben 1061 fordul elő legelőször: Anonymus elbeszélése, hogy a bikk- és mátraalji úgy nevezett kúnok már Árpáddal jöttek be, nem való, mert e beköltözés csak Szent László után Kálmán, II. István és Vak Béla idejében történhetett. Nem szabad ugyanis fejlejtünk, hogy sem a magyar, sem más nemzet a szlavokon kívül nem nevezte a kúnt palócnak. A kúnok maguk e névvel nem éltek, a mai palócok sem használják, de még a tótok sem hívják őket palócoknak; s a magyarok között sem tudott e név soha diplomatikai érvényre vergődni. Törvényeink, okleveleink nem ismerik e nevet, melyet a palócok maguk csak röstelve hallanak . . stb.“ *)

Szükségesnek láttam tudományos akademiánk e három tagjának a „palócok“-ról szóló nézetüket terjedelmesebben idézni azért, mert Hunfalvy és Pauler feljegyzése majdnem a jelenben történik, s mindketten hivatkoznak Jerneyre, — továbbá azért, hogy lássa a tisztelt olvasó, mennyire ellentétes nézetben van a „palócok“-ról e három író.

Jerney János tévedése nyilvánvaló, mert önnön magával is

*) A „blasen“ szó combinált applicatiója mintegy készlet a következő feljegyzésére is: Egyik palócközségben a jegyző lakását tisztogattatván, a tisztítást paraszt gazdasszonya és a községi „bakter“ teljesíté. A szoba butorait kirakták az udvarra, melyekről a por és pókháló lesöprögetése a bakter — a szoba kisürolása és meszelése pedig, a gazdasszony kötelessége volt.

A ki a falusi életben otthonos, igen jól tudja, hogy a gazdasszony és bakter nagyon hozzá vannak a csevegéshez szokva úgy annyira, hogy azok ajakán a falu minden lényegesebb dolgának meg kell fordulni; ámde a szobatisztogatásnál a gazdasszony bent — a bakter pedig kint az udvaron végezhet csak kötelességét, s így a beszélgetés hosszú úton történt és folyt.

A szoba belseje már rendbe volt hozva, aztán még alkonyodóra is járt az idő — a midőn ekként figyelmezteti a szobában postorkodó asszony az udvaron tisztogató baktert „bizon Jóska bátya má ked is behozhatná a nyoszolyát!“ Mire az egyszerű falusi bakter ekként válaszol: „biz Ózsi, éppen belé cséppent az eszéd a gondolatomba“ (azaz magam is úgy akarom.)

Azon népet, melynek van oly tagja, ki minden magasabb képzettség nélkül — és még is önmagától — szenvedő állapotú — relativ érzésének e szavakkal „éppen belé cséppent az eszéd a gondolatomba“ képes kifejezést adni, azt „együgyűnek“ nevezni — — talán még sem lehet. Avagy lássuk Európának bármelyik „művelt nemzetét, valjon melyik képes relativ érzését szavakban ilyen kifejezni?

ellentétbe jön, sőt Anonymus hitelességét is kétségessé teszi a midőn ekként indokol tovább :

„Nem forog fön tehát semmi kétség palócainknak az árpádi kúnoktól származása iránt: de gördülnek elő igen is több nehézségek a palóc és kún nevet illetőleg, miket eloszlatni mulhatatlanul szükséges.

Az első nehézség körül forog : Mikép lehetett az, hogy a palócok kún népfelkezezteliek levén és magukat saját nyelvükön kunnak nevezvén, mégis eredeti, igaz nevüket meg nem tartották közöttük ; holott a később, jelesen IV. Béla király idején beköltözött kúnok maig ősi nevükön hivatnak?

E kételyek eloszlatására elegendő anyagot nyujt következő rövid nyomozásunk :

Az Árpáddal ideköltözött kúnok az akkoron már szlavizálásnak indult Kiovnál csatlakozván őseinkhez, velök együtt nagy számú szláv és magyar oroszok is jöttek át a Kárpátokon, kik Pannoniába behozák a nemzeti szokás szerint náluk kún helyett divatos „palóc“ nevet. A magyar népelem tehát az oroszokkali érintkezésnél fogva már Pannonia elfoglalásakor megbarátkozván e nemzet-névvel mai napig kiirthatlanul fönmaradt emlékezetében nem csak, hanem kronikaink ujmutatása szerint ezen név latin fordításban használtatik is“.

Jerney ezen szavaiból tehát a következőkről győződhetünk meg :

1-ször. Ha Kiovnál a magyarokhoz hét vezér alatt nagy számú kúnok csatlakoztak, ezen kúnok eredeti nevüket, melyre bizonyára büszkéek is valának, elenyészni éppen úgy nem engedik vala, a miként nem engedték mai napig a IV. Béla alatt sokkal csekélyebb számban betelepedett kúnok.

Egy nagy népesaládról — melynek önálló hadi szervezete, önálló fejedelme, vagy fejedelmei vannak — ily könnyelműséget föltételezni történetírónak nem szabad.

2-szor. Ha a Kiovnál csatlakozott kúnok orosz eredetű „palóc“ mellékneve, a velük együtt költöző oroszok által honosítatik s válik népesalád-névvé, akkor föl kell tenünk, hogy ezen csatlakozott oroszok száma, kell hogy meghaladta legyen a kúnok számát, különben a nemzeti büszkeség rovására tartotta volna fel magát a „palóc“ elnevezés, s az bizonyára nem a jelenlegi palócokra, hanem a nemzet tekintélyesebb számára kellene vonatkoznia.

Ilyesmit szintén nem szabad egy történet-búvárnak megengedni.

Avagy szabad legyen azon kérdést föltenni, hol vannak ezen „nagy számú oroszok a „palócok“ között? Vagy szomszédságukban? Nyomukra sem szokásban, sem hagyományban akadni nem lehet.

3-szor. Ha Anonymus „hiressé vált historiáját“ alapos tanulmány után és a tárgyilagos történet iránti érzékkel írja, a hevesi, borsodi, gömöri és nógrádi lakosok „ma i n a p i g k i i r t h a t a t l a n u l f ő n m a r a d t“ „palóc“ elnevezését megemlítés nélkül nem hagyta — s azokat, kik önnön magukat „kúnoknak“ soha sem nem tartották, sem nem nevezték, éppen „kunoknak“ erőszakosan nem nevezheti vala.

4-szer. Ha Jerney figyelmesen ír, „Palóc kronikájá“-ban önmaga nem igazolta volna azt, hogy a „palócok“ az oroszok történetében is, csak 996-ban említetnek meg először. Valjon, hogy egyeztette ezt össze Jerney Anonymussal? Különösen, hogy vont a le mindezekből azt, hogy a „palóc“ név az Árpádhadával Kiovnál csatlakozott „nagy számú szláv és magyar oroszok“ által lett hazánkban meghonosítva, holott a „poloweer“ elnevezés Nestor szerint 898-ban, tehát majdnem egy századdal, még az oroszok előtt is ismeretlen volt?

De még az is feltűnővé válhatik a figyelmes olvasó előtt, hogy a „poloweer“ közül — 1225. július 25-én szétűzve a mongolok által — 40.000 fegyveres, családakkal együtt hazánkba telepedett le, s még is közöttük a „palóc“ elnevezés éppen oly idegen, a mily idegen a palócok között a „kun“ elnevezés.

Ezen ellentéték súlya alatt Jerney „Palóc krónikája“ szétomlik és Anonymus is elveszti hitélet; ámbár igaz, hogy Anonymus gondos figyelemmel mellőz minden forrást, lenézi, megveti még a „parasztságnak hazug meséit és a tréfás dallosoknak tivöltöző énekeit“ is — s a Mátra környékén, Sajó, Zagyva mentén lakókra a „palóc“ elnevezést éppenséggel nem applicálja, hanem felosztatja Árpád által azon vidéket a kúnvezérek között.

Hát biz ő úgy cselekszik ezzel is, mint „Szihalom“-mal, melynek nevét Árpád „leveles szinsator“-ától eredezteti „Szinhalom“-nak, holott ma már mindnyájan tudjuk, hogy az nem „szin“ hanem „szénhalom“ volt.

Anonymus — historiáját — azon korban is az újat mondás viszketegétől sarkalva, a már IV. Béla alatt írásba foglalt családi okmányokból — élénk képzelgése — s tiszta magyar érzelméből kimagasló büszkeséggel írta meg. — Munkájának egyes részei — ha azok, a még ma is élő hagyományok útmutatása mellett, levéltárainkban fölfedezendő előbbi, vagy egykorú okmányokkal összehasonlíthatnak: e hazában kezdett történeti eseményeink első századainak nem egy homályos részét fogják fényesen megvilágítani — így azonban ugyan azon történeti eseményeinkre csak zavarólag hatnak.

Jerney mint keleti utazó, nyelvész, idéztem „Palóc krónikájá“-ban, tudományos kutatásából eredhetett meggyőződését a „palócok“-ról e szavaiban tükrözi vissza:

„Az árpádi palóc — kunok, nem különben a bélai kúnok,

kik a szlávok palócaival azon egyek, valamint most némi dialektusi különbséggel valódi magyar nyelven beszélnek, úgy hajdan és mindenkor azon nyelvet beszélték: következőkép a palóc nemzet nyelve a magyaréval azonos vala“.

E szerint Jerney egyéni meggyőződését a „palócok“ és „kunok“ nyelvére határozott alakban akként fejezi ki, hogy azok „valódi magyarnyelven beszélnek, úgy hajdan és mindenkor azon nyelvet beszélték“ — ellenben Hunfalvy ethnographiájában és Pauler idéztem értekezésében — a „palóc“ nyelvről, határozott alakban nem nyilatkoznak.

Hunfalvy „ethnographiájában“ a „palócok“ról igen keveset mond — minden esetre kevesebbet, mint akár a „kunok“, „besenyők“, akár a kazarokról“ és ezt valószínűleg azért teszi, mert a palócok lélekszámának mennyiségéről, azok telepedési helyéről — családi beléletükről, keveset tud — és csak is azt jegyzi fel róluk, a mit más írók után följegyezni jónak lát, legkevésbé sem törődve azzal, valjon az amit más írók feljegyezni jónak láttak, megfelelhet-e az igazságnak? Magyarország ethnographiája csak akkor lesz tökéletes, ha a magyar nemzetet alkotó egyes népcsaládok azon időben, midőn róluk a tudomány beszél, úgy beszél, amint valóban léteznek.

Valószínű, hogyha Hunfalvy tudja vala azt, miszerint a „palócok“ lélekszáma a 120 ezret még ma is túlszárnyalja — sőt ha szorgosabban összeszámláljuk — a kétszáz ezret is meghaladja — ha tudomása van arról, hogy e népcsalád évről évre fogy és nem szaporodik, akkor bizonyára a „róluk mit sem tudást“ az észrevétlenül kicsi folyásban történt betelepedésükkel nem indokolná — mert szembe ötlő tény, hogy a „palócok“ valamint beköltözésükkor, úgy ma is nagyobb számot képviselnek, mint a „kunok“ képviseltek és képviselnek.

Azt is elfeledte Hunfalvy megmondani, hogy azon területről, melyet a palócok manap is megszállva tartanak, melyik népcsaládot szorították ki akkor, midőn ide költöztek? Annyi tény, hogy a Sajó, Zagyva, Ipoly menti térség és a Mátra—Karancs hegység oly tekintélyes területet képez, a melyen tekintélyes számú népcsalád elfért hajdan úgy mint elfér ma.

Mentségül éppen nem lehetne azt felhozni, hogy e vidék elhagyott, vagy lakatlan volt, mert az illetén állítás valószínűséggel sem bírna. — Tekintse meg bárki is a palóclakta tájakat, s azt fogja szemlélet útján tapasztalni — hogy ott a kőkorszakból eredő dombhányástól kezdve, egész a lőfegyver általi védelemre épült szikla várromokig, mindennemű erődítvények romjai sűrűn láthatók — hogy ott az őstemetkezési helyek egymást érintik — hogy ott legtöbbször lehet akadni azon dombok és hegyoldaloknak, melyek az emberi munka miatt termő erejüket végképen elvesztették s kopár terekké gödrökké váltak. Ezek mind

oly nyomai az embernek, melyek arról tesznek meg nem cáfolható tanúbizonyságot, hogy az ország ezen részét mindig lakták, birtokolták, s hogy az azt lakó és birtokló népek azon vidéket önszántukból soha el nem hagyták, ellenkezőleg az erődítvények minden nemével védelmezték.

Hunfalvy nem ismervén a palócok belső életét, legkevesébe tudhatta ősi vallásuknak nyomait s ezért könnyen átesik az apátfalvi „áldozó kő“ és „Hamuhegy“ helyneveken, pedig ha csak e helyütt is utána néz az Apátfalván és környékén lakó palócnép ajkáról hallható mondának, s megfigyeli azok szokásait, nem azon következtetést vonja le, amit levont. — De tán anélkül is felismerhette volna, hogy a „Bélkő“ a „Baal isten“ tiszteletére szentelt áldozó hely vala — s hogy a „Baalcultus“ sem a kelet-déli, sem pedig az éjszaki Kárpátokon nem vándorolhatott be Magyarországba.

Tudtommal eddigelé még palóc „grammatikát“ senki sem irt; s így a palóc nyelv grammatikai sajátosságait, „könyvtárakban“ felfedezni eddig nem is lehetett — sőt meglehetünk győződve arról, hogy „palóc grammatikát“ ezek után sem fog szerkeszteni senki, s a palóc nyelv grammatikai sajátosságait a könyvtárakban ezek után sem fogjuk felfedezni, de, ha a palócnép közé vegyülünk, még ma is fogunk hallani ajkáról, nem egy, hanem sok „grammatikai“ sajátóságot.

Pedig már ma is későn van, mert a gyors közlekedés — a nyomda által majdnem minden gúnyhóba bedobott nyomtatvány s az iskoláztatási kényszer, ily a palócnyelv grammatikai sajátosságait megöli, s rövid idő alatt magát a palóc dialectust is teljeseen át fogja idomítani.

És ha még azt főlemlitem, hogy a palóc is „hornyák“-nak nevezi a tőle felsőbb vidéken lakót, legyen az szláv vagy magyar nyelvű — s mégis e „hornyák“ elnevezésről sem a történetírók sem az oklevelek nem szólnak semmit: talán ki is mondhatjuk, hogy Hunfalvy ethnographiájában jelenleg is élő „palócaink“-ról éppen oly keveset mondott — és azoknak jelenlegiségükkel szintűgy ellentmondásban van, mint „Jerney Palóc kronikájában“.

Végezetre megemlítendőnek látom még Pauler Gyulának a „Századok 1877. évi V. és VI. füzetében megjelent „A magyarok megtelepedéséről“ szóló értekezését is.

Értekező alapeszméjétől kissé eltérve, bevezetésként rövid kritikát mond történetíróink és compileraink fölött, különösen kiemeli Salamon Ferenc „a magyar hadi történethez a vezérek korában“ című értekezését és Hunfalvy Pál „Ethnographiáját“; ámde egyiket sem tartja „lényeges hibák“ nélkülinek és a többek között ezeket mondja: „Egy bizonyos adat többet ér, mint száz bármily éles elméjű combinatio“. Ez igaz; csak hogy a hol „bizonyos adatok vannak“, ott történetírásra nincs szükség, hanem

csak „leírására“. Sajnos, hogy honfoglalási századainknak „bizonyos adatai“ nincsenek s így vándorlási s honalkotási eseményeinket „csak meg — de le nem — írhatjuk“. Mint falusi ezen alapon én sem veszem értekező hibájául azt, hogy „a magyarok megtelepedéséről“ irt közleményeiben éppen oly kevés a „bizonyos adat“, mint a mily sok a „combinatio“. — De azt már még sem hagyhatom szó nélkül, hogy értekező a palócokat a „kabarok“ ivadékaiknak combinálja — s azok ős anyanyelvét kétségesíti. A nép közvetlen ismeretén kívül az ilyen „combinatio“ kevesebbet ér, mint a „legparányibb bizonyos adat“.

Ha már Anonymust a honfoglalás eseményeinek leírásánál hitelt érdemlőnek ismerjük el, mégis csak merész combinatio kívántatik ahoz, hogy föltételezhessük róla, miszerint ő a honfoglaló magyarokkal egyesült idegen ajkú „kabarokról“, kiknek ivadékaik között élt, kevesebbet tudott, mint a messze földön élő kunokról. Illyesmit Anonymusról még akkor sem tehetünk fel, ha „historiája“ pusztá költeménynél egyéb nem volna.

Azt is bajos elhinni, hogy a „kabarok“, ha csak annyian voltak is, a mennyit a jelenben élő palócok számához viszonyítani lehet — egyszerre, egy tömegben és ami több, önmaguk között, ős anyanyelvüket alig egy pár század alatt, minden utónyom nélkül elfeledték volna.

Azon hitében is téved értekező, midőn azt hiszi, hogy a palóc oly könnyen tótosodik el, mint más ajku. — E hitében téved azért, mert sem Hevesben, sem Nógrádban, sem Gömörben, sem pedig Borsodban az ezredéves események sorában nem fordult elő, hogy egy „palóc község“ tót ajkúvá transsupstantialódott volna, pedig számos palóc község, tót községek közé van beékelve, — a sok közül — hogy bizonyos adattal szolgáljak — kettőt említek fel, p. ott van Nógrádban Rap és Miksi — Losonc közvetlen szomszédságában; e községek lakói századok óta minden órában tótokkal érintkeznek, minden munka és adásvevési jog ügyletük kilenc-tized részben tiszta tót ajkú népekkel történik, még sem történt még eddig meg, hogy a község földmives osztálya között csak egy is találkozott volna, a ki többet tudott volna e szónál „sógor“ tótul. — A madártávlatban combináló tudós, az ily bizonyos tényt elhinni sem képes, s mégis e nép fölött — anélkül, hogy ismerné, kimondja ítéletet.

Azon combinált állítás sem felel meg a valóságnak, hogy a palóc szégyenli, ha őt „palócnak“ nevezik, épen úgy nem resteli azt, amint nem rösteli a Rima menti magyar, ha a palóc által „hornyák“-nak mondatik.

Majd minden palóc község, térrajzi fekvésénél fogva a bent lakók által két részre osztatik, és pedig „feő vég“ még „aő vég“ azaz fel vég — és alvég ha a falubéli a község közepén egymással találkozik s kérdi „hún vótá“? azt feleli reá, hogy a „feő

végbe“ — hová mégy? „mék az aó végbe“. A „hornyák“ és „paloc“ szavak a „felvég“ és „alvég“ értelemnek felel meg leg-helyesebben; ezt tehát sem egyik, sem másiknak nincs oka szégyenleni, hanem igen is szégyenelhetnök mi magunkat, ha saját maroknyi nemzetünk eredeti sajátosságait nem ismernénk — s idegen nemzetek írónak felvilágosítására szorulnánk.

A palócok nyelvében, a honfoglalás korszakában használt hadakozó és vadászó fegyverek neveinek nyomaira nem igen táltam, holott, ha a „kabarok vitézfaj voltak, a csatában előljártak“ és ha e szó „polowc“ végső elemében annyit tesz, hogy „vadász“ akkor a vadászat és hadászatra szükségelt főszerzőinek neveit a nép maig is megtartotta volna, mert azokra kisebb-nagyobb mértékben folytonosan szüksége volt és van, ellenben igen is, a palócoknál a pásztor életnél, baromtenyésztésnél, szántás-vetésnél, szövőesfonásnál és faragásnál számos oly eredeti szavai és szerzsámnvevei vannak, a melyek a magyarok, és tótoknál vagy nem, vagy csak ritkán fordulnak elő — és éppen ezért, egész adattá tömörülő combinatióval azt kell föltennünk, hogy a „palóc-nép“ a hadászat és vadászathoz szükségelt eszközeit, a megszállott tűzhely mellett szükségessé vált ipar eszközeivel sokkal korábban kieserélte, mint a magyar — e tekintetben nyelvének lágysága és dallamossága is élő bizonyítékul szolgál.*)

*) Az éber figyelőt nem kevésbé fogja meglepni még azon körülmény is, hogy a palócok, mintegy kegyelettel emlegetnek bizonyos helyeket, mint a melyek „a nasiवेgeő magyarok“ temetkezési helyei voltak. E parányi észleletből sem lehet mást sejtteni, mint azt, hogy a „magyarok“ a palócok közé érkezők voltak már csak.

A historicusok feljegyzéseiből tudjuk, hogy a „magyarok“ és „kunok“-nak „Chán“ vagy „Chagan“ nevű fejedelmük nem volt — holott a Karancs mellett fekvő „Csákánháza“ = Chágánháza község elnevezése azt engedi következtetnünk, hogy e helyen oly népnek volt telepedési helye, a mely nép fő emberét „Chagan“-nak nevezte — sőt ha e környéken széttekintünk, mint egy kérdőjelekként lépnek elénk: „Ettcs“, „Piliny“, „Íliny“, „Keszi“, „Gérge“, „Biriny“, „Rap“ községek nevei. A „sarkel“ szónál legkevésbé sem kell megállapodnunk. A „palóc-nép“ nyelvént egyes eredeti, belső jelentőségükben azok is hibásan ismerik akik azt állítják, hogy a „keszi“ szó török eredetű, s annyit jelent, hogy „rabló“ — mert éppen a palóc szokja mondani „ejnye Jóska, hiszen keszire áll a kocsid rúgya“ — azaz „görbén“ és pedig „j o b b r a g ö r b ü l v e“.

Ha Pauler azon állítása, hogy a jelenlegi palócok, a magyarokhoz csatlakozott „kazarok“ utódai, elfogadható volna, akkor a „Kazár“ elnevezéssel éppen úgy, mint a „besenyő“ elnevezéssel, számos letelepedési helynek kellene neveztetni, — holott ezt éppen nem tapasztaljuk, mert tudtommal a palócok között az egyetlen „kazár“ községnél, ily néven nevezett más telepedési hely nem neveztetik. Én „kozárd“-ot ide nem számíthatom, mert tudom, hogy ez tót telep s a „kozicska“ pusztá sem messze esik tőle. Kazár község határában található a „Boszorád“ dűlő neve is, lakosai pedig a „Barzsó“ és „Gecse“ hadból származnak. — És aztán, ha a jelenlegi palócok a kazarok utódai, miért éppen külön és egyedül van egy község „kazár“ elnevezésen?

Eltéktelve most már a történetírók és buvárok följegyzéseitől, — vegyük tárgyilagos bírálat alá a „palócek“-nál tapasztalható azon egyes jelenségeket, a melyeket tudtommal — csak is jelen följegyzéseimben vesz tudomásul a tisztelt olvasó.

E jelenségek közt első helyen említendő a vallás, mely, mint mondám, belső lényegében kevésbé van alávetve, az egészen átídomulásnak, mint talán még maga a nyelv is.

Láttuk, hogy a palócok a „napisten“ vallásra vonatkozólag még ma is élő emlékekkel rendelkeznek; azt is tudjuk mostmár, hogy keresztlehetlenül elhalt magzatjaikat „pyramis“ alakú kőoszlop környékén szokják — cserépedénybe — eltemetni.

Ha a „palóc népesalád“ Árpád hadához csatlakozott akár „polowe“-ok, akár „kúnok“, akár „kozarak“ lettek volna, ős vallásuk nyomai mások nem lehetnének, mint a magyarok, kúnok és kozaraké. Már pedig, legalább eddigelé nincs följegyezve az, hogy a magyarok, kúnok, vagy kozaroknál a „Baal cultus“-ra élénken emlékeztető ezen hagyományok megvolnának — de nincs annak ily nyoma a török és zsidó vallásban sem, — míg ellenben Európa nyugoti ősnépeinél, ugyanazon nyomok föltalálhatók.

Nincs egyetlen följegyzett bizonyítékunk sem arra, hogy a költöző magyarok, vagy a hozzájuk csatlakozott néptörzsek ily temetkezési szokással indultak volna vándor és honfoglaló útjukra, holott érintkezvén azonnal a nyugoti hittérítőkkel, az ilyeténféle temetkezési szokásuk a keresztény hittérítőktől feljegyzés nélkül semmi esetben sem maradt volna.

De tegyük föl, hogy a költöző magyarokhoz csatlakozó „Kazarok“ ily „sectát“ képeztek volna is, föltehető-e, hogy e secta nyelvét teljesen feledve, e temetkezési szertartást némi részében máig is megtartotta volna?

Ilyesmit a legélénkebb képzelettel sem lehet föltenni.

Nó de azt mondhatná valaki, hogy, hiszen a jelenben „palóc“ elnevezés alatt ismert népesalád ezen hagyományai nem is ős hazájából származnak, hanem a szomszédos népektől ragadt reájuk.

Ámde ilyesmit gancsul csak az hozhatna fel, aki a „palócek“

Bizonyára e körülmény is arra mutat, hogy a Kazarok, mint jövevények érkeztén, a magyarokkal, azon csoport, illetve „had“, mely a palócok közé osztatott, vagy telepítetett, eredeti nevét mai napig megtartotta, legalább telepedési helynevében.

És ha a „palócek“ későbbi jövevények, miért nincs hát „Palócszállás“, „Palócháza“, „Palóc egyház“ stb.? Éppen úgy mint akár a Kúnok, Jászok, Kazarok és Besenyőknél?

Még azt is meg kell említenem, hogy a palóceknál fordul elő leggyakrabban e kifejezés „kujon“ mely annyit jelent, hogy „alattomos“ „eselvető“ „orozva támadó“. — Van tehát nyoma a palócek között a kun névnek, csak hogy ezen szó egyszersmind jellemző kifejezés; — oly jellemző azonban a nép között, mely nem szőgyenletes.

szomszédjait nem ismeri. A palócokkal szomszédos szlávoknál illetően ősi hagyományok nincsenek, azoktól tehát el nem tanulhatták, mert mint már mondtam is, a palóc szlávval közvetlen családi összeköttetésbe nem lép még ma sem, holott az ősi szokások és hagyományok egyik népesaládról a másikra, vérségi összeköttetés nélkül át nem háromolhatnak.

Mint fölöttébb fontos körülményt kívánom megérinteni még azt is, hogy a palócok között más vallású mint „romai katólikus“ egyáltalában véve, nem létezik, noha igen jól kell tudnunk, hogy a husziták és Rákóczi a palóc lakta vidékek nagy részét, közvetlen befolyásuk alatt tartották.

Még talán az is megérdemli a figyelmet, hogy e népnél a „tatárjárás“ nagyon élénk emlékezetben van úgy annyira, hogy az apáról fiúra szálló hagyomány után, egy-egy tatárnak még öltözékét is le lehetne írni. Különösen élénk emlékezetben vannak a tatárok által feldúlt falvaik, templomaik helyiségei s az, hogy templomaik ékszereit, harangjaikat miként rejtették el előlük.

Mindezek csekélységeknek látszanak ugyan, de még is elégségesek arra, hogy rajtuk, mint nagyító üveglencséken a régen multba visszapillantsunk.

Összegezvén e szerint a vallásra vonatkozó ősi foszlányokat, bátran kimondhatjuk, hogy azon népesalád, mely oly ősi vallás nyomait és hagyományait őrzi még ma is, a melyt sem a magyarok, sem a kúnok nem ismernek — azon népesalád, mely még ma is keresztelelenül elhalt magzatjait oly ősi szokással temeti el, a milyen a magyarok és kúnok előtt éppen ismeretlen: sem a honfoglaló magyarokkal egy időben, sem később, jelenleg megszállva tartott helyeikre nem költözhettek.

Már előbből kijelentett elvem szerint, második helyre teszem magát a nyelvet.

Ha a palócok azon nyelvet, melyet most beszélnek, a magyaroktól tanulták legyen el, akkor a palóc nyelvnek, az ősnyelvből megtartott szavakkal bővebbnek kellene lennie; mert eddigelé nincs reá példa a nyelvek alakulásának történetében, mely szerint egy népesalád ősnyelvét úgy annyira elfeledje, hogy abból, az örökbé fogadott nyelvben egy árva gyökszót sem tartott volna meg. Ilyesmit állítani elfogultság — elhinni pedig vakmerőség volna.

Nyelvtudásaink között még eddig egy sem találkozott, ki a palóc nyelv gyökeres megismerése végett, csak egy órára is leereszkedett volna e nép családi tűzhelyéhez, pedig nem volna háládatlan fáradság. Valjon nincsenek-e e népajkán oly gyökszavak, főnevek, igék, melyek eddigelé ismeretlenül képezik a magyar nyelv egy-egy drága gyöngyszemét? Ó igen is vannak; ámde ezen gyöngyszemek összehöngzését hiában várjuk a falusi tanítók

papok s egyéb nem szakértőktől; — szakértelem nélküli egyének ilyesmire képtelenek, ellenben ha szaktudós vállalkozik e kincsbányászatra, akkor talán akademiánk tagjai nem fognak a néha csupa véletlenségből följegyzett palóc nyelv egy-egy sajátos ki-
fejezéseért — mint tyúk az eperszem után kapkodni.

A sok közül csak egyet jegyzek itt fel a nyelvtudósok számára. A magyar nemzet nyelvét nyelvtudósaink már századok óta tanulmányozzák — különösen nagy előszereettel keresik a nyelvrokonságában, a nemzetek rokonságát — de azért magyar nyelvtudósaink közül maig sem figyelte meg senki, hogy a Mátrában lakó süveges kontyú palócasszony a gyöngyösi forgácsos piacon, milyen szavakkal kínálja a hátán lehozott forgácsot a venni szándékozó iparosnénak. Én első grammatista koromban száj tátva halottam egy palóc menyecske ezen szavait: „gye öjtsz lelkém, végye észzi mé hat éé, még egy éé, vagy hát no öt éé még egy éé“ = azaz „jőjjön lelkem ide, vegye meg lelkem az enyimet (t. i. forgácsot) hét garasért = (hatéé még egyéé) vagy hát no hatért (t. i. garasért.)

Tudósaink közül valjon melyeknek jutna eszébe az, hogy a gyöngyösi forgácsos piacon is lehet szó és nyelv kincset gyűjteni. Avagy nyelvészeink között van-e olyan, aki elhinné, hogy a Mátrában lakó palócok között még talán ma is lehet oly egyén, aki ősiségéhez szívósan ragaszkodva ekként számlál: „egy, kettő, három, négy, négy meg egy, öt meg egy, hat meg egy, hét meg egy, kilenc, tíz“.

Elismerem, hogy nyelvek alapos ismerete nélkül valamely nyelvet megbírálni nem lehet, nem is akarok, de nem is tudok párhuzamot vonni a palóc és magyar nyelv között, mert meg vagyok győződve, hogy a palóc és magyar nyelv lényegében egy és ugyanaz, mind e mellett, ha összegezzük a palóc nyelv általános sajátosságait, bátran kimondhatjuk, hogy:

miután a palóc, a magánhangzók összetételei által oly hangszínezést alkot, a milyennel a magyar nem él, — hogy

miután a palóc a mássalhangzókat lehetőleg kevesbiteni törekszik — s azokat majdnem minden szóban lágyítja, — hogy

miután a palóc mondat-szerkesztésnél kötszók nélküli rövid alakot használ, — hogy

miután a palóc nyelv az erélyességet éppen a fentebbi okok miatt nélkülözi: a magyar nemzet államnyelvének „anyját“ a palóc nyelv képezte, vagyis okszerű lekövetkeztetés szerint, a magánhangzók egyszerűsítése, a mássalhangzók keményítése, szavak összetétele, kötszók gyakoritása által emelkedett, fejlődött ki az erélyes, harcias tágabb magyar nyelv, a természethez sokkal közelebb álló pásztori, földmivelői, lágy és erélytelen palóc nyelvből.

Harmadik helyre tehetjük a családélet belső szervezetet.

A palócoknál a „had“ csoportosító szó egyenlő értelmű a „nemzetség“, „család“, „vérrkonság“ szavak értelmével; s így, ha bárki is, a „had“ szó után indulva, e nép egykori harcias életére vonna következtetést, igen tévedne.

Családi belszerkezete, a mennyiben a gazda és gazdaszony fenhatósága alatt összpontosult, oly sajátoságot tüntet fel, a milyen sem a magyar, sem a kún, sem a szomszédos szláv-nál nem észlelhető; sőt az illetén „had“ szervezetben még annak sem birtam távoli nyomára akadni, hogy a palóc cselekvési erejét másra, mint a baromtenyésztés és földművelésre, kiterjesztette volna.

Hazánkban az „urbéri viszony“ oly alakban, mint a palóclakta községekben, sehol sem volt kifejlődve. Igaz, hogy e népnél, az úrbéri nyűg csak is egy alakban jelentkezett, a mennyiben sem „telepítvényesek“ sem „taksások“ sem „bérlők“ nem voltak, s úri szolgálmaikat mindig természetben róvták le, azaz „robotolták“ s noha a földesúr fölöttük „úri joga“ címén korlátlanul rendelkezett, családi rendszerük, csorbát nem szenvedett soha, sőt az, még a kényuraság által is tiszteletben tartott, olykor támogattatott is.

Aki e nép ez előtti beléletet ismerte, tudja, hogy a „palóchadrendszer“ a „jobbágyi viszonyba“ ütköző, és a földesúri érdek kárára volt, s mind e mellett a kényúrnak soha sem jutott eszébe a „hadrendszer“ korlátozása, inkább ellenkezőleg támogatta azt; valószínűleg hódolt az ősi szokásnak, s vérrokonai ezen családi belszerkezetét, családi jogát — habár birtokjogilag alárendeltjei lettek is — tiszteletben tartani, apáról fiúra, nemzeti büszkeségének ismerte.

Ha most már végső összegezésben áttekintünk a palócnép letelepedési helyén emelt háztűz helyének szerkezetén — családi belszerkezetén — ősi vallásának és temetkezésének még meglevő nyomain — nyelvének hangzásán — mondatszerkesztésének sajátosságán — önalkotta igeképzésén meseköltészetén — házi és egyéb eszközeinek önkészítette ruházatának cífrázatán, azt fogjuk találni, hogy ezen attributumok, sem a magyar, sem a kún, sem pedig a szláv-népek attribútumaival nem egyeznek meg, hanem azoktól sok tekintetben lényegileg eltérnek.

És így elvezettelek ezen szakadozott jegyzeteimmel, tisztelt olvasóm a „valószínűség“ azon szélső határához, a hol már meggyőző igazsága kezdődik annak, hogy a Nográd, Gömör, Heves és Borsod vármegyékben „palóc“ elnevezés alatt, ma is tekintélyes számban élő népcsalád ősei, Árpád hadához Kiovnál nem esatlakoztak, vagyis, hogy a honfoglaló magyarokkal sem mint „polowcok“ sem mint kúnok, sem mint kazaro-k nem jöttek — és így Anonymus historiájának idevonatkozó része, Jerney Jánosnak lekövetkeztetése, Pauler Gyula combinatiója,

valamint Hunfalvy Pál állítása, a palócok történetének igazságára nem vezet; — ellenben valószínű az, hogy a három törzsre oszló népesalád, mint skytha—hun—avar maradvány, már a honfoglaló magyarok által, mint baromtenyésztő, s földmivelő nép, jelenlegi lakó helyeiken találtatván, a honfoglalás könnyítéséhez hozzájárultak és mint lényegében, a magyarral egy nyelven beszélők s vérrokonok — s mint talán már előbből keresztények is, az állam alkotó magyarokkal, mindjárt az első században, nemzettestté olvadtak, s mint állandóan letelepült földmivelő hódolt nép, a más ajkú hódítottakkal együtt, a vezérek között felosztattak.

Ime ezek képezik jegyzeteimet; ám de mind az, a mit feljegyezgeték, csak századrészt képezi annak, a mit tudunk, ismernünk nemzeti kötelességünk volna, hogy e népet s önmagunkat ismerjük.

Ha fáradságot, kitartást és türelmet igényelt jelen munkámmal a szemeim előtt lebegő nagy cél felé csak egy lépéssel is közelebb jutottam, fáradásomat jutalmazottnak ismerem, s a mily nyugodtan bocsájtom egyéni állításaimat a szakemberek sujtó vagy kedvező ítélete alá: oly hön vágyom üdvözölni azon tudomány barátot, ki a „palóc népről“ még föl nem jegyzett kilencvenkilene századrész ősi sajtáságot velem is megismer-tetendi.

